

147929

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

147929

**TARIM SEKTÖRÜ AÇISINDAN
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NERİMAN (ALİŞOĞLU) KADERLİ

Danışman: Prof. Dr. Zeynel DİNLER

BURSA 2005

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Neriman (ALIŞOĞLU) KADERLİ'nin hazırladığı TARIM SEKTÖRÜ
AÇISINDAN TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat
Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Zeynel DİNLER

İmza:

Zeynel Dinler

Hüseyin Şahin

Üye: Prof. Dr. Hüseyin ŞAHİN

İmza:

Mircan Tokatlıoğlu

Üye: Doç. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU

İmza:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	VI
TABLolar.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

1.1	Avrupa Topluluğu'nun Kuruluşu	3
1.2	Topluluğun Genişlemesi.....	6
1.2.1	Yeni Üyelerin Katılımıyla AB'nin Gücü.....	9
1.2.1.1	10 Yeni Üyenin Katılımı.....	11
1.3	Türkiye – AET Ortaklığı	12
1.3.1	Ankara Anlaşması.....	13
1.3.1.1	Hazırlık Dönemi.....	14
1.3.1.2	Geçiş Dönemi.....	14
1.3.1.3	Son Dönem.....	15
1.3.2	Gümrük Birliği'ne Geçiş	16
1.3.3	Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler	18
1.3.3.1	Lüksemburg Zirvesi	20
1.3.3.2	Helsinki Zirvesi Sürecindeki Gelişmeler	21
1.3.3.3	Katılım Ortaklığı Belgesi	22
1.3.3.4	Ulusal Program.....	23
1.3.3.5	Diğer Gelişmeler ve Kopenhag Zirvesi.....	23
1.3.3.6	Müzakere Tarihinin Verilmesi	24
1.4	AB ve Türkiye'nin Birbirine Etkileri	25
1.4.1	Avrupa Birliği'nin Türkiye Üyeliğinden Çekinceleri.....	25
1.4.2	AB'nin Türkiye Üyeliğinden Sağlayacağı Avantajlar	26
1.4.3	AB'ye Üye Olması Durumunda Türkiye'nin Kazançları	31

1.4.3.1	Türkiye'nin Siyasi ve Stratejik Kazançları.....	31
1.4.3.2	Türkiye'nin Ekonomik Kazançları.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

AB ORTAK TARIM POLİTİKASI

2.1	Roma Anlaşması.....	34
2.2	Ortak Tarım Politikasına Duyulan İhtiyaç	34
2.2.1	Gıda Yetersizliğinin Önüne Geçilmesi	35
2.2.2	Fiyat İstikrarsızlığı.....	35
2.2.3	Piyasa Mekanizmaları Arasındaki Farklılıkların Giderilmesi	36
2.3	Ortak Tarım Politikasının Amacı	36
2.4	Stresa Tarım Konferansı.....	37
2.5	Ortak Tarım Politikasının İlkeleri	38
2.5.1	Tek Pazar	38
2.5.2	Topluluk Tercihi	39
2.5.3	Ortak Mali Sorumluluk.....	39
2.6	Ortak Piyasa Düzenleri.....	40
2.6.1	Müdahale Mekanizmaları ve Dışa Karşı Koruma	41
2.6.2	Dışa Karşı Koruma ile Yürütülen Piyasa Düzeni	41
2.6.3	Ürünlere Doğrudan Destek Sağlayan Piyasa Düzeni.....	42
2.7	Ortak Tarımsal Fiyat Politikaları.....	42
2.7.1	İç Piyasaya Yönelik Ortak Tarımsal Fiyat Politikası.....	43
2.7.1.1	Ulaşılmaya Çalışılan İç Piyasa Fiyatları	43
2.7.1.2	Topluluk İçinde Ürünlerin Desteklenmesi Amacıyla Belirlenen Fiyatlar	44
2.7.2	Topluluk Dışı Ülkelere Karşı Uygulanan Fiyat Politikaları	45
2.7.2.1	İthalata Uygulanan Koruma Mekanizmaları	46
2.7.2.2	İhracata Uygulanan Koruma Mekanizmaları	48
2.7.3	Diğer Koruma Mekanizmaları.....	48
2.8	AB Bütçesinde Ortak Tarım Politikasının Önemi.....	50
2.8.1	AB Bütçesinin Özellikleri.....	50

2.8.1.1	Bütçe Gelir Kaynakları	50
2.8.1.2	Bütçe Harcamaları.....	51
2.8.1.3	2000-2006 Mali Perspektifi.....	51
2.8.2	Ortak Tarım Politikasının Finansmanı: FEOGA	55
2.8.2.1	Garanti Bölümü.....	56
2.8.2.2	Yönverme Bölümü (Yapısal Fon).....	58
2.8.2.2.1	Diğer Yapısal Fonlar	58
2.9	Ortak Tarım Politikasında Reform Çalışmaları.....	61
2.9.1	Mansholt Planı	63
2.9.2	Yeşil Rapor	64
2.9.3	Mac Sharry Reformu	65
2.9.4	Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve OTP	68
2.9.4.1	Pazara Giriş	69
2.9.4.2	İhracat Sübvansiyonları.....	70
2.9.4.3	İç Destekler	71
2.9.5	Uruguay Round Görüşmelerinden Günümüze.....	73
2.9.6	Gündem 2000 Raporu.....	74
2.9.7	26 Haziran 2003 Reformları	75
2.10	Yeni Katılan 10 Ülkenin AB'ye Etkileri	77
2.11	Genişlemenin Yeni Ükelere Kazancı	78
2.12	AB Kırsal Kalkınma Politikası.....	79
2.12.1	Yeni Katılan Üyelere Kırsal Kalkınma Programı.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TARIMININ OTP'YE UYUMU

3.1	AB ve Türk Tarım Faaliyetlerin Karşılaştırılması.....	85
3.1.1	Bitkisel Üretim.....	87
3.1.2	Hayvansal Üretim	95
3.1.3	Tarımsal Üretimde Verimlilik	99
3.1.4	Tarımsal Girdi Kullanımı.....	104
3.1.5	Kırsal Nüfusun Dağılımı ve İstihdam.....	105

3.1.6	Tarımın GSMH İçindeki Payı.....	110
3.1.7	Gelir Dağılımı.....	113
3.1.8	Tarım İşletmelerinin Sayısı ve Büyüklüklerine Göre Dağılımı.....	113
3.1.9	Dış Ticaret.....	115
3.2	Türk Tarım Politikası.....	116
3.2.1	Türk Tarımının Yapısal Sorunları.....	117
3.2.2	Türk Tarım Politikalarının ve Destekleme Uygulamalarının Ana Hatları	118
3.2.3	Türkiye’de Bugüne Kadar Uygulanmış Olan Tarım Destekleme Politikalarının Sonuçları.....	120
3.3	Tarım Sektöründe Türkiye ile Topluluk İlişkileri.....	122
3.3.1	Ankara Anlaşması Sonrası Gelişmeler.....	122
3.3.2	Gümrük Birliği’ne Dahil Edilmeyen Tarım Sektörü.....	125
3.3.3	Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler.....	126
3.4	Türk Tarımında Yenilikler.....	128
3.4.1	İçsel Nedenler.....	129
3.4.1.1	Tarım Reformu Uygulama Projesi.....	129
3.4.1.1.1	Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Getirdiği Yenilik.....	130
3.4.1.1.2	Yeni Destekleme Politikasının Sorunları.....	132
3.4.1.2	2006-2010 Tarım Stratejisi Belgesi.....	134
3.4.1.2.1	2006-2010 Tarımsal Destekleme Araçları.....	136
3.4.1.2.1.1	Doğrudan Gelir Ödemeleri ve Hayvancılık Destekleri.....	136
3.4.1.2.1.2	Fark Ödeme Uygulaması.....	137
3.4.1.2.1.3	Kırsal Kalkınma Destekleri.....	137
3.4.1.2.1.4	Alternatif Ürün Projesi.....	138
3.4.1.2.1.5	Diğer Destekler.....	139
3.4.1.2.2	Devlet Müdahale Kuruluşlarının Özelleştirilmesi.....	139
3.4.2	Dışsal Nedenler.....	140
3.4.2.1	IMF Ekonomik İstikrar Tedbirlerine Uyum.....	140
3.4.2.2	DTÖ Tarım Anlaşmasına Uyum İçin Yapılan Düzenlemeler.....	140
3.4.2.2.1	Pazara Giriş.....	141
3.4.2.2.2	İç Destekler.....	141
3.4.2.2.3	İhracat Sübvansiyonları.....	142
3.5	Türk Tarımının OTP’ye Uyum Süreci.....	142

3.6	Türkiye'nin OTP'ye Uyum Sürecindeki Yükümlülükleri.....	143
3.6.1	Tarım Sektöründe Düzenlemeler	143
3.6.1.1	Tarımsal Yapının İyileştirilmesi.....	143
3.6.1.2	Kurumsal Düzenlemelerde Yapılanma	144
3.6.1.3	Tarım Piyasalarında Yeniden Yapılanma	146
3.6.1.4	Üretici Organizasyonları	146
3.6.1.5	Tarıma Bağlı Sanayiler	147
3.6.1.6	Kırsal Kalkınma	147
3.6.1.7	Finansal Sistem ile Entegrasyon	149
3.6.2	AB'nin Ortak Politikalarına Uyum	150
3.6.2.1	Ortak Fiyat Politikasına Uyum.....	150
3.6.2.2	Topluluk Ticaret Politikası.....	151
3.6.2.2.1	Topluluk İçi Ticaret Politikası.....	151
3.6.2.2.2	Topluluk Dışı Ülkelerle Yapılan Ticaret Politikası	151
3.6.2.3	Ortak Rekabet Politikası	152
3.6.2.4	Finansman Politikasına Uyum	153
3.6.2.5	Topluluk Tarım Hukuku	154
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	158

KISALTMALAR

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT: Avrupa Topluluğu
ÇATAK: Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması
DGD: Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FEOGA: Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB: Gümrük Birliği
GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ: Gelişmiş Ülkeler
GYÜ: Gelişme Yolundaki Ülkeler
KDV: Katma Değer Vergisi
KİT: Kamu iktisadi Teşebüsleri
KOB: Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
MDAÜ: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NATO: Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OGT: Ortak Gümrük Tarifesi
OKK: Ortaklık Konseyi Kararı
OPEC: Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
OTP: Ortak Tarım Politikası
SGP-GSMH: Satın Alma Gücü Paritesine göre Gayri Safi Milli Hasıla
SGP-KBMG: Satın Alma Gücü Paritesine göre Kişi Başına Milli Gelir
TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi
TRUP: Tarım Reformu Uygulama Projesi
UG: Uruguay Görüşmeleri
UP: Ulusal Program

TABLULAR

Tablo 1. 1 AB Ülkelerinin Listesi.....	8
Tablo 1. 2 2003 Yılı Rakamlarıyla Ülkelerin Karşılaştırılması.....	9
Tablo 1. 3 Önceki ve Olası AB Genişlemelerin Yapacağı Etki	11
Tablo 1. 4 Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB-15'in Payı.....	19
Tablo 1. 5. AB'ye Üye ve Aday Ülkelerin Nüfus Dağılımları	30
Tablo 2. 1 2000-2006 Mali Perspektif (milyon EURO).....	52
Tablo 2. 2 2004-2006 Değiştirilmiş Mali Perspektif (milyon EURO).....	53
Tablo 2. 3 Ortak Tarım Politikasının AB Bütçe Harcamalarındaki Payı	57
Tablo 2. 4 2000-2006 Dönemi Yapısal Fonlar	61
Tablo 2. 5 Tarım Anlaşmasında Öngörülen Taahüt Sınırları	73
Tablo 2. 6 SAPARD Kapsamında 2000-2006 Arasında Aday Ülkelere Aktarılacak Kaynak Dağılımı.....	82
Tablo 3. 1 AB-15'te Tarımsal Üretim Değer Olarak % Oranları.....	87
Tablo 3. 2 Türkiye'de Tarım Alanlarının Kullanışa Göre Dağılımı (1000 Ha)	88
Tablo 3. 3 2002 Yılı Ülkeler İtibarıyla Üretim Alanı Yüzdeleri	89
Tablo 3. 4 Dünya, AB-15 ve Türkiye'nin Bitkisel Üretim Karşılaştırmaları.....	91
Tablo 3. 5 Dünya, AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Sebze Üretimi	94
Tablo 3. 6 AB-15'te Hayvan Sayısı.....	96
Tablo 3. 7 Türkiye'de Hayvan Sayısı	97
Tablo 3. 8 Seçilmiş Ülkelere Göre Süt Üretimi (ton).....	98
Tablo 3. 9 AB-15 ve Türkiye'nin Tahıl Üretimindeki Gelişimi ve Verimlilik Oranları	101
Tablo 3. 10 AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Üretimindeki Gelişmeler ve Üretim Oranları	102
Tablo 3. 11 AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Üretimindeki Gelişmeler ve Üretim Oranları	103
Tablo 3. 12 Türkiye'de Yıllara Göre Büyük Baş Hayvan Verimleri (kg/baş)	103

Tablo 3. 13 Girdi Kullanımında Tarımsal Verimlilikler	104
Tablo 3. 14 Kırsal Nüfus Oranı	107
Tablo 3. 15 Toplam Nüfus ve Kırsal (Tarım) Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	108
Tablo 3. 16 İstihdamın Sektörel Dağılımı 2000-2002 Ortalaması	109
Tablo 3. 17 Sektörlerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları ve Büyüme	111
Tablo 3. 18 Sektörlerin GSMH'ya oranları	112
Tablo 3. 19 Tarımsal İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı ve İşletmelerin Tasarrufunda Bulunan Arazi.....	114
Tablo 3. 20 Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticaretindeki Tarımın Payı (Milyon Dolar).....	116
Tablo 3. 21 Taraflararası Tarım Ürünleri Ticaretinde Tanınan Tavizler.....	123
Tablo 3. 22 Tarımda "Reform" Programının Mali Etkisi, (Milyon ABD doları).....	130
Tablo 3. 23 Tarımsal Destekleme Araçlarının Bütçe Payları	136

GİRİŞ

“Altılılar” hareketiyle bir Birlik oluşturan ve Roma Anlaşması’yla temelleri atılan Avrupa Birliği bugün küreselleşme sürecinde çok önemli bir aktördür. Özellikle 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği genişlemeyle beraber bunu daha da pekiştirmiştir. Birlik içindeki ülkelerin, birlik dışı ülkelere karşı tek vücut olarak hareket etmeleri, ticarete aynı tarifeleri ve stratejileri uygulamaları, her alanda ortak politikalarının olması, çoğunlukla aynı para birimini kullanmaları, Birliğin geldiği noktanın önemi hakkında bize fikir vermektedir.

Türkiye ise uzun yıllardan beri Avrupa Birliği üyesi bir ülke olmak için gayret göstermektedir. Bu amaçla 40 yılı aşkın bir süredir Türkiye –AB arasında sayısız görüşmeler yapılmış, anlaşmalar, protokoller imzalanmıştır. Bu süre zarfında ilişkiler inişli çıkışlı devam etmiştir. 1995 yılında Gümrük Birliği’ne dahil edilmemiz ile Aralık 2004’te müzakere tarihinin verilmesi Türkiye’yi mutlu etmiş olsa da AB’ye üyeliğin gerçekleşeceği belirsizdir.

Türkiye’nin AB’ye üye olması için AB’nin belirlediği Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi gerekir. Bu kriterlerin içeriği geniş olup tarım sektörünü de kapsamaktadır. Bu aşamada istenen, Türk tarım sektörünün AB tarım sektörüne her açıdan uyum sağlamasıdır. Çeşitli ülkelere yapılan araştırmalara göre, ilerleyen yıllarda içme suyu ve sağlıklı gıdaya erişebilmek daha da zor ve pahalı olacaktır. Bugün yaşanan açlıklara yenileri eklenecek ve temel gıda ürünlerine olan talep, nüfusun da artmasıyla daha fazla olacaktır. Hayati önem taşıması nedeniyle bu sektör, hizmet ve sanayiden ayrılmaktadır. Dolayısıyla geçen yıllarda açlıkla savaşılan Avrupa Birliği’nin bu sektöre verdiği önem çok büyüktür. Birliğin kuruluş anlaşmasında bile tarım ile ilgili maddeler yer almıştır. Durum böyle olunca AB üyesi olabilmek için Türkiye’nin de tarıma özel bir önem vermesi gerekmektedir.

Çalışmada, Türkiye-AB ilişkilerinde Kopenhag kriterlerini uygulamada önemli gelişmeler kaydedilerek müzakere tarihinin başlatılmasına karar verilen bu günlerde, AB üyelik sürecinde en eski ve en önemli konu olan tarım sektörü ele alınacaktır. Bu sebeple bu çalışmada Avrupa Birliği’ne üyelik koşulunu tarım sektörü

açısından incelendi ve Ortak Tarım Politikası'na uyumun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerinde tartışıldı.

Çalışmanın Birinci bölümünde, konuya temel oluşturması bakımından “Avrupa Birliği nedir?, Neden böyle bir Birliğe ihtiyaç duyulmuştur?” gibi soruların cevapları arandı ve Birliğin genişlemesi üzerinde durulduktan sonra Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkilerinin genel çerçevede tarihsel gelişimine göz atıp, üyelik durumunda birbirlerine neler kazandırabileceği üzerinde duruldu. İkinci Bölümde Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın kuruluş amacı, dayandığı ilkeler ve zaman içinde geçirdiği değişikliklerin nedeni hakkında bilgi verildi. Üçüncü Bölümde, Türkiye tarımı ve Avrupa Birliği tarımının günümüzdeki durumu ve tarımsal yapılarındaki farklılıkları geniş bir çerçevede ele alındı. Türkiye’de bu güne kadar uygulanan tarımsal politikalar ve Türk tarımının Ortak Tarım Politikasına yakınlığı irdelendi. Son olarak OTP’ye uyum için nelerin yapıldığı ve daha nelerin yapılması gerektiği belirlenmeye çalışıldı.

Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye, Avrupa'nın bir parçası olabilmek için çok eskilerden beri uğraşmaktadır. Bu sebeple Avrupa Birliği'nin temelleri atılır atılmaz Türkiye bu Birliğin bir parçası olabilmek için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin olduğu kadar AB'nin de kazanç sağlayacağı böyle bir üyelik süreci ne yazık ki hala gerçekleşmemiştir. Avrupa'daki bir çok ülkenin üyeliği kabul edilmişken Türkiye hala adaylık statüsünü sürdürmektedir.

1.1 Avrupa Topluluğu'nun Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletleri fakirlikle, maddi kayıplarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Her taraf tahrip olmuş, sanayi, tarım alanları işlemez duruma gelmiş, ülke ekonomileri hemen hemen tamamıyla felç olmuştur. Savaş öncesi Avrupa'dan ihraç edilenden daha fazla mal ülkelere ithal edilir olmuştur. Bu dönemde özellikle yiyecek, içecek ve hammadde ithali artmıştır. Savaştan sonra mali piyasaları bozulmuş, dış pazarlarını başka ülkelere kaptırmış bir Avrupa, nüfusun temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak duruma düşmüştür. Avrupa büyük bir fakirlik içindedir.

Savaştan mağlup olarak çıkan Avrupa devletleri Sovyet ideolijisi ile ABD'ye karşı rekabet edebilmenin koşullarını bulmaya çalışırken, aynı zamanda istikrarlı, güçlü bir yaşamın kurulabilmesi için bir "Birlik" oluşturulması fikri de ağır basmaya başlamıştır. Böyle bir birlik oluşturulması halinde Avrupa'da görülen siyasal, sosyal, ekonomik dengesizlikler çözülecektir. Zaten Avrupa'da bir birlik oluşturma özlemi yeni bir fikir değildir ve daha Roma İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır.

Uzun zamandır bir entegrasyonun varlığını düşleyen ülkeler Avrupa'daki savaşın can damarı olan kömür ve demir sektöründe bir birleşmeye giderler.¹ Böylece hem amaçlarının ilk adımı atılmış olacak hem de silah endüstrisinin kaynağı olan bu iki kritik sektör kontrol edilmiş olacaktır.

Bu amaçla, Paris Anlaşması; Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, Lüksemburg ve İtalya arasında 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanıp 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Böylece ilk Altılılar hareketi de doğar. Bu girişim bugünkü Avrupa Birliği'nin temellerini de atmıştır.

Yapılan ilk anlaşmanın başarı göstermesi üye devletleri cesaretlendirip yeni atılımlar içine sürüklemiştir. Bu başarıyı diğer alanlarda da sürdürmek isteyen üye ülkeler atom enerjisini birlikte kontrol etmek amacıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET)², ve aynı başarıyı ekonomide de yakalayabilmek için Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturan anlaşmayı 25 Mart 1957'de Roma'da imzalamışlardır. Bu anlaşma, üyeler arasında bir Ortak Pazar oluşturulmasını hedeflemiştir. Ancak nihai hedef, savunma boyutu da içeren siyasal bir birliğin kurulmasıdır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1 Ocak 1958 tarihinde uluslararası bir kuruluş olma niteliği kazanıp yürürlüğe girmiştir. Roma Anlaşmasında, AET'nin kuruluş amacı ve bu amacı sağlamak için belirlediği ortak strateji ve yeni üyelikler için aranılan şartları 2'nci ve 3'üncü maddelerde şöyle özetlemektedir:

Madde 2: Topluluğun görevi ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir.

¹ Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993, s. 190.

² Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'na (AAET) yaygın olarak İngilizce ifadesi EURATOM kullanılmaktadır.

Madde 3: Bir önceki maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, işbu anlaşmayla öngörülen koşullarda ve tempoda topluluğun etkinliği şunları içerir:

- Üye devletler arasında, malların giriş ve çıkışlarında gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tüm diğer önlemlerin kaldırılması,

- Üçüncü ülkeler karşısında Ortak Gümrük Tarifesinin (OGT) ve ortak bir ticaret politikasının belirlenmesi,

- Üye devletler arasında, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını engelleyen unsurların kaldırılması,

- Tarım alanında ortak bir politikanın tespiti,

- Ulaşım alanında ortak bir politikanın oluşturulması,

- Toplulukta rekabetin bozulmamasını sağlayan bir düzenin kurulması,

- Üye devletlerin ekonomi politikalarının eşgüdümü ve onların ödemeler dengesindeki bozukluklara çare bulmayı sağlayan yöntemlerin uygulanması,

- Ortak Pazarın işleminin gerektirdiği sürece ulusal yasaların birbirine yaklaştırılması,

- İşçilerin istihdam imkanlarını iyileştirmek ve yaşam düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla bir Avrupa Sosyal Fonu'nun kurulması,

- Yeni kaynaklar bulunması yoluyla Topluluğun ekonomik genişlemesini kolaylaştırmaya yönelik bir Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması,

- Ticari değişimi arttırmak, ekonomik ve sosyal gelişme çabasını ortaklaşa sürdürmek amacıyla, deniz aşırı ülke ve bölgelerin birleştirilmesi.³

³ Cem Alpar ve M.Tuba Ongun, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar-Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme*, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1987, s.199-200.

Bu anlaşma 248 maddeden, sayısız ek ve protokolden oluşmuştur ve zamanla sınırlı değildir. Ancak dönemler itibarıyla geliştirilebilir ve gözden geçirilebilen bir özelliği vardır.

Roma Anlaşması kuruluş anlaşması niteliğindedir ve Avrupa Topluluğu'nun uygulayacağı temel politikaları belirlemektedir. Yukarıda görüldüğü gibi anlaşmanın üçüncü maddesi ortak politikaların gerekliliğini vurgulamaktadır. Topluluğun nihai amacının siyasal bir birlik oluşturma olduğuna göre her alanda ortak fikir ve politikalarla hareket etmek daha ilk zamanlarda temel amaç olmuştur.

1969'da Füzyon Anlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun organları birleştirilip tek konseyli ve tek komisyonlu bir "Avrupa Toplulukları" (AT) oluşturulmuştur⁴. Avrupa Topluluklarının Dünya'daki diğer bütün ekonomik birleşme ve kuruluşlardan farkı, devletlere ait bazı egemenlik haklarının kullanılmasının uluslararası bir organa bırakılmasıdır. Böylece üye olan devletler bu organa danışmak durumunda kalmaktadır. AT'nin kurulması "Birlik" fikrini daha da güçlendirmiştir.

1.2 Topluluğun Genişlemesi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulma aşamasında bütün Avrupa devletlerinin katılımı istenmiş olsa da bu çağrıya yalnız altı ülke olumlu cevap vermiştir. Topluluğa katılmayı şiddetle reddeden İngiltere ve diğer bazı Avrupa ülkeleri AET'nin kurulmasından sonra kendi aralarında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuşlardır. Ancak AET kadar başarılı olamamışlardır. AET'nin oluşturduğu ekonomik bütünleşmenin başarılı olması bu birleşmeye dahil olmak istemeyen İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine de çekici gelmeye başlamıştır. Bir süre sonra İngiltere, Danimarka, Norveç ve İrlanda üyelik için AET'ye başvurmuşlardır. Ancak müzakereler başlamış olsa da olumlu bir sonuç elde edilememiştir. 1969 yılında La Haye'de yapılan zirve toplantısında Topluluğa bu dört ülke tekrar katılma talebinde bulunmuştur. Dört

⁴ Ertürk., s.190.

ülkeden İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üyelik başvuruları incelemeye alınıp bir yılı aşan bir süreçten sonra tam üyelikleri 1 Ocak 1973 tarihinde kabul edilmiştir. Aynı toplantıda üyelik başvurusunda bulunan Norveç, ülke genelinde yapılan referandum sonucunun olumsuz çıkması sonucu reddedilmiştir. "Altılılar" olarak birleşen ülkeler, gerçekleşen bu genişlemeyle birlikte dokuz üyelik bir Topluluk haline gelmişlerdir.

Avrupa Topluluğu bu güne kadar yaptığı en küçük genişlemesini 1981'de gerçekleştirmiştir. 1975 yılında tam üyelik müracatında bulunan Yunanistan, 1 Ocak 1981'de resmen Birliğin üyesi olmuştur. Böylece ikinci genişleme de tamamlanmıştır.

Topluluğun bir sonraki genişlemesi Güney ülkeleri olan İspanya ve Portekiz'le olmuştur. Bu katılımlarla Topluluk üye sayısı 1 Ocak 1986 tarihinde 12'ye yükselmiştir. Birliğe katılan Yunanistan ile bu iki ülke aynı zamanda ekonomik yönden kurumun en zayıf ülkeleri olmuştur. Bundan dolayı bu ülkelerin katılımı AT'nin maliyetlerini arttırmıştır. Bu dönemde Norveç ve İsviçre de AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Ancak yapılan referandum sonucu her iki ülke hayır oyu almıştır. 1992 yılında Maastrich Anlaşması'yla Avrupa Birliği (AB) olarak isim değiştiren bu Topluluğa başka ülkeler de katılmak istemişlerdir. Bu yıllarda Türkiye ile birlikte toplam 18 ülke AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1995'te Avusturya, İsveç ve Finlandiya, 1 Mayıs 2004 itibarıyla da Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, Malta, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, ve Kıbrıs Rum Kesimi AB'ye tam üye olarak katıldılar. Bu genişlemeyle birlikte AB ülkelerinin sayısı 25'e yükselmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın müktesebat hükümlerini tamamlayıp 2007 yılında üye olarak katılmaları beklenmektedir. Herhangi bir problemin olması durumunda dahi bu iki ülkenin katılımının en fazla bir yıl gecikebileceği tahmin edilmektedir. 2003 yılında üyelik başvurusunda bulunan Hırvatistan hakkında ise Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesinde üyelik müzakerelerinin 2005 yılı içinde başlatılmasına karar verilmiştir. 17 Aralık 2004 tarihinde de Türkiye ile yapılan toplantıda 2005 yılı içinde bu ülke ile müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1.1'de Topluluğu kuran ülkeler ile üye ve aday ülkelerin listesi yer almaktadır. Burada dikkat çekici bir nokta Türkiye'nin adaylığını bildirdiği tarihten

sonra adaylık başvurusunda bulunan diğer tüm ülkeler Türkiye'den evvel Birlik üyesi olmuş ve olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği genişleme halkasına en erken ve en iyi ihtimalle 2015'te kabul edileceği AB Komisyon üyeleri tarafından belirtilmektedir.

Tablo 1. 1 AB Ülkelerinin Listesi

AB Üyeleri	Aday Olduğu Tarih	AB Üyesi Olduğu Tarih
Topluluğu Kuran Ülkeler		
Almanya	-	01.01.1958
Belçika	-	01.01.1958
Hollanda	-	01.01.1958
Fransa	-	01.01.1958
Lüksemburg	-	01.01.1958
İtalya	-	01.01.1958
1. Genişleme Hareketi		
İngiltere	1961 yılı	01.01.1973
İrlanda		01.01.1973
Danimarka		01.01.1973
Norveç		Reddedildi
2. Genişleme Hareketi		
Yunanistan	12.06.1975	01.01.1981
3. Genişleme Hareketi		
İspanya	28.03.1977	01.01.1986
Portekiz	28.07.1977	01.01.1986
4. Genişleme Hareketi		
Avusturya	17.07.1989	01.01.1995
İsveç	01.07.1991	01.01.1995
Finlandiya	18.03.1992	01.01.1995
Norveç	25.11.1992	Reddedildi
İsviçre	20.05.1992	Reddedildi
5. Genişleme Hareketi		
Polonya	05.04.1994	01.05.2004
Macaristan	31.03.1994	01.05.2004
Slovakya	27.06.1995	01.05.2004
Litvanya	13.10.1995	01.05.2004
Letonya	08.12.1995	01.05.2004
Estonya	24.11.1995	01.05.2004
Malta	16.07.1990	01.05.2004
Çek Cumhuriyeti	17.01.1996	01.05.2004
Kıbrıs Rum Kesimi	03.07.1990	01.05.2004
Slovenya	10.06.1996	01.05.2004
Başvuruda Bulunan Diğer Ülkeler		
Hırvatistan	2003	
Bulgaristan	14.12.1995	
Romanya	22.06.1995	
Türkiye	14.04.1987	

1.2.1 Yeni Üyelerin Katılımıyla AB'nin Gücü

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulma aşamasında Batı Avrupa ülkelerine oldukça destek vermiş ve kalkınmaları için onlara yardımda bulunmuştur. Dünyada egemen güç olmak isteyen ve Batı Avrupa'yı da yanında görmek isteyen ABD, Avrupa ekonomilerini canlandırmak için parasal destekte bulunmuştur. Avrupa'nın kalkınması için dönemin ABD Dışişleri Bakanı kendi ismini taşıyan bir Batı Avrupa'yı kalkındırma planı hazırlamıştır. Bu plan 1947 yılında hazırlanan Marshall Yardımlarıdır.⁵ Ancak, Batı Avrupa ülkelerinin bu kadar kısa süre içinde bu denli büyümesi ve güçlenmesi beklenen bir durum değildir. Genişleme süreçleriyle birlikte Topluluk bölgede önemli bir siyasi ve ekonomik ağırlık oluşturmuştur. Kapitalist dünyanın ikinci güç merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu durum ABD'yi rahatsız etmiştir, çünkü AT'nin güç kazanmasıyla ABD, ekonomik pazarlarını kaptırmaya başlamıştır. Hızla yenilenen ve genişleyen Avrupa Birliği bugün Dünya'nın güç merkezi olmaya adaydır.

Tablo 1. 2 2003 Yılı Rakamlarıyla Ülkelerin Karşılaştırılması

ÜLKELER	YÜZÖLÇÜMÜ		NÜFUS		SGP-KBMG (DOLAR)	(MİLYON DOLAR)	GSMH (%PAYI)
	(BİNKM)	(%PAYI)	(BİN)	(%PAYI)			
AB(15)	3243	2,42	379 800	6,06	26,673	10 130 480	19,78
AB(25)	3987	2,98	454 000	7,24	24,295	11 030 000	21,54
AB(28)*	5111	3,82	554 700	8,84	21,132	11 722 000	22,89
ABD	9629	7,19	291 044	4,64	37,352	10 871 090	21,23
ÇİN	9598	7,17	1 288 400	20,54	4,995	6 435 838	12,57
JAPONYA	378	0,28	127 210	2,03	28,162	3 582 515	7,00
HİNDİSTAN	3287	2,46	1 064 399	16,97	2,909	3 096 239	6,05
BREZİLYA	8547	6,38	176 596	2,82	7,767	1 371 655	2,68
RUSYA	17075	12,75	143 425	2,29	9,195	1 318 827	2,58
DÜNYA	133883	100,00	6 271 698	100,00	8,166	51 214 870	100,00

* Aday ülkeler Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'yi kapsamaktadır.

Kaynak: <http://www.stat.wto.org/CountryProfile>. 12.12.2004

World Development Indicator Database August 2004,

<http://www.worldbank.gov>. 12.12.2004

⁵ Alpar ve Ongun, s.197.

Tablo 1.2’de 2003 yılı rakamlarıyla seçilmiş ülkelerin yüzölçümleri, nüfusları, satınalma gücü paritesine göre kişi başına milli gelirleri (SGP-KBMG), satınalma gücü paritesine göre gayri safi milli hasıla (SGP-GSMH)’ları verilmektedir. Tabloda geçmiş dönemin güçlü ülkesi ile gelecekte güç kazanabilecek ülkelerin profilleri ile nüfus büyüklüğü fazla olan ülkeler yer almaktadır. Buradan 25 üyeli AB’nin ekonomik gücünü rahatlıkla görebiliriz. Avrupa Birliği 15 üyeliyken yüzölçümü 3 milyon 243 bin km², nüfusu 379 milyon 800 bin, satınalma gücü paritesine göre gayri safi milli hasılası 10 trilyon 130 milyar dolardır. Bu haliyle Avrupa Birliği’nin milli geliri ABD’nin altında görünmektedir. 25 üyeye yükseldiğinde yüzölçümü 3 milyon 987 bin km²’ye, nüfusu 454 milyon kişiye SGP-GSMH ise 158 910 milyon dolarla ABD’nin milli gelirini aşmaktadır. AB’ye 10 yeni ülkenin katılımı 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren olduğu için, gerçekte 2003 yılında en büyük ekonomiye sahip ülke ABD’dir. Yeni ülkelerin katılımıyla beraber 2004 yılı itibarıyla bu denge değişmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi 2003 yılında 10 yeni üyenin katılmış olduğunu farz edersek milli gelir açısından AB birinci sıraya çıkar.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu AB-28’in gerçekleştiğini düşünürsek milli gelirler arası fark daha da büyüyecektir. Bu durumda AB’nin yüzölçümü 5 milyon 111 bin km²’ye ulaşmaktadır. Nüfusu ise 554 milyonu aşacaktır.

Bugün Avrupa Birliği yüzölçümü itibarıyla beşinci sırada, nüfus olarak dördüncü, kişi başına milli gelirden ABD ve Japonya’dan sonra üçüncü, milli gelir olarak ise birinci sırada bulunmaktadır.

Tabloda dikkat çekici bir nokta da Avrupa Birliği’ne yeni üyeler katıldıkça satınalma gücü paritesine göre kişi başına milli gelir dışında diğer tüm rakamlarda artışlar gözlenmektedir. AB-15’de kişi başına milli gelir 26 bin dolar iken 10 ülkenin katılımıyla kişi başına gelir AB-25’te 24 bin dolara düşmekte, 3 ülkenin katılımının hesaplandığı AB-28’de ise kişi başına milli gelir 21 bin dolara kadar düşmektedir. Bunun sebebi aday üç ülkenin kişi başına milli gelir açısından AB ülkelerinin çok gerisinde olmasıdır.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelecekteki 28 ükeli AB 2003 yılı rakamlarına göre yaklaşık 12 trilyon dolarla Dünya'nın en büyük ekonomisine sahip olacaktır. Onu yaklaşık 11 trilyon dolarla ABD takip edecektir. Üçüncü sırada 6 trilyonlarla Çin, dördüncü sırada 3,5 milyar dolarla Japonya gelmektedir. Hindistan 3 trilyon gelirle beşinci sırada yer alıyor. Brezilya ve Rusya arasındaki gelir farklılığı çok az olsada Brezilya ekonominin büyüklüğü açısından Hindistan'ın arkasında yani altıncı sırada yer alıyor. 1980'lerin ekonomi devi Rusya 1 trilyon 300 milyar dolarla yedinci sırada bulunuyor.

1.2.1.1 10 Yeni Üyenin Katılımı

Türkiye AB üyeliğine adaylığını açıklayalı neredeyse 18 yıl olmuştur. Ancak Türkiye ile ilgili gelişmeler çok yavaş işlemektedir. 2004 yılı itibariyle Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler ile 2007 yılında tam üyeliğe kabul edilmesi beklenen Romanya ve Bulgaristan'ın Türkiye'den çok farklı bir yapısı mı var? Avrupa Birliği genişleme hareketini bu denli büyütmüşken Türkiye, üye olan ve yakın gelecekte olacak bu devletlerin çok çok gerisinde mi? Geçen zamanın uzunluğunu düşününce akla bu tarz sorular geliyor.

Tablo 1. 3 Önceki ve Olası AB Genişlemelerin Yapacağı Etki

	Yüzölçümü Artışı	Nüfus Artışı	Toplam GSYİH(*)'da Artış	Kişi Başı GSYİH'da Artış	Kişi Başına Düşen Ortalama GSYİH (**) AB15=100
AB15/AB25	%23	%20	%5	-%9	91,2
AB25/AB27	%9	%6	%1	-%4	87,4
AB27/AB27+TR	%28	%15	%2	-%9	79,4

*Euro olarak,

**Satın Alma Gücü Standartlarına Göre, 2003 GSYİH verileri,

Kaynak: Türkiye'nin Üyeliği Prspektifinden Kaynaklanan Hususlar Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, 6.10.2004, s.38.

Bu amaçla, yeni üye ülkelerle Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'nin AB üzerinde yapacağı etkiyi kısaca görebilmek için Tablo 1.3'ü inceleyelim: Avrupa Birliği, 25 ülkeye yükseldiğinde kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da

%8,80 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Yani insanların yaşam standartlarında refah düşüşü meydana gelmiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla 27 ülkeye yükselecek olan AB'de de yine bir refah kaybı meydana gelecektir. Dikkat edilirse Türkiye'nin olası bir AB üyeliğinin etkileri çok fazladır. 10 yeni üye ülkenin toplam yüzölçümü, Türkiye'nin yüzölçümüne yakındır. Aynı durum nüfus rakamlarında da göze çarpmaktadır. Olası bir üyelik durumunda Türkiye, AB'yi nüfus olarak %15 oranında arttıracaktır. Yani her 100 kişiden 15'i Türk olacaktır. Türkiye üyeliği gerçekleştiğinde AB-27'de ki GSYİH artış oranı yalnız %2,20 oranında olacaktır. Bu rakam, nüfus ve yüzölçümü olarak yetersizdir. Yine 15 ülkeden oluşan Avrupa Birliği'nde kişi başına düşen GSYİH miktarına 100 dersek, Türkiye'nin üyeliği ile birlikte kişi başına düşen GSYİH miktarı 79,4'e düşecektir. Bu da Türkiye'de yaşayanların hayat standartlarının yükseleceği buna karşın AB – 15 halkının ise hayat standartının düşeceğini bize göstermektedir.

Türkiye düşük orta gelir grubunda yer alan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. AB ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin kişi başına milli geliri oldukça düşük seviyelerdedir. 2003 yılında Türkiye'nin satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına düşen GSYİH'si AB-25 ortalamasının ancak %28,5'i kadardır. Bu rakam Bulgaristan ve Romanya ile yakın seviyelerdedir. 2003 yılı cari fiyatlarla ölçülen GSYİH'si ise AB-25'in toplam GSYİH'sinin %2'si, yeni üye ülkelerin ise yaklaşık yarısıdır.⁶

1.3 Türkiye – AET Ortaklığı

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Ankara Anlaşması'yla başlayan ilişkiler sayısız anlaşmalar ve protokollerle devam etmiştir. 40 yılı aşkın süredir devam eden ilişkiler son dönemde daha da hız kazanmıştır.

⁶ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*, Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından gayri resmi tercümedir, Brüksel: 6.10.2004, s.11. http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/Etki_Raporu.doc. (12.01.2005).

1.3.1 Ankara Anlaşması

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri Batılı olmayı hedeflemiş bir ülkedir. Bu amaçla NATO, OECD, ve Avrupa Konseyi gibi önemli bazı Batılı Uluslararası kuruluşun üyesi olmanın yanında, Avrupa Ekonomik Topluluğu'una da üye olmak için 31 Temmuz 1959 tarihinde başvuruda bulunmuştur. Topluluğun bu başvuruya verdiği yanıt olumsuz olmuştur. Avrupa Topluluğu'nun daha kuruluş aşamasında belirlediği tam üyelik için gerekli olan ekonomik, sosyal ve siyasi kriterleri yerine getirene kadar Avrupa Bakanlar Konseyi, "Ortaklık Anlaşması" önermiştir. Bu öneri Türk hükümetince kabul edilmiş olup 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Yapılan bu ilk Ortaklık Anlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷

Bu dönemde Türkiye'nin başvurusunun asıl sebebi Yunanistan'ın da üyelik başvurusunda bulunmasıdır. Diğer bir deyişle ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Bu yıllarda da bugün olduğu gibi Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa ülkelerinin önemli bir payı vardır. Özellikle tarım ve sanayi ürünlerinde. Türkiye, AET'nin bir Gümrük Birliği (GB) özelliği taşıması nedeniyle bu alanlardaki rekabet gücünü kaybetmemek için Topluluğa başvuruda bulunmuştur. Böylece AET'ye üye olunursa verilecek ticari tavizlerden Türkiye de yararlanabilecektir. Dolayısıyla Yunanistan ile benzer iklim ve tarımsal ürünlere sahip olan Türkiye bu ülkenin üyeliğinden olumsuz etkilenmeyecek hatta kendi üyeliği ile birlikte farklı alanlarda kazançlar elde edebilecekti.

Türkiye ile AET arasındaki Ortaklık Anlaşmasının amacı Ankara Anlaşmasının 2. maddesinde ortaya konulmuştur. Madde 2/1 göre:

Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini

⁷ Coşkun Can Aktan, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, s.1. <http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/Turkiye-ab-iliski.htm>. (20.07.2004).

tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir.⁸

Ankara Anlaşması Türkiye ile AET arasında Gümrük Birliği'ne dayanan bir ortaklık kurmayı hedeflemiştir. Ortaklığın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin tam üye olarak kabul edilebilmesi için: hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç aşama öngörülmüştür.

1.3.1.1 Hazırlık Dönemi

Hazırlık dönemi, 1 Aralık 1964'ten başlayarak 5 yıllık bir dönemi kapsamı öngörülmüştür. Fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 31 Aralık 1972 tarihine kadar 8 yıllık bir hazırlık dönemi gerçekleşmiştir. Hazırlık döneminde AET tek taraflı tavizler vermiştir. Bu süre içinde Türkiye herhangi bir yükümlülük altına girmezken, Topluluk, Türkiye ekonomisini güçlendirecek ve Gümrük Birliği'ne geçiş için hazırlıklarda bulunacaktır.

1.3.1.2 Geçiş Dönemi

Bu dönemde sanayi mallarında Gümrük Birliği'nin tamamlanması, tarım ürünlerinde serbest dolaşıma hazırlık ve emeğin hareketlerinde serbestliğin hazırlandığı dönemdir. Bu amaçların sağlanmasına yönelik 23 Kasım 1970'te bir Katma Protokol imzalanmıştır. Geçiş döneminde Toplulukla birlikte Türkiye de sorumluluklar üstlenmiştir. Ancak, 1970'li yıllarda Türkiye'yi etkileyen iç ve dış olaylar ve yaşanan ekonomik sıkıntılar ile terörle mücadele, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'nun şartlarına uyum sağlamayı zorlaştırmıştır. 1973'te yaşanan Dünya petrol krizi sebebiyle dış ödemeler dengesi olumsuz etkilenen Türkiye, ithalatını sürdürebilmek için dış borçlar kullanmıştır. Bu arada yüksek enflasyon, sifıra yaklaşan büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa karşısında, döviz darboğazını aşmak için sürekli kredi arayışına girmiştir.⁹

⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 1996, s.212.

⁹ E. Çayhan ve N. Güney Ateşoğlu, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye*, İstanbul: AfaYayımları-Tüses Vakfı, 1996, s.100.

Bu dönemde kısa vadeli borçlarla daha da derinleşen ekonomik sıkıntıların da etkisiyle Türkiye, Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya ve yükümlülüklerini aksatmaya başlamıştır. Aynı şekilde Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi yönünde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır. Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 1980 yılında ortaya çıkan 12 Eylül olayları ve Yunanistan'ın da Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyut da kazanmaya başlamıştır. Topluluk - Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Bu dönemde Katma Protokol'ün sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiştir.¹⁰

1983 yılının sonunda kurulan yeni hükümetin programında “AET ile münasebetlerimizde esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber, bütün safhalarda münasebetlerimizin dengelenmesini esas alan bir anlayış içinde olacağız”¹¹ ifadesi yer almaktadır. 12 Eylül askeri müdahalesinin de etkisiyle bu dönemde özellikle demokrasi ve insan hakları konularında yaşanan gerginliklere rağmen Türkiye 14 Nisan 1987'de Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Tam üyelik başvurusunu değerlendiren Avrupa Birliği, 1989'da ekonomik ve siyasi nedenleri gerekçe göstererek üyelik görüşmelerini reddetmiştir. Bu gerekçeler, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikler ve Kıbrıs sorununun çözülmemiş olmasıdır.

1.3.1.3 Son Dönem

Ankara Anlaşması'na göre Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten 22 yıl sonra yani 1995 yılında “son döneme” geçilecekti. Bu sürenin bitiminde Türkiye, Roma Anlaşması'nın yükümlülüklerini üstlenebilecek duruma geldiğinde Birliğe tam üye olabilecektir. Ancak Türkiye, son döneme geçilmesini beklemeden, 1987 yılında yukarıda belirtildiği gibi tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Üyelik başvurusu reddedilen Türkiye, Gümrük Birliği için hazırlıklar yaparken Avrupa Birliği de, 1990'lı yılların başında birçok Doğu Avrupa ülkesinin Avrupa

¹⁰ Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-AB İlişkileri/Gümrük Birliği ve Tam Üyelik*, s.2. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/Turkiye-ABiliskileri.htm>. (25.05.2004).

¹¹ V. Bozkurt, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, s.38-39.

Birliği'ne tam üyelik müracatında bulunması sebebiyle “derinleşme” ve “genişleme” çalışmalarına girmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda Avrupa Birliği 1993 yılında, üyelik için gerekli gördüğü “Kopenhag Kriterlerini” yürürlüğe koymuştur.¹²

Kopenhag'da yapılan Avrupa Konseyi zirvesinde üyelik için, üç temel kriter belirlemiştir. Bunlar, siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk muktesebatına uyum kriterleridir.

Siyasi kriterlere uyum için aday ülke, demokrasi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı göstermelidir.

Ekonomik kriterlere uyum konusunda Topluluk, etkin bir piyasanın varlığı kadar, rekabetçi bir piyasaya sahip ülke istemektedir.

Muktesebat uyum kriterlerinde ise aday ülkeler siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmiş olmanın yanında aday ülke, Avrupa Birliği'nin ortak politikalarına uyum göstermek zorunda ve AB'nin aldığı ve alacağı kararları desteklemek durumundadır.

1.3.2 Gümrük Birliği'ne Geçiş

Avrupa Birliği, aday Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle (MDAÜ) yeni anlaşmalar yaparken, 1973 yılında Türkiye ile yapılan Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık geçiş dönemi de 1995'te sona ermiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi, 6 Mart 1995'te yaptığı toplantıda Gümrük Birliği'nin son aşamasına geçilmesine ve mali işbirliğinin yeniden başlatılmasına karar vermiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde tam üyelik sürecinde önemli bir gelişme kaydedilerek, Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Bu Birlik sadece sanayi ürünlerini ve

¹² Volkan Bozkar, *Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci*, 3 Nisan 2002, s.3, <http://www.mfa.gov.tr>. (14.06.2004).

sanayi payı içermesi dolayısıyla işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünlerini ise kapsam dışı bırakmaktadır.¹³

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla ülkemiz AB ülkeleriyle entegrasyon yolunda çok önemli bir yol katetmiştir. Bu sayede tek yanlı olarak tam üyelerinkine yakın yükümlülükler üstlenen Türkiye, tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren ilk ve tek ülkedir.¹⁴ Kabul edilmiş olsak da bu dönemde Gümrük Birliği'nin işleyişi sorunsuz olmamıştır. Öncelikle Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'ye karşı üstlendiği bazı sorumluluklarını yerine getirmemiştir. Avrupa Birliği, Gümrük Birliği kararının kabul edildiği Ortaklık Konseyi toplantısında üstlendiği ve Türkiye'ye 2000 yılına kadarlık bir dönem içinde yaklaşık 2,5 milyar Euro'ya varan mali yardım yapma yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. Ayrıca bazı kurumsal alanlarda entegrasyonu kolaylaştırmak amacıyla öngörülen tedbirleri de yerine getirmemiştir. Bu yükümlülükleri aksatmasının başlıca iki nedeni vardır. Biri Yunanistan diğeri Avrupa Parlamentosunun Türkiye'ye karşı muhalefettir.¹⁵

Sorumluluklar yerine getirilmemiş olsa da Gümrük Birliği'ne üye olmamız dış ticaretimiz üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Türkiye, 1980'li yıllara kadar içe dönük ve ithal ikamesine dayanan bir politika izlemesi sonucu ithalat ve ihracat hacmini çok düşük seviyelerde tutmuştur. Tablo 1.4'e göre toplam ticaret hacmi 1974 yılında yalnız 5.3 milyon dolar iken bu rakam 1980'de 10.8 milyon dolara kadar yükselmektedir. Bu yıllarda ortaya çıkan 1974 yılı Petrol Krizi, AB'nin Türkiye dış ticaretinde oynamalar meydana getirmiştir. 1980 yılları sonrası dış ticaretteki artış eğilimi, Gümrük Birliği'ne üye olmamızla birlikte 1995 yılından sonra daha da artmıştır. Özellikle ihracatta önemli yükselişler meydana gelmiştir. Aynı tablodan görüleceği gibi 1995 yılına kadar AB'nin ihracatındaki payı %45'ler seviyesinde iken

¹³ Dışişleri Bakanlığı, *Gümrük Birliği Konusunda Not, Aralık 2002, s.1. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/ababa/GumrukBirliigi020103.html>. (10.12.2004).*

¹⁴ Erol Manisalı, *Türkiye Avrupa İlişkileri, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998. s.43.*

¹⁵ Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-AB İlişkileri/Gümrük Birliği ve Tam Üyelik. s.2. ; Handan Soğuk, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri", İktisadi Kalkınma Vakfı Çalışması, s.1. <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birliigi.htm>. (10.05.2004).*

bu tarihten itibaren %50'nin üzerine çıkmıştır. Yine ithalatta bu tarihe kadar AB'nin payı %47'lerde iken Gümrük Birliği sonrası %53'e çıkmıştır.

AB gibi güçlü bir ekonominin dış ticaret ortağı olmak Türkiye'yi Dünya ekonomisinde meydana gelen krizlerden az etkilenmesini sağlamıştır. Geçtiğimiz yıllarda yaşanan Asya ve Rusya krizlerinden Türkiye dış ticareti fazla etkilenmemiştir.¹⁶ Yine Tablo 1.4'te görüldüğü gibi AB'nin ithalat ve ihracatımızdaki payının büyük olması Türkiye'yi bu dalgalanmalardan korumuştur. Ancak 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz nedeniyle genel ithalatımızda dolayısıyla AB ile yapılan ithalat rakamlarında düşüşler olmuştur. 2001 yılında dış ticaret hacmi 72 741 milyon dolar gerçekleşerek bir önceki yıla göre yaklaşık 10 000 milyon dolar azalmıştır. AB ile olan dış ticaret hacmi de daralmış ve yaklaşık olarak 7 000 milyon dolarlık bir düşme yaşanmıştır.

Bu kriz döneminin atlatılmasından sonra ithalat ve ihracat rakamlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. 2004 yılı Ocak - Kasım döneminde AB ile olan ticaret hacmi 67 108 milyon dolara yükselmiştir.

1.3.3 Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler

Avrupa Birliği, Türkiye ile arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla Türkiye'ye yönelik bir Komisyon Bildirimi hazırlamıştır. Gündem 2000 raporundan bir gün önce, 15 Temmuz 1997 tarihinde yayımlanan "Reflection Paper" adlı bildirim ile, Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi ve bazı alanlarda düzenlemelere gidilmesi için bir öneriler paketi hazırlanmıştır. Bu paket adalet ve içişlerinde işbirliği, tarım serbest ticaret rejiminin genişletilmesi, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi gibi alanları kapsamaktadır.¹⁷ Gündem 2000 Raporu'nda ise Reflection Paper'daki önerilerin gerekliliği belirtilerek, Ortaklık İlişkisi ve Gümrük Birliği'ni dikkate alınarak, taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

¹⁶ TÜSIAD, *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*, İstanbul: Lebib Yalkan Yayınları, Ekim 2003, s.89.

¹⁷ Sanem Baykal ve Tuğrul Arat, *AB'ile İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.345-346.

Tablo 1. 4 Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB-15'in Payı

Yıl	Genel Dış Ticaret (Milyon \$)			Avrupa Birliği ile Ticaret (Milyon \$)			AB'nin % Payı		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim
1968	496	764	1.260	226	393	619	45,6	51,4	49,1
1971	676	1.171	1.847	329	582	911	48,7	49,7	49,3
1972	885	1.563	2.448	428	851	1.279	48,4	54,4	52,2
1974	1.532	3.778	5.310	761	1.748	2.509	49,7	46,3	47,3
1980	2.910	7.909	10.819	1.300	2.360	3.660	44,7	29,8	33,8
1985	7.958	11.343	19.301	3.204	3.895	7.099	40,3	34,3	36,8
1993	15.348	29.429	44.777	7.599	13.875	21.474	49,5	47,1	48,0
1994	18.105	23.270	41.375	8.635	10.915	19.550	47,7	46,9	47,3
1995	21.636	35.707	57.343	11.078	16.861	27.939	51,2	47,2	48,7
1996	23.224	43.627	66.851	11.549	23.138	34.687	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	48.559	74.820	12.248	24.870	37.118	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	45.921	72.895	13.498	24.075	37.573	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	40.671	67.258	14.348	21.401	35.749	54,0	52,6	53,2
2000	27.775	54.503	82.278	14.510	26.610	41.120	52,2	48,8	50,0
2001	31.342	41.399	72.741	16.118	18.280	34.398	51,4	44,2	47,3
2002	36.059	51.553	87.612	18.459	23.321	41.780	51,2	45,2	47,7
2003	47.252	69.339	116.591	24.484	31.695	56.179	51,8	45,7	48,2
*2003	42.657	61.105	103.762	22.165	27.592	49.757	52,0	45,2	48,0
*2004	56.226	86.824	143.050	28.974	38.134	67.108	51,5	43,9	46,9

*Ocak – Kasım Dönemi

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/genel.xls>. 02.01.2005.

Gündem 2000 Raporu Türkiye'ye yönelik değerlendirmeler açısından önem arz etmese de aday ülkelere yönelik içeriği önem taşımaktadır. Hazırlanan rapor Birliğin bundan sonraki genişleme stratejisini ve üyelik başvurusunda bulunan ülkelerin hangi kriterlere göre değerlendirileceğini açıklamıştır.

16 Temmuz 1997 tarihinde yayımlanan Gündem 2000 Raporunda ağırlıklı olarak 3 konu üzerinde durulmuştur. Bunlar;

i. Avrupa Birliği'nin 2000'li yıllarda izleyeceği politikalar ile gelecek yıllarda yapılması gereken reformlar,

ii. Avrupa Birliği'nin genişleme hareketi,

iii. 2000-2006 döneminde uygulanacak olan mali çerçevedir.¹⁸

Gündem 2000 raporu, üyelik kriterlerine uyum açısından aday Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini iki gruba ayırmıştır. İlk gruptakiler Kopenhag kriterlerine en fazla uyum gösteren ülkelerdir. Bunlar Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, ve Estonya'dır. İkinci grup ise daha geri bir durumda bulunan Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almaktadır. Türkiye'ye yönelik böyle bir ayırım yapılmamıştır.

1.3.3.1 Lüksemburg Zirvesi

Türkiye, yukarıda bahsedilen raporlar doğrultusunda tam üyelik statüsünü kazanmak için yoğun çalışmalara girişmiştir. Türkiye, bu dönemde Almanya ve İngiltere'nin olumsuz tavırlarını düzeltme girişimini sürdürürken, diğer taraftan destek veren Fransa ile yakın ilişkiler kurmuştur. Tam üyelik için sarf ettiği bu çalışmalar AB Komisyonu tarafından yeterli görülmemiştir. AB'nin genişleme sürecinin ele alındığı 12-13 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye, Topluluğa katılma müzakereleri yapılacak ülkeler arasında olamamıştır. Dolayısıyla Türkiye için bir katılım öncesi stratejisi belirlenmemiş ve aday ülkelerin faydalanacağı katılım ortaklığı kapsamındaki imkanlardan yararlandırılmamıştır.¹⁹ Her ne kadar Türkiye'nin diğer ülkelerle aynı kriterlerde değerlendirileceği belirtilmiş olsa da bu karar tatmin edici olmamıştır.

Kısa bir süre sonra Türkiye'yi her konuda AB'ye yakınlaştırmak ve Gümrük Birliği'ni derinleştirmek amacıyla 4 Mart 1998 tarihinde "Türkiye için Avrupa

¹⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999 s.246.

¹⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye-AB İlişkileri*, s.1. [http:// www.dtm.gov.tr/ab/ABgenisleme/genisleme.htm](http://www.dtm.gov.tr/ab/ABgenisleme/genisleme.htm). (02.05.2004).

Stratejisi” (European Strategy for Turkey) hazırlanmıştır. Lüksemburg Zirvesi’nden sonra böyle bir planının hazırlanması ilişkileri tekrar hareketlendirmiştir. Bu belge birçok alanda (telekomünikasyon, hizmetlerin serbest dolaşımı, sınai işbirliği) ilişkilerin geliştirilmesini öngörmüştür. Ayrıca, Türkiye’nin aşamalı olarak Topluluk programlarına katılımının sağlanması ve mali işbirliği mekanizmalarına yeniden işlerlik kazandırılması gibi konulara da yer vermiştir.²⁰

Haziran 1998 tarihinde gerçekleştirilen Cardiff Zirvesinde Türkiye için “üyelik adayı” tanımlaması yapılmıştır. Buna dayanarak AB Komisyonu 4 Kasım 1998 tarihinde ilk olarak bir İlerleme Raporu hazırlamış ve Türkiye “izleme prosedürü”ne dahil edilmiştir. İlerleme Raporu’nun amacı, Türkiye’nin aday ülke olarak Birliğe uyum yolunda bulunduğu konumu belirtmektir.

1.3.3.2 Helsinki Zirvesi Sürecindeki Gelişmeler

AB Komisyonu, 13 Ekim 1999 tarihinde Türkiye için İkinci İlerleme Raporu’nu yayınlamıştır. Bu rapor bir önceki belgeden farklı olarak Türkiye, aday ülkelerin tabi olduğu Kopenhag kriterleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve ilk İlerleme Raporu’ndan itibaren kaydedilen gelişmeler incelenmiştir. Bu raporda Türkiye’nin AB ile Gümrük Birliği’ni gerçekleştirme konusunda ciddi bir performans gösterdiği dikkat edilmiştir. Ekonomik kriterler açısından önemli ilerlemeler kaydedilirken, siyasi kriterlerde hala önemli eksikliklerin bulunduğu ifade edilmiştir.²¹ Birlik Muktesebatına Uyum²² konusunda ise Türkiye’nin Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda büyük ilerlemeler kaydettiği, Avrupa Stratejisi kapsamındaki alanlarda da uyum sürecinin başladığı belirtilmiştir.

²⁰ Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu, *Geçmişten Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara: Ekim 2000, s.10. http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/yayinlar/SariKitap.doc. (24.05.2004).

²¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye-AB İlişkileri*.s.2-4.

²² Gümrük Birliğine kabul edildiğimizde düzenleme ve uyum gerektiren başlıklar verilmiştir. Devamında ise AB’ye üyeliğimizin gerçekleşebilmesi için uyumun zorunlu olduğu diğer alanlar sıralanmıştır. Bu çerçevede Avrupa Birliği’nin genişleme sürecinde DPT “Gümrük Birliği konularıyla sınırlı mevzuat uyumu” yerine AB mevzuat uyumunu da kapsayan “Avrupa Stratejisi”ni de dahil ederek “Avrupa Birliği Muktesebatına Uyum” başlığını ikame etmiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında, Türkiye’ye “Aday Ülke” statüsü verilmiştir. Bu toplantıda Türkiye’nin ayrı bir statü içinde ele alınmadığı belirtilmiş ve diğer aday ülkelerle aynı koşullarda değerlendirileceği açıklanmıştır.

1.3.3.3 Katılım Ortaklığı Belgesi

Katılım Ortaklığı Belgesi, katılım öncesi stratejinin en önemli aracıdır. Hukuki temelini Helsinki kararlarının Türkiye’nin adaylığı ile ilgili bölümlerinden alan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Türkiye’nin adaylık sürecinde aldığı mesafeye ilişkin olarak Komisyonca hazırlanan 2000 yılı İlerleme Raporu’ndaki değerlendirmeleri dikkate almaktadır.²³ Bu bilgilere göre AB Komisyonu, Türkiye’nin Topluluk müktesebatının üstlenilmesine ve katılım öncesi hazırlıkların tamamlanmasına yönelik kısa ve orta vadeli hedeflerini ortaya koyan bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlayacak hem de katılım öncesi strateji kapsamında sözkonusu uyum çalışmalarına verilecek mali desteğin çerçevesini çizecektir. Belgede hedefler kısa ve orta vadeli olarak ikiye ayrılmıştır. Kısa vadeli hedefler 12 aylık bir dönemde tamamlanması gereken hususları diğer bir deyişle 2001 yılı sonuna kadar Türkiye tarafından tamamlanması ya da somut adımlar atılması beklenen konuları kapsamaktadır. Orta vadeli hedefler ise bir yıldan uzun bir süreye sahip olan konuları belirlemektedir.²⁴

Türkiye için KOB’un açıklandığı 8 Kasım 2000 tarihinde, AB Komisyonu ayrıca 2000 yılı İlerleme Raporu’nu da açıklamıştır. Türkiye’ye ile ilgili raporda Komisyon, adaylık sürecinde 2000 yılı içindeki ilerlemeler değerlendirmiştir. Komisyon, Türkiye’nin henüz Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayamadığını dolayısıyla katılım müzakerelerinin başlatılması için henüz erken olduğunu belirtmiştir.²⁵

²³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, Yayınlanmamış Rapor, Ankara: 2000, s.13.*

²⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, s.14.*

²⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu ve Aday Ülkelerin Katılım Yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporun Sonuçları, Yayınlanmamış Rapor, Ankara:, 2000, s. 32-50, 120-122.*

1.3.3.4 Ulusal Program

Katılım Ortaklığı, Türkiye tarafından hazırlanacak “Ulusal Program” (UP) ile tamamlanır.²⁶ Katılım öncesi strateji çerçevesinde, üyelik müzakereleri başlamadan önce AB-Türkiye ilişkilerinin hangi aşamada olduğunu ve Türkiye'nin üyelik yolunda yerine getirmesi gereken yapısal politikalar ile müktesebatın üstlenilmesi ile ilgili yükümlülüklerinin ne kadar sürede karşılanacağını ortaya koyan programdır. 24 Mart 2001'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Hemen ardından 26 Mart 2001'de de AB Komisyonuna sunulmuştur.

1.3.3.5 Diğer Gelişmeler ve Kopenhag Zirvesi

Aralık 2001'de gerçekleştirilen Laeken Zirvesinde 13 aday ülkenin İlerleme Raporları değerlendirilmiştir. Bulgaristan, Romanya ve Türkiye dışında diğer 10 aday ülke ile müzakerelerin 2002 yılında tamamlanmasına karar verilmiştir. Türkiye ile ilgili olarak ise AB Konseyi, son dönemde yapılan anayasa değişiklikleriyle siyasi kriterleri karşılamada önemli mesafeler alındığını belirterek müzakere görüşmelerine yakın zamanda başlatılabileceği vurgulanmıştır.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılan Kopenhag Zirvesinde, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönünde 2002 yılı içinde kaydettiği ilerlemelerin olumlu karşılandığı belirtilmiştir. Ancak siyasi kriterlere uyum bakımından uygulamaların netleşmediği vurgulanmıştır.²⁷ 2004 yılı Aralık ayında gerçekleşecek olan toplantıda Türkiye'nin kriterlere uyum sağlaması durumunda katılım müzakerelerine hemen başlanabileceği de tekrar edilmiştir.

Kopenhag Zirvesinde, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 9 Ekim 2002 tarihli genişlemeye ilişkin Strateji Belgesinde, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesinin gözden geçirilmesi gerektiği ve bu aşamada Türkiye'ye sağlanacak mali yardımın artırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu değişiklikleri hayata geçirmek için,

²⁶ Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu, *Geçmişten Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*, s.18.

²⁷ Genişleyen AB, s.1. <http://www.bbc.co.uk/turkish/special/149/eu-enlargement>. (15.09.2004).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni Katılım Ortaklığı Belgesi, 14 Nisan 2003 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir.²⁸

1.3.3.6 Müzakere Tarihinin Verilmesi

Hazırlanan son İlerleme Raporu 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanmıştır. Bu raporda son bir yıl içinde birlik müktesebatına uyum, yani Tek Pazar'ın bir parçası olabilmek için yapılanlar değerlendirilirken, geçmiş yıllarda açıklanan raporlarda olduğu gibi eksiklikler de ortaya konulmuştur. Aynı tarihte Türkiye'nin AB üyesi olması durumunda nasıl bir etki yaratacağını açıklayan "Etki Raporu" ile Türkiye'nin üyelik yolunda yapması gerekenlerin belirtildiği "Tavsiye Metni" de açıklanmıştır.

AB Komisyonu 2004 yılı İlerleme Raporu'na göre Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirdiği, ekonomik göstergelerinde de iyileşmelerin olduğu kaydedilerek müzakerelerin başlatılabileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak, söz konusu raporda kaydedilen ilerlemelere ve başarılarla ramen insan hakları ve reformlar alanında herhangi bir gerileme olması durumunda görüşmelerin aksayabileceği belirtilmiştir.²⁹ Gelişmeleri takip edebilmek amacıyla Avrupa Birliği, 2005 yılı sonu itibarıyla izleme sürecini (screening) başlatacak ve kaydedilen ilerlemeleri inceleyen yıllık raporlar hazırlayacaktır.

İzleme süreci, aday ülkenin mevcut hukuki ve teknik yapısının incelendiği ve Topluluk müktesebatını üstlenebilme kapasitesinin hesaplanmaya çalışıldığı süreçtir. Bu çerçevede, hangi konudaki Topluluk mevzuatının, ne kadar süre içinde uygulamaya konulabileceği, bir geçiş sürecine ihtiyaç duyulup duyulmayacağı ve müktesebatın iç hukuka uyumunun tamamlanması ardından etkili bir şekilde uygulanıp uygulanamayacağı gibi konular tespit edilmeye çalışılmaktadır.³⁰ Müzakerelerin başlaması durumunda Türkiye'nin 2007-2013 AB mali bütçesinin içinde "müzakereleri yürüten aday ülke" sıfatıyla yer alacağı da kaydedilmiştir.

²⁸ Genişleyen AB. s.1.

²⁹ "Sınırlı Yeşil Işık" *Hürriyet*, 7 Ekim 2004, s.16.

³⁰ Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu, *Geçmişten Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri*, s.18.

Komisyon İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin tam üye olarak müktesebata uyum için yapılması gerekenleri, 29 altbaşlık altında "üyeliğin getirdiği yükümlülükleri karşılama yeteneği" kısmında sıralamıştır. Bu konular malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı, şirketler hukuku, rekabet politikası, toprağa bağlı tarım, balıkçılık, ulaştırma politikası, vergilendirme, ekonomik ve parasal birlik, istatistik, sosyal politikalar ve istihdam, enerji, endüstriyel politiklar, KOBİ'ler, bilim ve araştırma, eğitim, iletişim ve bilgi teknolojileri, kültürel ve sesli-görsel temsile ilişkin politikalar, bölgesel politikalar, çevre, tüketici ve sağlığın korunması, adalet ve içişleri konusunda işbirliği, Gümrük Birliği, dış ilişkiler, ortak dış ve güvenlik politikası, finansal kontroldür.³¹

Türkiye, kendi tarihinde önemli bir dönüm noktasına geldiğini bu raporla ortaya koymuştur. 41 yıl boyunca Avrupa Birliği tarafından söylenmesi beklenen sözler 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan İlerleme Raporu'nun değerlendirilmesinden sonra söylenmiştir. AB Komisyonu müzakerelerin başlaması ile ilgili herhangi bir tarihten bahsetmeyerek bu konuyu AB ülke liderlerine bırakmıştır.

17 Aralık 2004 tarihinde AB liderleriyle Brüksel'de yapılan toplantıda müzakerelerin başlama tarihi 3 Ekim 2005 olarak açıklanmıştır.

1.4 AB ve Türkiye'nin Birbirine Etkileri

Türkiye'nin AB üyeliğinden sağlayacağı menfaatler, elde edeceği fırsatlar çok fazladır. Aynı durum Avrupa Birliği için de geçerlidir. Ancak, Türkiye'nin bazı açılardan farklılıklar içermesi Avrupa Birliği'ni korkutmaktadır. Dolayısıyla AB, olası bir Türkiye üyeliğinin sağlayacağı kayıp ve kazançlarını ciddi ciddi tartmaktadır.

1.4.1 Avrupa Birliği'nin Türkiye Üyeliğinden Çekinceleri

AB'nin tereddüt ettiği noktalara baktığımızda:

³¹ "AB'ye Uyumda Yapılacak İş Çok", *Radikal*, 12 Ekim 2004, s.16.

-Türkiye'nin nüfusunun 72 milyona yaklaşması Birliği korkutmaktadır. Olası bir üyelik sonucunda Türkiye'den diğer AB ülkelerine doğru büyük göçler yaşanacaktır. Göçün büyük ve kontrolsüz olması hem AB işgücü piyasasında sorunlara yol açabilecek hem de göç eden kişinin niteliğine göre GSYİH'da tahmin edilemeyen değişiklikler yaratacaktır.

-Türkiye, Müslüman bir devlettir. Bu da Birlik içinde tartışma konusu yaratmaktadır.

-Türkiye, yüzölçümü olarak büyük bir ülkedir ve bu büyüklük aynı zamanda AB bütçesini sarsabilir, maliyetler artabilir.

-Sektörel olarak baktığımızda AB standartlarına uyum sağlayabilmek için daha bir sürü sorunu çözmek gerekir ki bu da kısa vadede gerçekleşmez. Dolayısıyla AB Türkiye'yi bu haliyle üye kabul ederse sırtına kambur alacağını da farkındadır.

Diğer taraftan, AB Türkiye'nin üyeliği için isteksiz olsa da yine de vazgeçemiyor.

1.4.2 AB'nin Türkiye Üyeliğinden Sağlayacağı Avantajlar

Türkiye'nin sahip olduğu bazı unsurlar Avrupa Birliği gibi liderlik hedefleyen ülkeler için çok önemlidir. Türkiye üyeliğinden AB'nin sağlayacağı avantajları şöyle sıralayabiliriz.

AB'nin global bir aktör haline gelmesi: Türkiye'nin katılımı AB'ye yepyeni bir ufuk açacak, vizyonu genişleyecektir. Bugünkü gibi zengin bir tüccarlar grubu olarak kalmak yerine, siyasi ve askeri ağırlığını kullanarak büyük bir stratejik derinlik kazanacaktır. AB gerçekten böyle bir rol oynamayı arzuluyorsa, Türkiye'nin katkısı büyük olacaktır.³²

³² Mehmet Ali Birand "Türkiye AB'ye çok Kazandıracak" *Posta*, 31 Temmuz 2004, s.15.

Enerji güvencesi temin etmesi: Türkiye enerji zengini ülkelerle komşu olmanın yanında Hazar Denizi'ni çevreleyen ülkelerle ilişkilerinin iyi olması Avrupa Birliği'ne fayda getirecektir. Hazar havzasında Dünya'nın en büyük petrol ve doğal gaz yataklarının ortaya çıkarılmasından sonra ve Bakü-Ceyhan boru hattının da tamamlanmasıyla, Türkiye AB'ye bu kaynağa istikrarlı şekilde ulaşma güvencesi sağlayacaktır. Türkiye ile genişlemiş AB, Ortadoğu ve Hazar'a ulaşmak için önemi gittikçe artan bir transit ülke konumunda olacaktır.

Dış politika açısından Ortadoğu ve Kafkaslar: İlerleyen yıllarda anlaşmazlıkların büyük bölümü, Irak-Orta Doğu-Kafkaslar ve Güney Asya'da yaşanması beklenmektedir. Türkiye sayesinde Birlik sınırları Güney Kafkaslara (Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan), İran, Irak Suriye'ye kadar genişleyecektir. Tam üye statüsündeki Türkiye, Orta Doğu ve komşularıyla yaptığı ikili anlaşmalarda AB'yi de söz sahibi yapmış olacaktır. Bu durumda otomatik olarak AB'nin de dış politikasını etkileyecektir. Dolayısıyla bu bölgeler üzerinde ağırlığını arttırmak isteyen AB için, Türkiye'den daha önemli bir ülke düşünülemez.³³

Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın sağlanması gerekir ki Avrupa Birliği, bu bölgede söz sahibi olabilsin. Bunun yolu da Türkiye'nin AB'ye kabul edilmesinden geçer.

Batı ile İslamın barışması: Türkiye'nin tam üye olmasıyla dini inanışından dolayı yanlış tanınan Türkiye, çağdaş bir ülke olduğunu tüm Dünya'ya gösterecektir. Böylece Hristiyanlık- Müslümanlık arasındaki sosyal uçurumların çok da farklı olmadığı anlaşılacak, kültürel farklılıkların birlikte yaşanabileceğini, İslam ile çağdaşlık ve demokrasinin bağdaşabileceğini Dünya'ya gösterebilecektir. Türkiye'ye tam üyelik statüsü veren bir AB'nin İslam Dünyasındaki konumu değişecektir. Türkiye'nin üyeliği, İslam dünyasının Batı'ya bakışını da etkileyecektir. Ayrıca Birlik içinde kültür ve

³³ Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu, *Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*, s 5. ve Birand.,s.15.

dinimiz de Avrupa'daki kültürel çeşitliliğin bir parçası olacak ve Birlik tarafından korunup geliştirilecektir.³⁴

AB güvenlik ve savunmasına katkı: Türkiye uluslararası barışı koruma operasyonuna katılmış, 2003 yılı itibariyle de Afganistan, Bosna ve Kosova'da önemli büyüklükte birlikler bulundurmıştır. Ayrıca, Türkiye Afganistan'daki uluslararası ISAF birliklerinin komutasını üstlenmiştir. Askeri alanda Türkiye'nin uygulama kapasitesi ve kurumsal kabiliyetleri konusunda aşılamayacak güçlük beklenmemektedir. Büyük askeri harcamaları ve asker gücüyle Türkiye AB güvenlik ve savunmasına ciddi katkı yapabilecek kapasitededir: Türkiye'nin 2004 yılında GSYH'sının %2.59'u olan askeri harcamaları tüm NATO ülkeleri arasında oransal olarak en yüksek olanlar arasındadır. 2004 yılı itibarıyla Türkiye'nin ortalama 793.000 askeri personeli NATO'nun Avrupalı üyelerinin askeri gücünün %27'sini oluşturmakta; Türkiye'nin işgücününün %3.9'una karşılık gelmektedir (bu oran diğer NATO üyesi Avrupa ülkelerinde ortalama olarak %1.7'dir).³⁵

AB'ye gelir sağlanması: Türkiye'nin tek başına nüfusu 10 yeni üye ülkenin nüfusuna yakındır. Bu da AB için son derece önemli bir pazardır. Birleşmiş Milletler Nüfus Biriminin yaptığı çalışmaya göre 2015 yılında Türkiye'nin nüfusu 82 milyona yükselecektir. Bu büyük, alış gücü yükselen, dinamik ve genç bir Türkiye, AB için son derece önemli bir pazar olacaktır.

Gümrük Birliği'nin imzalandığı 1995 yılından 2002 yılına kadar Türkiye ile AB arasındaki ticarete müthiş bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin AB'ye ihracatı %138 oranında artarken, ithalatımızdaki artış oranı daha az olup %80 civarında kalmıştır. 2002 yılı rakamlarına göre Türkiye, AB'nin dış ticaretinde %2.2 ihracatı ve %2.4 ithalatıyla 11. büyük ticari ortağıdır.³⁶

³⁴ *Birand, s.15.*

³⁵ *Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye'nin Üyeligi Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar, s. 9.*

³⁶ *Birand, s.15.*

Genç nüfus avantajı: Türkiye'nin 2003 yılı itibarıyla nüfusu 70.712 bin kişi, AB-15'de 379.800 bin kişi olarak hesaplanmıştır. 2004 yılı itibarıyla yeni üyelerin de katılımıyla kişi sayısı 454 milyona yükselmiştir. Yani yaklaşık 74 milyon insan daha AB üyeliğine kabul edilmiştir. Ancak Avrupa Birliği'nin nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Tablo 1.5'te AB üyesi ülkeler ve aday ülkelerin nüfus dinamikleri görülmektedir. Yapılan hesaplamalara göre 1980-2002 yılı döneminde AB-25 ülkelerinde nüfus artış hızı % 0.2 iken Türkiye'de nüfus ortalama % 1.8 oranında artmaktadır. Üye ülkeler ve aday ülkelere tek tek baktığımızda en hızlı nüfus artışının bugün ve gelecekte Türkiye'de olduğu görülmektedir. Nüfus artış hızı yapılan hesaplamalara göre gelecek dönemde bazı ülkelerde eksiye bile düşmektedir. 2002 yılında AB-25 nüfusu ortalama 453 milyon kişi iken 2015 yılında azalacağı (450 milyon) tahmin edilmektedir. Yine aday ülkeler arasında da Türkiye dışında diğer ülkelerin 2015 tahmini nüfusu bu günden daha azdır. Nüfusun yaş dağılımına baktığımızda 2002 yılı rakamlarına göre 0-14 yaşındaki kişiler AB-15' te nüfusun %17'sini, 15-64 yaş grubu nüfusun %68'ini 65+ yaş ise nüfusun %15'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de ise aynı sırayla yaş dağılımı %28, %66 ve %6'dır. Yine yaşlı nüfus olarak sayılan üçüncü grup, diğer ülkelerde ortalama %13 iken Türkiye'nin bu nüfusu yalnızca %6'dır. Tüm ülkeler arasında yaş dağılımına göre en genç nüfusa sahip ülke Türkiye'dir. Dolayısıyla Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmesi halinde AB genç nüfus oranı artacaktır. Bunun yanısıra, tam üyeliğe kabul edilmemiz durumunda, Avrupa'da yaşayan emekli Türk vatandaşlarının büyük bölümü aynı ekonomik ve sosyal haklardan yararlanabilecekleri için Türkiye'ye geri dönecekler ve yerlerini genç nüfusa bırakacaktır.

AB ekonomik alan kazanacak: Avrupa'da büyük fabrikaların kurulabileceği, sanayinin nefes alacak şekilde yayılabileceği toprak giderek azalmaktadır. Özellikle Orta Avrupa'daki sıkışıklık artmaktadır. Oysa Türkiye'de büyük ve boş alan vardır ve hem AB silahlı kuvvetleri, hem de AB sanayii bu toprakları kullanabilecektir.³⁷

³⁷ Birand, s.15.

Tablo 1. 5. AB'ye Üye ve Aday Ülkelerin Nüfus Dağılımları

Ülkeler	Toplam Nüfus (Milyon)		Ort. Yıllık Artış Hızı %		Nüfusun Yaş Dağılımı %			Ort. Ölüm Oranı	Ort. Doğum Oranı
	2002	2015	1980 - 2002	2002 - 2015	0-14 Yaş	15-64 Yaş	65+ Yaş	1.000 Kişi	1.000 Kişi
	2002	2015	1980 - 2002	2002 - 2015	2002	2002	2002	2002	2002
Almanya	82,5	80,3	0,2	-0,2	15,1	68,1	16,9	10	9
Avusturya	8	8	0,3	-0,1	16,2	67,9	15,9	10	9
Belçika	10,3	10,4	0,2	0,1	17,1	66,2	16,7	10	11
Danimarka	5,4	5,4	0,2	0,1	18,5	66,6	14,9	11	12
Finlandiya	5,2	5,3	0,4	0,1	17,8	67	15,2	10	11
Fransa	59,5	61,8	0,4	0,3	18,7	65,2	16,1	10	13
Hollanda	16,1	16,7	0,6	0,3	18,4	67,8	13,8	9	12
İngiltere	59,2	59,6	0,2	0	18,4	65,6	16,1	10	11
İrlanda	3,9	4,3	0,6	0,8	21,4	67,4	11,2	8	15
İspanya	40,9	41,5	0,4	0,1	15	68	17	9	10
İsveç	8,9	9	0,3	0,1	17,7	64,8	17,5	11	11
İtalya	57,7	55,1	0,1	-0,3	14,1	67,2	18,7	11	9
Lüksemburg**
Portekiz	10,2	10,2	0,2	0	17,2	67,6	15,2	11	12
Yunanistan	10,6	11	0,4	0,3	14,8	66,8	18,4	11	8
AB-15	378,4	378,6	0,32	0,11	17,17	66,87	15,97	10,07	10,93
Çek Cumhuriyeti	10,2	9,9	0	-0,2	15,8	70,4	13,8	11	9
Estonya	1,4	1,3	-0,4	-0,6	16,5	68,4	14,1	14	9
Kıbrıs Rum K.*	0,8
Letonya	2,3	2,1	-0,4	-0,7	15,8	69,1	15,2	14	8
Litvanya	3,5	3,3	0,1	-0,4	18,2	67,8	13,9	12	9
Macaristan	10,2	9,6	-0,2	-0,4	16,5	68,8	14,6	13	10
Malta*	0,4
Polonya	38,6	38,4	0,4	0	18,2	69,4	12,4	9	9
Slovakya	5,4	5,4	0,3	0	18,8	69,8	11,4	10	11
Slovenya	2	1,9	0,1	-0,2	15,2	70,4	14,4	10	9
AB-10	74,8	71,9	-0,01	-0,31	16,88	69,26	13,73	11,63	9,25
AB-25	453,2	450,5	0,15	-0,10	17,02	68,07	14,85	10,85	10,09
Bulgaristan	8	7,3	-0,5	-0,7	14,8	68,9	16,3	14	9
Hırvatistan	4,5	4,3	-0,1	-0,3	16,4	68,1	15,5	12	10
Romanya	22,3	21,4	0	-0,3	17,2	69,1	13,7	13	10
Türkiye	69,9	81,3	2	1,2	28,4	65,8	5,9	7	22

*Yalnız 2002 yılı nüfus verileri mevcut.

** Veri bulunamamıştır.

Kaynak: 2004 World Trade Indicators, p.38-40.

<http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf>. 10.02.2005.

1.4.3 AB'ye Üye Olması Durumunda Türkiye'nin Kazançları

AB, Türkiye'nin üyeliğinden fayda sağlayacağı gibi Türkiye'nin de tam üyelikten kazançlı olacaktır. Birliğe üye olmak için Türkiye'nin çok yol katetmesi, her alanda yapısal reformlar gerçekleştirmesi, her aday ülke gibi en başta Kopenhag kriterlerine uyum sağlaması gerekmektedir. Bunları sağladığı takdirde Türkiye'nin Birliğe üye olması durumunda siyasi, ekonomik, yaşam standartlarının iyileştirilmesi açısından sağlayacağı avantajlar çoktur.

1.4.3.1 Türkiye'nin Siyasi ve Stratejik Kazançları

- Türkiye topraklarının bir kısmının Avrupa kıtasında bir kısmının Asya kıtasında olması eskiden beri bu ülkenin kimliği ile ilgili tartışmalar ortaya çıkarmıştır. AB üyeliğine kabulü ile Türkiye artık bir Avrupa devleti ünvanını alacak ve bu kimlik bunalımını da aşmış olacaktır.

- Türkiye yeni Dünya düzeninde en büyük ekonomiye sahip bir Topluluğun üyesi olacak. Böylece tüm küresel sorunlara bir Toplulukla birlikte çözüm yolu aranırken aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği avantajları da paylaşılabilir.

- Türkiye daha laik ve demokratik siyasi yaşama kavuşacak, Cumhuriyet'in temel sistemi güvence altına alınacaktır. Türkiye'de eskiden yaşanan darbeler yaşanmayacak, ne din devleti kurulabilecek, ne laik rejimi koruma kollama kaygısı kalacaktır.³⁸

- Türk silahlı kuvvetleri, hem NATO aracılığı ile Amerika, hem Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası- diğer adıyla Avrupa Ordusu (AGSP) aracılığı ile Avrupa'nın içinde son derece önemli rol oynayabilecek. Genç nüfusa sahip Türkiye askeri alanda yeni kurulacak Avrupa Ordusunun en önemli unsuru durumuna gelecek.³⁹

³⁸ *Birand., s.15.*

³⁹ *Birand., s.15.*

- Türkiye, Avrupa'nın karar mekanizmalarına katılacağı için, Avrupa politikalarının oluşturulmasında rol oynayabilecek. Böyle bir konumdaki Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Güney Doğu Asya'daki ağırlığı artacak, İslam dünyasında da son derece ayrıcalıklı ve ağırlıklı yeri olacak. Türkiye, bulunduğu konum ve dini inancı dolayısıyla bu bölgelerdeki gelişmeleri çok daha fazla etkileyebilecek.⁴⁰

- Avrupa standartlarında kara ve demiryolları Türk halkının hizmetinde olacaktır.

1.4.3.2 Türkiye'nin Ekonomik Kazançları

- AB üyeliğinin gerçekleşmesiyle devletin ekonomideki yeri azalacaktır. Serbest piyasanın işlemesiyle rekabet artacak, her alanda kalite artacaktır.

- Avrupa, ticaret açısından Türkiye'nin en büyük kaynağıdır. 2003 yılı rakamlarına göre Türkiye'nin dış ticaretinde AB-15 ülkeleri, ihracatta % 51.8, ithalatta % 45.7 ile birinci ortak konumdadır. Yine 2004 yılı Ocak - Kasım döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde AB-25'in payı büyüktür. Bu dönemde yapılan ihracatın %54,5'i ile ithalatın %47'si AB ülkeleriyle yapılmıştır. Türkiye'nin dış ticaretinde ilk dört sırada yer alan AB ülkeleri: Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'dır⁴¹ En büyük yabancı yatırım ve en çok turist AB ülkelerinden geldiği düşünülürse, Türkiye'nin bu pazara girmesi, hem ihracatını güvence altına alacak, hem çok gereksinme duyduğu yabancı yatırımları birkaç misli arttıracaktır. Bu gelişmelerle birlikte diğer ülkelerden Türkiye'ye olan ticari talepler daha da artacak, verimlilik artacak, fiyatlarda rekabet başlayacaktır. AB standartlarında yapılacak olan üretimler sayesinde AR-Ge çalışmaları hız kazanacak, ürünler hem ucuz olacak hem de güvenli bir şekilde ulaşımı sağlanabilecektir.

- AB üyeliği sonucunda tarım sanayi ve hizmetlerin GSYİH içindeki payı bugünkünden çok farklı olacaktır. Tarımın sektörler arasındaki yüzde payı düşmüş

⁴⁰ *Birand., s.15.*

⁴¹ *Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/diticaret.htm>. (01.01.2005).*

olacak, hizmetler sektörü ise bir canlanma içine girecektir. Aynı durum istihdamın sektörlerarası dağılımında da yaşanacaktır.

- Aday ülkeler, tam üyeliğe kabul edildikten sonra birlik içinde serbest dolaşım hakkına sahip olmaktadır. Birlik bu hakkı Türkiye'ye vermek istemese de olası bir AB üyeliği sonrası geç de olsa bu hak mutlaka alınacaktır. Bu hakkın alınmasıyla Türk vatandaşları istedikleri AB üyesi ülkelere gidebileceklerdir. Özellikle, 2002 yılı rakamlarına göre Avrupa'daki 3 milyon Türk bu değişimden dolayı her alanda eşit muamele ve eşit gelir kazanacak.

- Türkiye'deki yaşam kalitesi AB standartlarında olacak, kişiler gelirlerinin elverdiği ölçüde istedikleri AB üyesinde gerek yaşama hakkı, gerek eğitim hakkını sorunsuz devam ettirebilecektir. Türkiye'de yaşayan insanlar gelecek hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olacak, gelecek kaygısı azalacaktır. Hukuka ve adalete olan güven artacak, Türkiye'de birçok alanda görülen çarpıklıklar düzelecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AB ORTAK TARIM POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinde gıda yetersizliğinin baş göstermesi, Birlik ülkelerini, tarım sektörü üzerinde bir düzenlemeye gidilmesini teşvik etmiştir. Tekrar aynı sıkıntıları yaşamak istemeyen üyeler tarım sektörüne de bütçeden büyük pay ayırmıştır. Ancak, hem aşırı üretimlerin ortaya çıkması hem de Birlik üyeleri içerisinde tarım sektörünün ağırlığının her ülkede aynı olmaması zaman içinde bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir.

2.1 Roma Anlaşması

Silah sanayiini kontrol altına almak amacıyla oluşturulan Birlik kurma fikri Paris Anlaşması'yla hayata geçirilmiştir. Bu dönemde Avrupa ülkelerinde görülen gıda yetersizliği ve tarım alanındaki problemler, tarım sektörü üzerinde yenilikleri zorunlu kılmıştır. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren AET'yi kuran Roma Anlaşması, aynı zamanda Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) esaslarını da ortaya koymuştur. Bu esaslar anlaşmada "tarım" başlığı adı altında 38-45'inci maddelerde belirtilmiştir. Anlaşmanın 39. maddesi OTP'nin amaçlarının neler olabileceğini tespit ederken, 40. madde ortak piyasa düzenlerini içermektedir. 43. madde Bakanlar Konseyi'nce tüzük, direktif ve kararlar çıkarılabileceğini gösteren OTP prosedürünü içermektedir. Anlaşmanın II nolu ekinde OTP'ye tabi olacak tarım ürünlerinin listesi yer almaktadır.¹

2.2 Ortak Tarım Politikasına Duyulan İhtiyaç

"Altılılar" olarak bilinen ülkeler Belçika, Almanya, Fransa, Lüksemburg, İtalya ve Hollanda, bir araya gelerek tarım sektöründe karşılaştıkları sorunlara ortak çözümler bulabilmek amacıyla masaya oturmuşlardır. O dönemde böyle bir politikanın ortaya çıkış nedenlerine gelince:

¹ İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*, İstanbul: Ağustos-2001, s.8.

2.2.1 Gıda Yetersizliğinin Önüne Geçilmesi

Nedenlerin başında İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında Avrupa kıtasında çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan gıda yetersizlikleri, Ortak Tarım Politikası'nın oluşturulmasına çok önemli bir etkidir. Savaş sonrası dönemde Avrupa'da gıda arzının güvence altına alınmasının şart olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Birlik içinde üretilen tarımsal ürünlerin tüketimini özendirmek ve bu alanda dışa bağımlılığın azaltılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu sebeple, tarımsal ürün taleplerinin Topluluk içinde karşılanabilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Tarımsal üretim miktarının yeterli seviyeye ulaştırılıp, bu düzeyin korunabilmesi için pazarın mümkün olduğunca geniş olması gerektiği düşüncesinden hareketle, ortak bir tarım politikası kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir.²

2.2.2 Fiyat İstikrarsızlığı

Tarım sektörünün kalitesi ve verimliliği, iklim ve doğaya bağılılığı sebebiyle sanayi ve hizmetler sektöründen ayrılmaktadır. Öyle ki eğer herhangi bir şekilde bu pazarın işleyişine müdahale edilmezse, arz yıdan yıla değişiklikler gösterecektir. Arzın çok fazla değişebilmesine karşılık tarımsal ürünlere olan talep esnek değildir. Dolayısıyla çok fazla artıp azalamaz. Talebin hemen hemen aynı kalması durumunda değişiklik ürünlerin fiyatları üzerinde görülmektedir. Arzın fazla olması fiyatları düşürecekler. Bu da çiftçinin geliri üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Diğer taraftan tarımsal ürün talebinin gelir elastikiyetinin düşük olması da üreticileri olumsuz etkileyecektir. Kişilerin gelirleri arttıkça, talep edeceği gıdasal ürünlerde çok az bir artış olacaktır. Dolayısıyla geliri artan tüketici gelirinin nispi olarak daha az kısmını beslenme ihtiyacına ayıracaktır. Bu durumda da geliri artan tüketicinin satın alma gücü artarken bu durum çiftçiye yansıtılmadığı için gelirinde herhangi bir değişiklik göremeyecektir. Bu sebeple tarım piyasasında yaşanan fiyat istikrarsızlığı ve çiftçi gelirlerindeki düzensizliği kaldırmak amacıyla ortak bir tarım politikasına ihtiyaç duyulmuştur.

² İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi No:2, İstanbul: Ağustos 2003, s.5.

2.2.3 Piyasa Mekanizmaları Arasındaki Farklılıkların Giderilmesi

Topluluğa üye her devletin uyguladığı ulusal tarım politikaları tarımsal yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bu toplulukta en önemli farklılığı Fransa ve Almanya arasında görebiliriz. Almanya daha çok sanayi mallarına yönelen bir ülkedir. Dolayısıyla tarımsal ürünlerle çok fazla uğraşmadığından uyguladığı tarımsal politikalar da farklıdır. Diğer taraftan Fransa bir tarım ülkesidir ve tarıma verdiği önem de büyüktür. Hem aradaki bu farklılığı ortak ve tek bir politika ile çözümlenmek hem de Roma Anlaşması gereği tarımsal ürünlerin Gümrük Birliği'nin dışında tutulmuş olması Fransa'yı rahatsız ettiğinden, dengeleyici bir çözüm bulmak amacıyla Ortak Tarım Politikasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece oluşacak olan geniş pazarda ortaya çıkacak avantajların optimum kullanımı da sağlanmış olacaktır.

2.3 Ortak Tarım Politikasının Amacı

Topluluğun kuruluş anlaşmasında OTP'nin amaçları kısaca şu şekilde ortaya konulmuştur.

- Piyasaları istikrarlı hale getirmek,
- Tarımdaki nüfusa, özellikle tarımda çalışan kişilerin ferdi gelirlerini arttırmak suretiyle, uygun bir yaşam seviyesi sağlamak,
- Teknik gelişmeyi desteklemek ve tarımsal üretimin rasyonel hale gelmesini ve bütün üretim faktörlerinin, özellikle işgücünün, mümkün olan en iyi şekilde kullanımını sağlamak suretiyle tarımsal verimliliği arttırmak,
- Mal temininde emniyet sağlamak,
- Malların tüketiciye uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlamak.³

³ Rosemary Fenell, *The Common Agricultural Policy of the European Community*, Granada, London, 1980'den aktaran İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, İstanbul: Mayıs-1990, s.9.

Topluluk tarım politikasının amaçlarından birinin de uluslararası ticarete katkı sağlamak ve uyum içinde işlemlerini yardımcı olmak olduğu anlaşmanın 110. maddesine atıfta bulunarak belirtilmiştir.⁴

2.4 Stresa Tarım Konferansı

Roma Anlaşması ile belirlenen amaçlar genel nitelikler taşımaktadır. Bir Birlik kurulmamış olsa da bu amaçlar her ülkenin ulaşmak istediği, ihtiyaç duyduğu maddelerden oluşmaktadır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra üye devletler 3-11 Temmuz 1958 tarihinde İtalya'da bir araya gelerek temel alınan amaçlara ulaşabilmek için neler yapılması gerektiği konusunda tartışmalarda bulunmuşlardır. Üç yıl süren müzakerelerde üye ülkeler, ulusal tarım politikalarının durumu bu politikaların uyumlaştırılması sorunu ve muhtemel yeni sistemin kaynak ve gereksinimleri konularında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Müzakere döneminin ardından varılan sonuca göre, Roma Anlaşması'nda belirtilen temel amaçlara ulaşabilmek için tamamlayıcı nitelikte özel hedefler belirlenmiştir.⁵

Bu hedefler şöyle:⁶

- Tarım sektörünün güçlendirilmesi ve sanayileştirilmesi yoluyla kırsal yörelerin muhafaza edilmesi,
- Rekabet gücünü arttırmaya yönelik olarak tarım sektörünün yapısal reformlardan geçirilmesi,
- Tarımsal aile işletmeciliği tipinin korunması ve teşvik edilmesi,
- Bir üye ülkeden diğerine önemli farklılıklar gösteren tarım fiyatlarının giderek ortak fiyatlara dönüştürülmesi; bu yapılırken Toplulukta üretim maliyetlerinin başlıca

⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.9.

⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.10.

⁶ Ali Özgüven, *Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası*, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 1997, s.221-222. ; E.C.Commission, *The Agricultural Policy and its Reform; European Documentation, Periodical*, 1/87, s.17'den aktaran İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.10.

üretici ülkelerdeki maliyetlerden daha yüksek olması nedeniyle ortak fiyatların Dünya fiyatlarının üstünde tutulması,

- Ortak fiyatların üreticilere makul bir gelir düzeyi sağlayacak seviyelerde olmasının, ancak bu seviyelerin üretimde fazlalığa yol açacak ölçüde üretimi özendirilmesinin sağlanması,

- Tarımda kendi kendine yeterlilikle beraber, dünya ticaretine dengeli bir biçimde katkıda bulunulmanın hedeflenmesi,

- İç pazarın dış rekabetin bozucu etkilerinden korunması,

- Tarımsal işsizliğin azaltılması,

- Anlaşmanın ruhuna aykırı sübvansiyonların verilmemesi. Ayrıca iklimin sebep olacağı zararların karşılanması,

- İhracat ve ithalatı da gözönünde tutarak üretim ile tüketim (arz ve talep) pazarları arasında bir denge kurulması.

Söz konusu konferansta Ortak Tarım Politikasının ilkeleri de belirlenmiştir.

2.5 Ortak Tarım Politikasının İlkeleri

Tarımsal üretimin artırılması, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesinin sağlanması ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlanması hedeflerini gerçekleştirmek üzere belirlenen ilkeler: Tek Pazar, Topluluk Tercih, Ortak Mali Sorumluluk.

2.5.1 Tek Pazar

Tek pazar ilkesi ile hedeflenen, malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu amaçla ortak fiyatları, ortak rekabet kurallarını, istikrarlı döviz kurlarını, idari alanda, insan ve hayvan sağlığı konularında ilgili kural ve mevzuatın aynı olması gerekmektedir. Böylece aynı kalitedeki mal Birliğin her bölgesinde aynı

fiyata satılabilecektir. Bu ilke üye ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticarete gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.⁷

Zamanla Tek Pazar ilkesi sağlanmış olsa da üye ülkelerin para birimlerinin farklı olması bazı zorluklar çıkarmıştır. Tek para birimi olan EURO'ya geçilmesiyle döviz kuru istikrarsızlıkları ortadan kalkmıştır.

2.5.2 Topluluk Tercihi

Topluluğun kendi üretimiyle ihtiyacının karşılanması, ancak üretimin yetersiz olması durumunda ithalata başvurulmasını gerektiren ilkedir. Topluluk üreticilerinin ucuz dış rekabete karşı korunması için iki temel korunma mekanizması oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi bugün yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması ile Gümrük Tarifelerine bırakmış olan Prelevman adlı değişken vergidir. Bu vergi ithal ürünlerinden alınmakta ve bu ürünlerin fiyatını Topluluk ürünlerine yükseltmeyi amaçlamıştır. İkinci koruma aracı ise ihracat iadesi uygulamasıdır. Topluluk ürünlerinin, fiyatların daha düşük olduğu dış pazarlara ihraç edilebilmesi için kullanılan bu araç Topluluk ürünlerine rekabet gücü kazandırmayı hedeflemiştir.

2.5.3 Ortak Mali Sorumluluk

Bu ilke çift yönlü işlemektedir.⁸

- Ortak Tarım Politikası'nın işleyişi için gerekli fonlar,
- Bu politikaların işleyişinden elde edilen gelirler.

Bu ilkenin temel amacı diğer iki ilke çerçevesinde uygulanacak olan ortak politika doğrultusunda yapılacak harcamaların, üye ülkelerin oluşturduğu ortak bir bütçeden karşılanması, yine aynı şekilde Ortak Tarım Politikası çerçevesinde elde edilen gelirler (ithalattan alınan prelevman ve gümrük vergileri, iç pazarda üreticilerden

⁷ Sibel Tan ve İlkey Dellal, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası", *T.E.A.E. Bakış*, Sayı 2, Nüsha 1, Mart 2003, s.2.

⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.17.

alınan üretim vergileri) Topluluğun ortak geliri sayılmaktadır. Bu ilke çift yönlü işlemektedir. Roma Anlaşmasının 40 ve 43. maddelerini dikkate alarak 1962 yılında oluşturulan FEOGA⁹ (Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu) adlı ortak fon ile OTP'nin giderleri bu fondan karşılanmaya başlanmıştır. Bu üç prensip çerçevesinde, tarımsal ürünler için sektör bazında "Ortak Piyasa Düzenleri" oluşturulmuştur.

2.6 Ortak Piyasa Düzenleri

Roma Anlaşması'nın 39'ncü maddesinde öngörülen amaçlara ulaşabilmek için Ortak Piyasa Düzenleri gerçekleştirilmiştir. Ortak Piyasa Düzenleri, ayrı ayrı her ürün için, o ürünün üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak belirlenen düzenlemelerdir. Tarım ürünlerinin tümünün aynı üretim ve pazarlama şartlarına tabi olmaması nedeniyle birden fazla piyasa düzeni oluşturulmuştur.

FEOGA - Garanti Bölümü, OTP çerçevesinde 1965 yılından 1969 yılına kadar aşamalı bir şekilde gerçekleştirilen ortak piyasa düzenlemeleri ve fiyat politikalarının uygulanmasındaki en önemli ve etkili araç olmuştur. İlk ortak piyasa düzenleri 1962 yılında hububatta olmak üzere, 1965 yılında süt ürünleri ve 1967 yılında da bitkisel ve hayvansal yağlarda kurulmuştur.¹⁰

Topluluğun Gümrük Birliği'ni gerçekleştirdiği 1 Temmuz 1968 tarihine kadar ise şarap ve tütün dışındaki bütün ürünlerde ortak piyasa düzenleri işlemeye başlamıştır.¹¹

Bu sistemin sürdürülebilmesi için iç piyasada destek, dış pazarlara karşı da koruma mekanizmaları belirlenmiştir. Ortak Piyasa Düzenleri yapılırken malların serbest dolaşımı ve rekabetinin güvence altına alınmasına özen gösterilmektedir. Topluluğun ilk kurulduğu yıllarda tarım ürünlerinin yarısı bu piyasa düzenleri içinde yer

⁹ Fonun Fransızca kısaltılmışı FEOGA: *Fonds Europeen d'Orientation et de Garantie Agricole*.
İngilizce kısaltılmışı EAGGF: *The European Agriculture Guidance and Guarantee Fund*.

¹⁰ DPT, *Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*, Ankara: Ağustos 1998, s.29.
<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahin/butcefon.html#bib>. (29.08.2004).

¹¹ Cemil Ertuğrul, "Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan Gelişmeler Karşısında Türk Tarımı", *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, DPT, Ankara, 1995, s.45.

alırken bugün patates (nişastalık patates hariç) dışındaki tüm tarım ürünleri Ortak Piyasa Düzenleri'nden biri içinde yer almaktadır.¹²

Ortak Tarım Politikası içinde genel olarak üç tip Ortak Piyasa Düzenlemesi bulunmaktadır. Bu piyasa düzenlerinin tümü dış koruma sistemi içermekte, fakat farklı piyasa destekleme mekanizmaları kullanılmaktadır.

2.6.1 Müdahale Mekanizmaları ve Dışa Karşı Koruma

Tahıllar, şeker, süt, sığır ve dana eti, domuz eti, bazı sebze ve meyveler, sofralık şarap ve balıkçılık ürünlerini içermektedir.

Tarımsal üretimin yaklaşık %70'ini kapsamaktadır. Anlaşılacağı gibi iç pazarda uygulanan müdahale sistemlerine başvurulması ve üçüncü ülkelere karşı bir dışsal koruma sisteminin geliştirilmesiyle iki ana bölümden oluşmaktadır. Buradaki temel amaç: Topluluk piyasa fiyatının belirlenen minimum seviyenin altına düşmesini engellemektir. Bu amaç için müdahale kurumları kurulmuştur. Bu kuruluşlar arzın bollaştığı hasat dönemlerinde fazla üretimi satın alıp, piyasanın dengeye gelmesini sağlamakta, ardından tekrar iç piyasaya sürmekte ya da üçüncü ülkelere ihraç etmektedir.¹³

2.6.2 Dışa Karşı Koruma ile Yürütülen Piyasa Düzeni

Sofralık şarap dışındaki şaraplar (kaliteli şarap), çiçekler, yumurta ve kümes hayvanları, diğer sebze ve meyveler.

Yukarıda sayılan ürünler piyasanın %20'lik payını kapsamaktadır. Bu ürünler temel gıda ürünlerinden sayılmamaktadır. Bu koruma tipi Topluluk dışı ülkelerin düşük fiyatlı ürünlerine karşı uygulanmakta. Genellikle değişken ithalat vergileri ve gümrük vergileriyle bu koruma sağlanmaktadır.

¹² İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, s. 8.

¹³ Willem Molle, *The Economics of European Integration- Theory, Practice, Policy*, Aldershot, 1990, s.252. 'den aktaran İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.19-20.

2.6.3 Ürünlere Doğrudan Destek Sağlayan Piyasa Düzeni

Bu piyasa düzeni, DTÖ tarafından belirlenen hükümler uyarınca dış koruma mekanizması uygulanması mümkün olmayan ürünleri kapsamaktadır: Zeytinyağı, bazı yağlı tohumlar (kolza tohumu, ayçiçek tohumu, pamuk tohumu), proteinli bitkiler (bezelye, taze fasulye), tütün, koyun eti, domates, kuru üzüm gibi.

Bu ürünler toplam tarımsal üretimin %1'ini oluşturmaktadır. Üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgelerin en önemli geçim kaynağı oluşturan ürünleri kapsamaktadır. Sert buğday, keten tohumu, kenevir tohumu, şerbetçi otu, ipek kozası, tohumlar, kuru yem gibi ürünlerin üreticilerine yapılan yardımlar da son yıllarda bu piyasa düzenine dahil edilmektedir.¹⁴

2.7 Ortak Tarımsal Fiyat Politikaları

Fiyat politikasının amacı, AB Komisyonunun ortak piyasa düzenlerine tabi ürünler için, üreticilere gelir garantisi sağlamak, ürünlerin Topluluk içinde serbest dolaşımını sağlamak, Topluluk tarımsal üretimini kendi kendine yeterlilik düzeyine getirmek ve Topluluk pazarını korumak amacıyla belirlediği farklı fiyatları yönetmektir. Ortak fiyatlar her ürün için her yıl belirlenir. Yıllık fiyat tespitini içeren yönetmelik, tüm üye ülkeler için geçerlidir ve belirlenen yeni fiyatlar, tüm üye devletlerde belirlenen tarihlerde yürürlüğe girer.

Topluluk içinde tarımsal ürünlerin serbest dolaşımının sağlanabilmesi için ilk olarak gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılarak gümrük duvarlarına son verilmiştir. Birlik içinde tarımsal ürünlerde uygulanan Gümrük Birliği'nin düzenli bir şekilde işleyebilmesi için, Topluluk organlarına tarım iç pazarında rekabeti bozacak her türlü girişime karşı müdahale yetkisi tanınmıştır. Para değerinin sabit tutulması ve konjonktürel dalgalanmalardan tarımsal pazarın zarar görmemesi için üye ülkelerin

¹⁴ Handan Soğuk, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarım Politikası", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, İstanbul, Ocak- Nisan 2001, s.53.

önlem alması zorunlu hale getirilmiştir. Pazarın desteklenmesi ve ticaretin problemsiz bir şekilde devam edebilmesi için tarımsal fiyat sistemi geliştirilmiştir.

Topluluğun tarımsal ürünler için uygulamakta olduğu piyasa düzenlemeleri ve fiyat politikaları, Topluluk içinde ve üçüncü ülkelere karşı olmak üzere iki şekilde görülmektedir.

2.7.1 İç Piyasaya Yönelik Ortak Tarımsal Fiyat Politikası

İç piyasada tavan fiyatı özelliğini taşıyan hedef fiyat ile, taban fiyatı özelliğini taşıyan müdahale fiyatları, üretim döneminden önce saptanmakta ve fiyat oluşumunu arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir. Eğer oluşan piyasa fiyatı hedef fiyatın üstünde veya müdahale fiyatının altında belirlenirse, o zaman yetkili organlar devreye girip müdahalede bulunurlar. Böylece piyasa fiyatının arzu edilen seviyeye gelmesini sağlarlar.¹⁵ İç piyasa fiyatları, Topluluk içindeki destekleme ve dışa karşı koruma açısından önemlidir.

2.7.1.1 Ulaşılmaya Çalışılan İç Piyasa Fiyatları

Bu fiyatlar tarımsal piyasada oluşması arzu edilen fiyatları yansıtmaktadır. Bunlar: hedef fiyat, yönlendirme fiyatı, amaç fiyat ve temel fiyattır.

- *Hedef fiyat (target price – prix indicatif)*¹⁶: Üreticilerin gelir düzeyini en uygun seviyede belirleyecek olan fiyattır. Aynı zamanda tavan fiyat niteliği de taşımaktadır. Diğer yandan tüketicileri de aşırı fiyat artışlarından korumaktadır. Konsey her üretim döneminden önce her ürün için belirlemiş olduğu fiyatları açıklar. Hedef fiyat belirlenirken, farklı ürün ve ürün gruplarına göre farklı yöntemlerle saptanır. Genel olarak tarımsal üretimin (verimliliğin) en düşük oranda gerçekleştiği bölgenin fiyatı temel hedef fiyat olarak ele alınır. Hedef fiyat her yıl pazarlama dönemi öncesinde

¹⁵ Atakan, s.21.

¹⁶ İtalik olarak parantez içinde yer alan açıklamaların ilki İngilizce, ikincisi Fransızca yazılışları içermektedir.

açıklanmaktadır. Belli başlı hububat türleri, şeker, süt, zeytinyağı, kolza ve ayçiçeği tohumu gibi ürünlerde kullanılır.

DTÖ Tarım Anlaşması'yla birlikte, 1996 yılından itibaren Avrupa Birliği'nde, tahıllar ve sığır etinde hedef fiyat uygulamasına son verilmiştir. Hedef fiyat müdahale fiyatına ulaşım giderleri ve kar payı eklenerek bulunur.

- *Yönlendirme fiyatı (guide price – prix d'orientation)*: Hedef fiyattan tek farkı piyasada oluşması arzu edilen fiyat olmasıdır. Daha çok sığır eti, dana eti ve şarap için uygulanmaktadır. Piyasada oluşan fiyat, yönlendirme fiyatından %7 oranında aşağı yada yukarı doğru bir kayma gösterirse bu durumda pazara müdahale edilir.

- *Amaç fiyat (norm price – prix d'objectif)*: Hedef ve yönlendirme fiyatı ile aynı işleve sahip olup, rasyonel olarak çalışan bir işletmenin ekonomik varlığını sürdürebilmesine ve üreticinin yeterli geliri elde etmesine imkan verecek olan fiyatı ifade etmektedir. Bu fiyat işlenmiş tarım ürünleri için geçerlidir.

- *Temel fiyat (basic price – prix de base)*: Üretimin en fazla olduğu bölgelerde, temsili piyasalardaki üç yıllık pazar dönemi fiyatlarının ortalaması alınarak hesaplanır. Topluluk üretiminin %20 ile %30'una ulaşan üretim miktarının yapıldığı bölgeler, üretimin en fazla olduğu bölgeler olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle, temel fiyat iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Meyve ve sebze için uygulanan birinci tipte, üretimin en fazla olduğu yörelerde, üreticiler tarafından elde edilmesi istenilen en düşük fiyat düzeyini ifade eder. İkinci tip, domuz eti için uygulanan yönlendirme fiyatına benzer bir işlev görmektedir.

2.7.1.2 Topluluk İçinde Ürünlerin Desteklenmesi Amacıyla Belirlenen Fiyatlar

Destekleme fiyatları, belirli kriterlerden yararlanılarak saptanmakta olup, üründen ürüne farklı özellikler taşımaktadır.

- *Müdahale fiyatı (intervention price - prix d'intervention)*: Bir ürünün Birlik içinde satılabileceği en düşük fiyatı ifade eder ve Birlik çiftçilerini, fiyat düşmelerine

karşı korumak için uygulamaya konmuştur. Konsey tarafından “hedef fiyatlarla” aynı zamanda, pazarlama döneminin başlamasından önceki bir tarihte açıklanmaktadır. Ortak piyasa düzeni içine giren ürünlerin fiyatları müdahale sınırının altına düştüğü zaman, üye ülkelerin ilgili destekleme kuruluşları piyasaya girerek alım yapar. Toplulukta satılabileceği minimum fiyat olan “müdahale fiyatı” genellikle hedef fiyatın %5-10 altında bir seviyede tespit edilir. Müdahale fiyatı, Topluluk içerisinde tarım üretiminin en yüksek olduğu bir bölgedeki toptan fiyatlar esas alınarak belirlenir.

Destekleme alımlarında herhangi bir sınır yoktur. Genellikle hububat çeşitleri, süt tozu, ayçiçeği tohumu, şeker, zeytinyağı, pirinç, tütün, koyun, keçi, sığır ve dana eti için uygulanır. Son yıllarda yapılan reformlar ile de süt ve süt ürünleri ile pirinç gibi alanlarda müdahale fiyatlarının düşürülmesi öngörülmüştür.

- *Geri çekme fiyatı (withdrawal price – prix de retrait)*: Üreticilerin, piyasaya fazla mal arz ettikleri dönemlerde, oluşturdukları kuruluşlarca piyasadaki ürün fazlasını geri aldıkları fiyat seviyesini ifade eder. Bazı meyve ve sebzeler ile balık için uygulanmaktadır.

- *Satın alma fiyatı (buying in price – prix d’achat)*: Geri çekme fiyatına benzer bir işlemlerle, üretici kuruluşlar yerine, kamu kuruluşlarınca piyasadaki ürün fazlasını satın almak için belirlenen fiyat düzeyidir. Meyve ve sebzeler için uygulanmaktadır.

- *Asgari fiyat (minimum price – prix minimum)*: Tarım ürünleri işleyicilerine destekleme yapıldığı dönemlerde, işleyicilerin üreticilere ödemeleri zorunlu olan en düşük fiyat düzeyidir. Şeker pancarı, nişastalık patates, fasulye ve bezelye için uygulanmaktadır.

2.7.2 Topluluk Dışı Ünelere Karşı Uygulanan Fiyat Politikaları

Üçüncü ülkelere karşı uygulanan fiyat politikaları, iç piyasayı koruyucu bir sistem olarak geliştirilmiştir. Bu sistemde referans fiyatları, prelevmanlar, ve restitüsyon uygulamaları önemli olmuştur. İç piyasadaki yüksek fiyatlar ile bu fiyatlarda genellikle

daha düşük olan dünya fiyatları arasındaki farkı ithalatçıdan alınan değişen vergilerle gidererek, ürünün dışsattım fiyatı Topluluk içi fiyatlar düzeyine getirilmektedir.

Topluluğun diğer ülkelerle olan ticaretinde izlediği fiyat politikalarını üç başlık altında ele alabiliriz; İthalata uygulanan koruma mekanizması, ihracata uygulanan koruma mekanizması ve diğer koruma mekanizmaları olmak üzere.

2.7.2.1 İthalata Uygulanan Koruma Mekanizmaları

Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerin iç piyasaya zarar vermemesi için farklı koruma mekanizmaları geliştirilmiştir. İthalatçılardan alınan vergiler tarımın desteklenmesinde kullanılan FEOGA adlı fonun geliri olmaktadır. Farklı koşullara göre izlenen fiyat politikaları şöyledir.

- *Eşik fiyat (threshold price – prix de seuil)*: DTÖ Tarım Anlaşması öncesinde ithalatta eşik fiyat uygulaması söz konusuydu. Eşik fiyat, üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerin Topluluğa giriş fiyatını ifade eder. Bu fiyat ithal ürünün taşıma masrafı ve sigorta fiyatı dikkate alınarak tespit edilen ve Topluluğun o üründe en fazla açığının bulunduğu bölgeye nakliyesi ile ilgili giderleri ilave etmek suretiyle “hedef fiyatına” ya da “hedef fiyatının üstünde” bir fiyat düzeyine ulaşıldığı fiyattır. Bu fiyat genellikle dünya fiyatının üzerindedir. Eşik fiyat da hedef fiyat ve müdahale fiyatı gibi bir yıl önceden tespit edilir ve ilan edilir.¹⁷ Tahıl, şeker, terayağ, yağsız süt tozu, bazı peynirler ve zeytinde eşik fiyat hesaplanmıştır.

- *Set fiyatı (sluice –gata price – prix d’ecluse)*: Eşik fiyatı ile aynı fonksiyonu görmektedir. Set fiyatı üretim giderleri esas alınarak hesaplanan asgari ithal fiyatıdır. Daha çok domuz eti, kümes hayvanları ve yumurta için uygulanmıştır.

- *Referans fiyatı (reference price – prix de reference)*: Üçüncü ülkelere karşı uygulanan fark giderici vergi miktarının saptanması için esas olarak alınan fiyata referans fiyatı denir. Bu fiyatlar, üçüncü ülkelerden anormal fiyatlarla yapılan tekliflerin

¹⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.31.

Toplulukta doğurabileceği fiyat dalgalanmalarını önlemek amacıyla satış kampanyası başlamadan, yıllık olarak saptanmaktadır. Balık, meyve sebze, şarap ve tohumluklarda uygulanmaktadır.

- *Prelevman (variable leavy - prelevement)*: Ucuz dünya tarım fiyatlarının Birlik üreticisine zarar vermemesi için ithal fiyatlarını eşik fiyatlar seviyesine çıkarmak amacıyla ithal ürünlerinden değişen oranlı bir vergi olan “prelevman” veya “telafi edici vergi” uygulaması mevcuttu. Prelevman, normal gümrük vergilerine ek olarak tahsil edilir ve eşik fiyat ile en ucuz dünya CIF fiyatı (taşıma masrafı ve sigorta fiyatı dahil) arasındaki farka eşittir. Hedef fiyat belirlen dönem içinde sabit, dünya fiyatları ise devamlı değiştiği için, prelevman da değişen dünya fiyatlarına bağlı olarak her gün yeniden belirlenmiştir.

Prelevman, Komisyon tarafından hesaplanır ve Birliğin bütün giriş kapılarında ithalatçıdan tahsil edilerek FEOGA bütçesine kaynak olarak aktarılmıştır. En elverişli dünya CIF fiyatlarının Birlik fiyatlarının üstüne çıkması durumunda ise, ihracatçıdan aradaki farka eşit miktarda bir vergi alınmıştır. Bu vergi, Birlik üreticilerinin büyük ölçüde ihracata yönelmesini ve dolayısıyla iç piyasada arz darlığından fiyatların artmasını önlemeye yönelik olmuştur.¹⁸ Prelevmanlar 1995 yılına kadar Topluluk tarım bütçesinin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. DTÖ Tarım Anlaşması sonrasında üçüncü ülkelere yönelik fiyat politikaları önemli değişikliklere uğramıştır. 1995 yılında tarife dışı engellerin gümrük tarifelerine dönüştürülmesi sonucunda prelevman ve değişken vergi uygulamaları kaldırılmıştır. Yerlerine sabit (eşdeğer) gümrük tarifeleri uygulamasına başlanmıştır.

- *İlave vergi (supplementary levy – droit supplémentaire)*: İlave vergi, fiyat düzeyini Topluluk tarafından saptanan fiyat düzeyine yükseltmek için ithal ürünlere konulan vergi türüdür. Yalnız set fiyat veya referans fiyat uygulamasının olduğu ürünler için geçerlidir.

¹⁸ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Eskişehir: İkinci Baskı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1994, s.111-112.

- *Telafl edici vergi (countervailing charge—charge compensatoire)*: Referans fiyatı uygulanan ithal ürünlerde, Topluluğa giriş fiyatı gümrük vergisine rağmen yine de referans fiyatının altında kalırsa bu durumda telafi edici vergi alınmaktadır. Bu vergi türü su ürünleri, taze meyve, sebze ve şaraptan alınmaktadır.

- *Gümrük vergisi (customs duty – droit de douane)*: İthal edilen ürünün değerinin belirli bir yüzdesi olarak alınan bir vergi türüdür. Bu vergiler Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) kapsamında alınmaktadır. Şarap, meyve, sebze, şerbetçi otu, balık, tütün, sığır ve koyun eti üzerinden alınmaktadır.

2.7.2.2 İhracata Uygulanan Koruma Mekanizmaları

İhracatçıları korumak amacıyla ödenen iadeler, FEOGA fonundan karşılanmaktadır.

- *İhracat teşvik iadesi (restitution)*: Bilindiği gibi dünya fiyatları Topluluk tarım ürünleri fiyatının altında belirlenmektedir. Dolayısıyla Topluluk, tarımsal üretim fazlalığı olduğu dönemlerde fiyatlarının yüksek olması sebebiyle dünya piyasasında rekabet edebilme şansını yakalayamamaktadır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak ve rekabet şansını arttırmak için dünya tarımsal ürün fiyatı ile Topluluğun ürün fiyatı arasındaki fark kadar “restitution”adı verilen bir çeşit prim ödenmiştir. Uygulanan prim sistemi dalgalanmalara göre değişmektedir. Söz konusu fiyat dengesi tersine dönerse bu durumda Topluluk tarafından uygulanan ihracatı teşvik primi vergiye dönüşmektedir.

- *İhracat vergileri*: AB’de tarım sektörünün korunması amacıyla başvuru ve dünya fiyatlarının Topluluk fiyatlarının üzerinde olması halinde alınan ihracat vergisidir.

2.7.3 Diğer Koruma Mekanizmaları

- *İmalatçılara verilen yardımlar*: Topluluk içi tarım ürünlerinin fiyatlarının yüksek olması bazı ürünlerde hammadde maliyetlerini de yükseltmektedir. İmalatçılara, hammadeleri dünya fiyatlarında temin edebilmeleri için bazı ürünlerde sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Bu yardımlar özellikle şeker ve tahılda göze çarpmaktadır.

- *Üretim yardımları*: Bir fiyat belirleme yöntemi yoktur. Ürün miktarına ve üretim alanına göre hesaplanan ve üreticilere doğrudan doğruya yapılan ödemelerdir. Bu tür yardımlar durum buğdayı, keten ve kenevir lifi, ipek böceği, kuru meyveler, zeytinyağı, şerbetçi otu, tohumluk ve tütün için uygulanmaktadır.

- *Tüketici yardımları*: Tüketici yardımları farklı şekillerde olabilmektedir. Belirli ürünlerin tüketimini arttırmak yada gelir düzeyi düşük ailelerin tüketime ayıracakları gelirlerinin azaltılmasına yönelik olarak tüketicilere sunulan düşük fiyat politikasıdır. Buna benzer olarak da üretim fazlalıklarını tüketebilmek için bazen ürünler bedava olarak dağıtılabilmektedir. Buna örnek olarak okullarda yapılan süt dağıtımını verebiliriz.

- *Niteliğini değiştirme primi*: Ürünün piyasaya aşırı miktarda sürüldüğü dönemlerde, fazla ürünü pazardan çekmek için uygulanan prim sistemidir. Topluluk içinde çok fazla kullanılan bir prim sistemi değildir.

- *Depolama yardımları*: Ürün arzının kontrolünü sağlamak amacıyla verilen yardımlardır. Bu yardımlarla, ürünün piyasaya birdenbire sürülmesi engellenmeye çalışılır.

- *Üretim sınırlamaları*: Fazla üretimi kısıtlamak için alınan bir çeşit önlemdir.

- *Üretim kotaları*: Üretim kotaları, üretim fazlalıkları olan ürünlerde uygulanmaktadır.

- *Ortak sorumluluk vergisi*: Üretim fazlalıklarının finansmanında üretici ile bu maliyeti paylaşma amacıyla uygulanmaktadır. Üretimin belli başlı bir düzeyi aşması durumunda, üreticinin bu fazlalığın neden olduğu bazı harcamalarının bir kısmını üstlenmesi istenmektedir. Üreticiden istenen yardım: “ortak fiyatlarda ve üretici yardımlarında indirim, belirli bir orandaki fazlalığın elden çıkarılmasında harcamalara

katkıda bulunma veya satış kontenjanları şeklinde ifade edilen ve satışa garanti edilen miktarlarda sınırlama”¹⁹ şeklinde olmaktadır.

2.8 AB Bütçesinde Ortak Tarım Politikasının Önemi

Avrupa Birliği bütçesi içerisinde tarımın payı hem bütçe gelirlerinde hem de bütçe harcamalarında önemli bir paya sahiptir. Özellikle tarımın finansmanı AB bütçesinde çok önemli bir paya sahiptir.

2.8.1 AB Bütçesinin Özellikleri

Avrupa Birliği bütçesi, üye ülkeler tarafından ortaklaşa belirlenen siyasi ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmek üzere kullanılan en etkili araçlardandır. Bütçenin önemli bir bölümü üye ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik farkını azaltarak ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi kuvvetlendirmeyi amaçlayan ortak politikaların finansmanı için kullanılmaktadır. Avrupa Birliği bütçe uygulamasında denklik ilkesi (gelir ve giderlerin birbirine denk olması), yıllık ilkesi (uygulamaların istisnalar dışında bir yıl olması) ve Birlik ilkesi (bütçenin gelir ve giderlerin tümünü kapsamaması) mevcuttur.²⁰

2.8.1.1 Bütçe Gelir Kaynakları

AB bütçesi, diğer uluslararası kuruluşlardan farklı olarak üye ülkeler tarafından sağlanan kaynaklara ve 1970 yılından itibaren ortak politikaların finansmanı için özkaynaklar sistemine dayanmaktadır. 2000-2006 mali perspektifinde gelir kaynakları toplamı AB üye ülkelerinin toplam GSMH'nin % 1.27'ni geçemeyecektir.

Bütçe gelirleri esas olarak 4 kalemden oluşmaktadır.

1) Üye olmayan ülkelere ithal edilen tarım ürünlerinden alınan vergiler ve şeker ile glukoz vergileri,

¹⁹ İsmail Mazgıt, *Avrupa Birliği – Türkiye Gümrük Birliği Çerçevesinde Türk Tarım Sektörü*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayın No: 13, 1995, s.43.

²⁰ Ali Kemal Aydın, s.2. *AB Bütçesi: Hazırlanması, Gelir Kaynakları, Gider Kalemleri ve Denetimi*, http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-13/AB%20_butcesi.htm. (23.05.2004).

2) Üye olmayan ülkelerle ticarete Ortak Gümrük Tarifesi'nin uygulaması sonucu elde edilen gümrük vergileri,

3) Üye ülkelerin topladıkları KDV vergilerinin % 1 oranındaki bölümü,

4) Üye ülkelerin GSMH'na göre belirlenen bütçe katkı payları.²¹

Bu kaynaklara ek olarak az bir pay alarak AB Kurumlarının verdiği para cezaları, AB faaliyetlerinden elde edilen gelirler ve AB çalışanlarından yapılan kesintiler, çeşitli küçük ölçekli kaynaklar da AB bütçesine gelir olarak kaydedilir.²²

2000 yılı bütçesinde 1 ve 2 nolu kalemlerden elde edilen gelirler bütçenin % 14'nü, 3 nolu kalem geliri % 35'ni, 4 nolu kalem ise bütçenin yaklaşık yarısını oluşturmuştur. 1 ve 2 nolu gelir kalemleri gümrük tarifelerinin aşamalı bir şekilde azaltılması hedeflenmiştir.²³

2.8.1.2 Bütçe Harcamaları

Bütçenin harcama kalemleri, Ortak Tarım Politikasına; ekonomik uyum ve yapısal fonlara; araştırma, eğitim ve ulaşım gibi iç politikalara; dış ilişkiler; genişleme ve idari giderlerden oluşmaktadır.

2.8.1.3 2000-2006 Mali Perspektifi

1988 yılından bu yana Avrupa Birliği bütçesi, “mali perspektif” olarak adlandırılan ve yıllık harcama üst sınırlarını belirleyen yöntemle hazırlanmaktadır. Uygulanmakta olan mevcut “mali perspektif” AB'nin önceliklerinin belirlendiği “Gündem 2000” müzakerelerinin bir parçası olarak 1999 yılında kabul edilmiştir. 2000-2006 arasındaki 7 yıllık dönemi kapsamaktadır. Hazırlanan mali perspektiflerin amacı Avrupa Birliği'nin harcamalarını planlamak, kontrol altında tutmaktır.

²¹ Ragıp Şahin, *Avrupa Birliği Bütçesi – Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*, Ankara: DPT, Ağustos 1998, s.9-13. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html>. (03.05.2004).

²² AB Bütçesi ve Mali Perspektifler, s.1. <http://www.abhaber.com>. (25.12.2004).

²³ Aydın., s.4-5.

2000-2006 mali perspektifi 1999 yılında ‘‘Gündem 2000’’ görüşmeleri sırasında belirlenmiştir.(Tablo 2.1)

Tablo 2. 1 2000-2006 Mali Perspektif (milyon EURO)

Milyon €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ortak Tarım Politikası	40920	42800	43900	43770	42760	41930	41660
Ekonomik uyum ve yapısal fonlar	32045	31455	30864	30285	29595	29595	29170
İç politika harcamaları	5930	6040	6150	6260	6370	6480	6600
Dış ilişkiler	4550	4560	4570	4580	4590	4600	4610
İdari harcamalar	4560	4600	4700	4800	4900	5000	5100
Katılım öncesi yardım	3120	3120	3120	3120	3120	3120	3120
Toplam	89600	91110	98360	101590	100800	101600	103840
Katılım ödeme tahsisatı			4140	6710	8890	11440	14220
Yüzde	2000 (%)	2001 (%)	2002 (%)	2003 (%)	2004 (%)	2005 (%)	2006 (%)
Ortak Tarım Politikası	%46	%47	%45	%43	%42	%41	%40
Ekonomik uyum ve yapısal fonlar	%36	%35	%31	%30	%29	%29	%28
İç politika harcamaları	%7	%7	%6	%6	%6	%6	%6
Dış ilişkiler	%5	%5	%5	%5	%5	%5	%4
İdari harcamalar	%5	%5	%5	%5	%5	%5	%5
Katılım öncesi yardım	%3	%3	%3	%3	%3	%3	%3
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100
Katılım ödeme tahsisatı							

Kaynak: New Interinstitutional Agreement and Financial Perspective (2000-2006), p.5. <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l34003.htm>. 25.01.2004.

Tablodaki % hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

Ancak, 2003 yılı içinde tekrar bir düzenlemeye gidilerek 2004 yılı dahil 2007 yılına kadar ayrılacak olan kaynak dağılımında değişikliğe gidilmiştir. (Tablo 2.2) Buna göre kaynak dağılımı şöyledir.

Her iki tablodan da görüldüğü gibi, Ortak Tarım Politikası çerçevesinde tarıma ayrılan kaynaklar bütçenin en büyük harcama kalemini oluşturmaktadır. Son yıllarda OTP’de yapılan reformlarla bütçede tarımın payı giderek azaltılmaya çalışılmıştır. Bunu Tablo 2.1’de görebiliriz. 2000 yılı için bütçeden tarıma öngörülen pay %46 iken bu oran

2006'da %40'a düşürülmekte. Ancak 2003 yılında mali perspektifte yapılan yeni düzenlemelerle yeni üye ülkeleri de içeren ve daha dikkatli hazırlanan bütçeye göre tarımın bütçedeki payı %43'te sabitlenmiştir. Son dönemde tarım bütçesinin % 10'nundan fazlası kırsal kalkınmaya ayrılmaktadır.²⁴

Tablo 2. 2 2004-2006 Değiştirilmiş Mali Perspektif (milyon EURO)

	2004	2004 (%)	2005	2005 (%)	2006	2006 (%)
1) Tarım	44657	%43	45677	%43	45807	%43
2) Yapısal politikalar	35665	%35	36502	%35	37940	%36
3) İç politikalar	7877	%8	8098	%8	8212	%8
4) Dış ilişkiler	4590	%4	4600	%4	4610	%4
5) İdari yardım	5403	%5	5558	%5	5712	%5
6) Rezervler	400	%0	400	%0	400	%0
7) Katılım öncesi yardım	3120	%3	3120	%3	3120	%3
8) Katılımlar	1273	%1	1173	%1	940	%1
Toplam	102985	%100	105128	%100	106741	%100

Kaynak: New Interinstitutional Agreement And Financial Perspective (2000-2006) , p.7. <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l34003.htm> 25.01.2004.

Tablodaki % hesaplamalar tarafımızdan yapılmıştır.

Avrupa Birliği alanı içinde bölgelerarası refah farkını azaltmak, istihdamı arttırmak, gerilemekte olan ekonomik alanları ekonomiye tekrar kazandırmak, çevreyi korumak, sanayide üretim sistemlerindeki değişimlere işçilerin uyumunu sağlamak, tarım ve balıkçılığı OTP reformları doğrultusunda uyumlaştırmak amacıyla her yıl bütçenin yaklaşık 1/3'ü (30 milyar Euro üstü) ekonomik uyum ve yapısal fon kalemindeki harcamalara tahsis edilmektedir. 2000-2006 mali perspektifi için yapısal fonların amaçları üçe indirilmiştir. Bütçeden bu kaleme ayrılan pay 2000 yılında %36 iken kademeli olarak azaltılması düşünülmüştür (Tablo 2.1). Yeni düzenleme ile bu oran 2004-2006 yılında %35-%36 arasında seyretmesi planlanmıştır.

²⁴ Aydın., s.5.

1993 yılında oluşturulan Uyum Fonu ile kişi başına geliri Birlik ortalamasının % 90'nın altında olan üye ülkelere yardım sağlanmaktadır. Uyum Fonu toplam yapısal fonların yaklaşık %8'ine tekabül etmekte ve ağırlıklı olarak ulaştırma ve çevre altyapısındaki projelerin finansmanı için kullanılmaktadır.

İç politika harcamaları, araştırma ve teknolojik gelişim; Avrupa ulaşım, enerji ve iletişim ağı, eğitim, mesleki eğitim ile gençlik programları, çevre, görsel medya ve kültür ile bilgi ve iletişim alanlarını kapsamaktadır. Tablo 2.2'ye göre bütçenin yaklaşık % 8'i (8 milyar Euro) bu kaleme ayrılmaktadır.²⁵

AB'ye üye olmayan ülkelere AB'nin yaptığı ekonomik ve insani yardımlar dış ilişkiler kaleminden karşılanmakta ve yıllık yaklaşık 5 milyar Euro ile toplam bütçenin % 4'ine tekabül etmektedir.

Diğer harcamalar içerisinde, Topluluğun çalışanına ödediği maaşlar, genel giderler, bakım hizmetleri, ve donanım giderleri idari harcamalar kaleminden karşılanmakta ve yıllık yaklaşık 5 milyar Euro ile bütçenin % 4'ine tekabül etmektedir. Ayrıca Birliğin genişlemeye hazırlanması için ayrılan pay ile Topluluk, Birliğe aday ülkeleri üyeliğe hazırlamak amacıyla bu ülkelere sağladığı katılım öncesi mali yardımları karşılamaktadır. Bu programlar,

- PHARE (Poland Hungary: Action for the Restructuring of the Economy Aid to Restructuring-1,5 milyar Euro),

- ISPA (Instruments for Structural Policies for Pre-Accession-1 milyar Euro),

-SAPARD'tır (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-500 milyon Euro)

²⁵ Aydın., s.6.

Bu programlarından sağlanan yardımların tutarı yıllık 3 milyar Euro'nun üzerinde gerçekleşmektedir ki bu da bütçenin yaklaşık olarak %3'üne tekabül etmektedir. Öte yandan, üye ülkelere 2002 yılından itibaren her yıl artan bir şekilde katılım ödeme tahsisatı ayrılmıştır. Mali perspektife göre 2002 yılında ayrılan 4 milyarlık Euro artan bir şekilde 2003'de 7 milyar Euro'ya yaklaşıyor 2006 için ise öngörülen rakam 14 milyar Euro oluyor.(Tablo 2.2.)

2.8.2 Ortak Tarım Politikasının Finansmanı: FEOGA

Ortak Tarım Politikasının finansman ihtiyacını sağlamak amacıyla 4 Nisan 1962 tarihinde kısa adı FEOGA olan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu kurulmuştur. Bu fon Topluluk genel bütçesinde yer almaktadır. FEOGA'nın her iki bölümünün de finansmanı Avrupa Birliği Bütçesi'nden sağlanmaktadır. FEOGA bağımsız bir fon olsa da, Topluluk bütçesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

FEOGA, kuruluşundan itibaren AB bütçesinden en fazla pay alan fondur. 1960'lı yıllarda Topluluk bütçesinin % 45-50'si FEOGA'ya dolayısıyla tarımsal desteklemeye ayrılırken bu oran 1970'te en yüksek seviyeye, % 93.5'e ulaşmıştır. Aynı yıllar, AB'nin tarıma en fazla destek verdiği dönemdir. Bu durumdan rahatsız olan bazı ülkeler tarımın bütçe üzerindeki ağırlığının kaldırılmasını istemişlerdir. Bu tartışma özellikle Almanya ve Fransa arasında yaşanmıştır. Daha OTP'nin kuruluş aşamasında başlayan gerginlikler FEOGA'nın bütçe üzerindeki yükünde de kendini göstermiştir. Almanya'nın sanayi ülkesi, Fransa'nın ise tarım ülkesi olması verilen tarımsal desteklerde de farklılıklar yaratmıştır. Dolayısıyla Tarımın bütçedeki payının azaltılması gerekli görülmüştür. Yıllar içinde yapılan düzenlemeler ile tarımın ve dolayısıyla FEOGA'nın, Topluluk bütçesindeki payı düşme meyli göstermiştir. 1980'li yıllarda Topluluk bütçesinin % 70'i FEOGA'ya ayrılırken, bu oranın da % 90'ı Garanti Bölümü'ne yani desteklemeye harcanmıştır.

AB tarım politikasını yürüten FEOGA, Roma Anlaşmasının 40'ıncı maddesine dayanarak Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından 25 sayılı yönetmelik ile 1962 yılında kurulan fon 5 Nisan 1964 tarihinde Garanti Bölümü ve Yönverme Bölümü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. FEOGA'nın kuruluş amacı, Roma Anlaşması ışığında tarım politikası

amaçları arasında yer alan ortak bir finansman kaynağı oluşturmak, arzın esnekliğini sağlamak, üreticilerin belirli bir gelir seviyesine ulaştırılmasını sağlamak, fiyat politikaları ve tarımsal altyapı düzenlemeleri için oluşturulan bir finansman kaynağıdır.²⁶

2.8.2.1 Garanti Bölümü

Fonun Garanti bölümünün hedefi, tarım ürünleri fiyatlarında istikrar sağlamaya çalışmak, Toplulukta üretilen ürün fazlasını almak, tarımsal ürünlerin ihracatını teşvik etmek, üreticileri dış rekabetten korumak, tarım ürünlerinin Topluluk ülkeleri arasında serbestçe satılmasını sağlamaktır.²⁷ Kısaca ortak piyasa düzenlemeleri içinde gerekli olan fiyat ve pazar mekanizmalarının uygulanmasıyla ilgili harcamaları finanse etme amacını taşımaktadır.

Garanti bölümünce desteklenen alanlar:

- a) Bitkisel Ürünler,
- b) Hayvansal Ürünler,
- c) Diğer Harcamalar, (Gıda yardımı, Avrupa Birliğindeki Fakirler İçin Gıda Yardımı, Hilekarlığa Karşı Mücadele İçin Yardımlar, Bölgesel Kalkınma Projeleri ile İlgili Pazar Düzenlemeleri, Gelir Yardımlar, Destekleme Yardımları).

d) Kırsal Kalkınma,

olmak üzere dört ana başlık altında toplayabiliriz.

FEOGA'nın Garanti bölümüne ayrılan bütçe yıllar itibarıyla düşürülmeye çalışılmaktadır. Yine de 2000'li yıllara gelindiğinde yapılan yeni düzenlemelere ve tarımsal desteklerin azaltılması çalışmalarına rağmen Avrupa Birliği, tarımsal

²⁶ Ali Ekber Yıldırım, *Avrupa Birliği'nde Tarımsal Destekleme-1, Dünya*, 07.06.2000, s.1. http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display_prn.asp. (05.08.2004). ; Sibel Tan, Banu Şener, Selma Aytüre, *FEOGA ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE) Yayınları, Ankara, 1999.

²⁷ Özgüven, s.231-232.

desteklemeye Birlik bütçesinin en azından yarısını harcamaktadır. Bunun rakamsal değeri ise 40 ile 45 milyar Euro düzeyindedir.

Tablo 2.3'te 2003 yılında Topluluk bütçesinden FEOGA'nın Garanti Bölümüne harcanan payın % 46'lık bir seviyeye indiğini görebiliriz.

AB'nin tarımsal desteklemelerinde en büyük payı 2003 yılı itibarıyla % 29'luk oranla bitkisel ürünler almaktadır. Desteklemeler özellikle hububat ve pirince ayrılmaktadır. Şeker, yağ bitkileri ve süt ürünleri ile hayvancılık sektörü en fazla harcama yapılan diğer sektörler. Kuruluşundan itibaren ihracat sübvansiyonları, müdahale alımları, stoklama giderleri ve asgari fiyat garantilerine fon yaratan Garanti bölümü, 1992'den itibaren MacSharry reformları ile yön değiştirerek fiyat desteği yerine üreticilere yapılan doğrudan ödemelere ağırlık vermiştir.

Tablo 2. 3 Ortak Tarım Politikasının AB Bütçe Harcamalarındaki Payı

	2002 (Milyon Euro)	2002 (%)	2003 (Milyon Euro)	2003 (%)
AB Bütçesi	95656,4	%100	96991,6	%100
1.FEOGA Garanti	44230,2	%46	44780,5	%46
-Bitkisel Ürünler	27349,0	%29	26176	%27
-Hayvansal Ürünler	10859,6	%11	13099	%14
-Bağlı harcamalar	1426,6	%1	807,5	%1
-Kırsal Kalkınma	4595,0	%5	4698	%5
2.FEOGA Yönverme	2957,1	%3	3122,7	%3
3. Diğer Tarımsal Harcamalar	55,3	%0	42,1	%0
4.Toplam tarım harcamaları	47242,6	%49	47945,3	%49
5.OIP Kapsamındaki değişiklikler	1892,6	%2	1901,9	%2
-Olağan vergiler	1121,7	%1	1173,1	%1
-Şeker Vergileri	770,9	%1	728,8	%1
OIP'nin net Maliyeti	43350,0	%45	46043,4	%47

Kaynak: Hatice Yazgan, "Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu (FEOGA)", Slayt Gösterisi, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası (BTSO) Avrupa Birliği Ofisi, 07.12.2004. % hesaplamaları tarafımızdan yapılmıştır.

2.8.2.2 Yönverme Bölümü (Yapısal Fon)

Bu fon, tarımsal sektörün yapısal politikalara ilişkin önlemlerde kullanılmaktadır. Orta ve uzun dönemde tarım işletmelerinin yapılarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi, altyapı sorunlarının çözümü, tarım ürünlerinin geliştirilmesi ve pazarlama şartlarının iyileştirilmesi, istihdamın teşviki, çevrenin korunması bu esnada da gerekli olan eğitimlerin sağlanabilmesi tarım, balıkçılık vb. sektörlerin uyumunu sağlamaya yönelik Birlik içinde kurulan ve bu amaçlara yönelik çalışmaları mali açıdan destekleyen bir fondur.

Yönverme bölümü Garanti bölümüne nispeten bütçeden çok az pay almaktadır. Tablo 2.3'e baktığımızda yönlendirme harcamaları toplam Avrupa Birliği bütçe harcamalarının ancak % 3' ü dolayındadır.

2.8.2.2.1 Diğer Yapısal Fonlar

Yukarıda da değinildiği gibi Yönverme Bölümü yapısal fonlar içinde yer almaktadır. Farklı tarihlerde farklı amaçlara hizmet etmek amacıyla kurulan yapısal fonlar ayrı ayrı hareket etmelerinden dolayı bir dağınıklık ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 1 Ocak 1989'dan itibaren Tek Avrupa Senedi ile "Yapısal Fonlar" başlığı altında toplanmışlardır. Başlıca amaçları kalkınmada yavaş ilerleyen bölgelerin ekonomik yönden uyumlaştırılmasını sağlamak; gerilemekte olan ekonomik alanları ekonomiye yeniden kazandırmak; gençlerin ve işsizlik tehdidi ile karşı karşıya olan kesimlerin iş yaşamına yeniden entegrasyonunu sağlayarak uzun dönemli işsizliklerle savaşmak; sanayide üretim sistemlerindeki değişimlere işçilerin uyumunu sağlamak; tarım ve balıkçılık sektöründeki yapıları Ortak Tarım Politikası reformu doğrultusunda uyumlaştırmak; hassas kırsal alanların ekonomik kullanımını sağlamak amacıyla alternatif faaliyetler geliştirmektir.²⁸ Yapısal fonların kaynak tahsisi Topluluk bütçesi içerisinde yapılmaktadır.

²⁸ AB Bölgesel Kalkınma Politikaları, s.2. <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>. (03.11.2004).

Diğer yapısal fonlar kısaca şunlardır.

- *Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF)*: Fon 1975 yılında kurulmuştur. Amacı, özellikle alt yapı projeleri ve bunun yanında istihdam yaratıcı üretken yatırım projeleri ile küçük ve orta boy işletmelerin geliştirilmesidir. Nihai amacı ise “rekabetçi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek suretiyle istihdam yaratmaktır.”²⁹

- *Avrupa Sosyal Fonu (ASF)*: Amacı, istihdam olanaklarını arttırmak, çalışma koşullarını iyileştirmek, işçilerin meslek eğitimlerini sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek ve işsizlere gelir sağlamaktır. 1958 yılında oluşturulmuştur.

- *Balıkçılık Sektörü İçin Mali Araçlar (BSMA)*: Balıkçılık sektöründeki yapısal önlemleri teşvik amaçlı olup, üye devletlerin kalkınma önlemleri doğrultusunda yaptıkları bağışlardan oluşmaktadır. 1993 yılında kurulmuştur.

1994 senesinde, Avrupa Birliği yapısal düzenlemeler için kurulmuş olan fonların tabii olacağı kriterler belirlenmiştir. Uygulamada, öncelikle yapısal fonlar tarafından finanse edilecek olan projeler belirlenmiştir. Bu kriterler doğrultusunda 1994-1999 yılları arasında uygulanmak üzere altı hedef belirlenmiştir.³⁰

“Gündem 2000” çerçevesinde yapısal fonların etkinleştirilmesi ve basitleştirilmesi amacıyla hedef bölgelerin önceden altı olan sayısı 3’e indirilmiştir. (Tablo 2.4) Buna göre: bu hedeflerin ikisi bölgesel, biri de insan kaynaklarına yönelik olarak tanımlanmaktadır.

1.Hedef, Kalkınmada geri bölgeler: iklim koşulları elverişsiz olan dağlık bölgelerle, arazileri yüksek derecede eğimli olan bölgelerde işgücü işleme maliyetlerinin yüksek olduğu alanları kapsamaktadır. Gelir düzeyleri Birlik GSYİH ortalamasının % 75’in altında olan yoksul bölgelerin kalkınmasının teşviki ve ekonomik yapılarının modernleştirilmesinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu bölgelerin

²⁹ *Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, AB Bölgesel Politika - Yerel Kaynakların Ekonomik Gelişme İçin Harekete Geçirilmesi, Yayınlanmamış Rapor, Ankara: 2000, s.5.*

³⁰ *Ragıp Şahin, s.39-50.*

kalkınması için Avrupa Tarım Yönerme ve Garanti Fonu – Yönerme Bölümü (FEOGA), Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Balıkçılık Sektörü için ayrılan mali kaynaklar tarafından finansman sağlanacaktır ve bu kaynakların yaklaşık üçte ikisinin bu hedefe aktarılması düşünülmektedir. Topluluk nüfusunun %22,2'lik kısmını hedeflemektedir.

2.Hedef, Yapısal kriz yaşayan bölgeler: ile ekonomik ve sosyal değişim dolayısıyla sıkıntı içerisinde bulunan bölgelere yardımı içermektedir. Burada endüstriyel gelişme açısından geri kalmış olmaktan ağır bir biçimde etkilenmiş bölgelerin uyumu ve kırsal alanların yapısal uyumu ile kalkınmanın kolaylaştırılması istenen bölgeler gündeme gelmektedir.³¹ Bu tür bölgelere finansman ihtiyacı Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu tarafından sağlanacaktır ve Topluluk nüfusunun %18'i için hedeflenmektedir.

3.Hedef, Eğitim ve istihdam gereksinimi olan bölgeler: eğitim öğretim ve istihdam politikalarının modernizasyonu için kullanılmaktadır. Bu hedefe yönelik önlemlerin finansmanı Avrupa Sosyal Fonu tarafından sağlanacaktır. Bu hedef diğer hedeflerin uygulanmadığı bölgelerde yürürlükte olacaktır.

³¹ *Gülcan Eraktan, "2000'li Yıllarda Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası" İGEME'den Bakış-Avrupa Birliği Bilgi Dosyası, Ocak-Mart 2000, s.77.*

Tablo 2. 4 2000-2006 Dönemi Yapısal Fonlar

	Hedef 1	Hedef 2	Hedef 3
Çözülmesi hedeflenen sorun nedir?	Kalkınmada geri bölgeler	Yapısal kriz yaşayan bölgeler	Eğitim ve istihdam gereksinimi olan bölgeler
Yapısal Fon Bütçesinin % Payı*	%69,70	%1,50	%12,30
Finansmanın Yağpılacağı Fonlar**	FEOGA -YÖNVERME, ABKS, ASF, BSMA	ASF, ABKS	ASF
Nüfusu Kapsama Oranı (%)	%22,20	%18	(geçerli değil)

Kaynak: AB Bölgesel Kalkınma Politikaları, s.3
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>. 03.11.2004.

*Geri kalan miktar, Birliğin insiyatifine bırakılmıştır.

**FEOGA- YÖNVERME ve BSMA fonları Hedef 1 bölgeleri dışında bazı etkinlikleri desteklemekte de kullanılmaktadır.

2.9 Ortak Tarım Politikasında Reform Çalışmaları

Ortak Tarım Politikası'nın uygulanmaya başlandığı ilk andan itibaren bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak zaman içinde daha da belirginleşen sorunları çözebilmek için reformlara gidilmiştir.

Tarım için belirlenen ortak politika, uygulandığı dönemler içinde elbetteki başarılar elde etmiş, bazı alanlarda hedeflere ulaşılmıştır. Özellikle gıda arzı güvenliği büyük ölçüde sağlanmıştır. Böylece üye ülkeler tarımda kendi kendine yeterlilik düzeyine de ulaşmışlardır. Bu sonucun oluşmasında, AB bütçesinden tarıma ayrılan payın büyük olması, çiftçiye ve iş verene eğitimlerin verilmesi ve teknolojinin tarım sektörüne uygulanmasının büyük katkısı olmuştur. Girdi olarak daha çok makina, daha kaliteli gübre ve tohum kullanımı tarımsal ürünlerin verimliliğini arttırmıştır.

Topluluk içinde uygulanan koruma mekanizmaları sayesinde çiftçilerin Dünya'daki istikrarsızlıklardan en az derecede etkilenmeleri sağlanmış, diğer bir değişle nispi olarak ürünleri ve gelirleri üye olmayan ülke çiftçilerine göre korunmuştur.

Savaş sonrası yıllarda üreticilerin karşılaştıkları yapısal sorunlar çözülmüştür. Sağlanan tüm bu başarılarla rağmen yine de bu politikanın istenmeyen sonuçları ortaya çıkmıştır.

Ortak Tarım Politikası'nın uygulanma sebebi Topluluğu tarım ürünlerinde kendi kendine yeterliliği sağlayabilecek düzeye getirebilmektir. Oysa Topluluk kısa bir süre sonra tam tersi problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

Yüksek fiyat, sınırsız destekleme ve koruma mekanizmalarıyla işleyen OTP, yıllar içerisinde iki temel sorunla karşılaşmıştır. En önemli ve göze batan problem tarımsal üretim fazlalığı ve dolayısıyla stokların oluşmasıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasının sebebi de desteklemelerin aşırı olarak yapılmasıdır. Bir diğeri de Topluluk çiftçisinin gelir seviyesinin korunması amacıyla yapılan desteklemeler gün geçtikçe artmış ve bütçe gelirlerinin % 60-70'ini yutar duruma gelmiştir. Tarımsal üretim için kaynak alan çiftçi bu kaynağı verimli yerlerde kullanarak hem üretim fazlalıklarına yol açmış hem de bütçe maliyetlerini çok fazla arttırmıştır. Diğer taraftan aralıklarla yeni ülkelerin Birliğe üye olması toprak hacmini genişletmiştir. Birliğin her genişlemesinde Ortak Tarım Politikası'nı yönlendiren yeni kararların alınması yapısal sorunları ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki: Danimarka, İngiltere, ve İrlanda'nın 1973'te Birliğe katılması az gelişmiş tarımsal bölgeler lehine tüzükler çıkmasına neden olmuştur. Yunanistan'ın Birliğe girişi, Birliğin Akdeniz bölgesine özel bir yük getirmiş ve korumacılık seviyesinde kuru üzüm, pamuk ve kuru incir gibi ürünler için yeni önlemler gerektirmiştir. Diğer taraftan Yunanistan'ın Birliğe girme olasılığı o yıllarda Güney Fransa ve Güney İtalya'nın yararına "Akdeniz Paketi" diye bilinen, özellikle bu bölgelerin tarımsal altyapısının iyileştirilmesini kapsayan önlemleri doğurmuştur. İspanya ve Portekiz'in Birliğe katılması ise sebze, meyve ve şarap gibi ürünlerde ortak piyasaya düzenlerinde bazı iyileştirici önlemleri gerekli kılmıştır.³²

Zamanla hem yeni toprakların maliyeti hem de üretim artışından kaynaklanan maliyet artışları bütçe üzerinde çok ağır bir yük oluşturmuştur. OTP çerçevesinde

³² Tayyar Ayyıldız ve diğerleri., *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:850, Erzurum: 1997, s.160-161.

ürünlere göre farklı desteklemeler sağlandığından farklı ürün yetiştiricileri ve bölgeler arasında gelir farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu politikanın üye ülkeler veya Birliğin çeşitli bölgeleri arasında adil olmayan gelir aktarımına sebep olması, OTP'nin temel amaçlarıyla uyuşmamıştır. Topluluk üyesi bazı ülkeler, OTP'ye katkıları ile OTP'den sağladıkları yarar konusunda üye ülkeler arasında farklılıklar bulunduğunu öne sürmüşlerdir.³³ İstenmeyen bu sonuçlara bir de OTP'nin çevreye verdiği tahribat ve dünya ticaretine olumsuz etkisini de düşününce, AB Komisyonu bu sorunlar karşısında reforma gidilmesine karar vermiştir.

2.9.1 Mansholt Planı

Genel olarak belirginleşen bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için bu reformlardan ilki “Mansholt Planı” diye anılan ve “AET’de Tarımın Reformu” başlıklı memorandumdur. 1968 tarihli bu belge, daha sonra aynı amaçla hazırlanan reform çalışmalarından farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Tarımda yapısal değişikliklere gidilmesini öngören bu plan üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanılmasını öngörmektedir. Bu da ancak büyük ölçekli uzmanlaşmış tarım işletmelerinin oluşturulması ile mümkün olabileceğini öne sürmüştür.³⁴ Bu plan ile ayrıca arz-talep ve fiyat durumlarını daha yakından ve etkili bir şekilde izleyebilecek haberleşme şebekelerinin kurulmasına ve üreticilerin kendi aralarındaki örgütlenmelerine yardımcı olunmasına ilke olarak benimsenmiştir. 10 yıllık bir dönemi kapsayan ve “1980 Tarım Programı” olarak da bilinen reform planı, 25 Mart 1971’de kabul edilmiştir.

OTP'nin uygulamaya konulmasından yalnızca 6 yıl sonra gündeme gelen bu reform çalışması tarımsal nüfus, işletme ölçekleri ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi, tarım kesimini terk etmek isteyenlerin buna özendirilmesi, çalışanların mesleki eğitimlerinin artırılması üzerinde olmuştur. Ancak uygulamada bu hedefin çok gerisinde kalınmıştır. Bu tarihten itibaren aralıklarla tarım sektörü üzerinde kapsamlı

³³ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, s.15.

³⁴ Rosemary Fennell, “Reform of the CAP: Shadow or Substance?”, *Journal of Common Market Studies*, Volume XXVI, No.1, September, 1987, p.61'den aktaran İktisadi Kalkınma Vakfı, *Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform*, s.50.

incelemeler yapıp raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar genel çerçeveye itibarı ile tarımın karşı karşıya kaldığı sorunları gösterir niteliktedir.

Dönemler itibarıyla hazırlanan raporlar sonucunda tarım üzerindeki ana sorunlar da belirginleşmiştir. Ciddiyet taşıyan konular üzerinde iyileştirme yapılabilmesi amacıyla “Yeşil Rapor” (Green Paper) hazırlanmıştır.

2.9.2 Yeşil Rapor

Avrupa Birliği Komisyonu, süreklilik kazanan sorunları çözebilmek için 1985 yılı programında tarım üzerinde reforma gidilmesi gerektiğini vurgulamış ve daha sonra bu politikanın perspektiflerini kapsayan Yeşil Rapor hazırlanmıştır. Bu doğrultuda başlatılan çalışmalar 18 Aralık 1985 tarihli memorandumda şu ilkelerle sonuçlanmıştır:

- “Piyasa taleplerini yansıtan bir fiyat politikası aracılığıyla fazlalık veren sektörlerdeki üretimin zamanla azaltılması, stokların eritilmesi,
- Kırsal kalkınma, sosyal dengenin sürdürülmesi ve çevrenin korunması açısından, zaruri olduğu alanlarda tarımın desteklenmesi,
- Küçük çiftçi ailelerinin gelir sorunlarının daha etkin ve sistematik şekilde çözülmesi,
- Çiftçilerin çevre bilincinin arttırılması,
- Avrupa tarımının korunması ve tarım politikalarının yeniden gözden geçirilmesi,
- Uluslararası gelişmelerle uyumlu faaliyetlerde bulunulması.”³⁵

Belirlenen bu tedbirler ile üretimden ayırma, üretimin yaygınlaştırılması, gelir yardımları ve erken emeklilik gibi yan tedbirler çok etkili olamamıştır.

AB Komisyonu tarafından Şubat 1988’de “OTP’nin Gelişimi ve Geleceği” isimli bir rapor daha hazırlanmıştır. Bu raporda geçmişte yapılan faaliyetlerin bütçe üzerindeki harcamaları ve fazla üretimleri tam olarak azaltmadığı ve daha büyük ilerlemeler kaydedilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu raporla birlikte 1984’te getirilen bütçe

³⁵ Karluk, s.124.

disiplini daha da katılaştırılmıştır. Stokları düşürebilmek amacıyla belirlenen üretim seviyesinin üzerinde ürün elde edildiğinde fiyatları düşürme yoluna gidilmiş, mali yardım ve diğer ödemelerde azalmalar olmuştur. Diğer taraftan ürün çeşitlendirilmesinin özendirilmesi amacıyla, mali ve doğrudan yardımlarda bulunulmuştur.³⁶ Ne yazık ki alınan tedbirler caydırıcı olamamıştır. Topluluğun piyasadaki fazlalık ürünleri azaltılamamış olmasının yanında çiftçilerin de politikaya karşı güvenleri sarsılmıştır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda, Avrupa Birliği Komisyonu, 9 Temmuz 1991 tarihli toplantısında, Komiser Mac Sharry tarafından hazırlanan ve Ortak Tarım Politikası'nın oluşumundan bu yana yapılan en köklü değişiklikler benimsemiştir.

2.9.3 Mac Sharry Reformu

OTP ile ilişkili diğer bir yeniden yapılandırılma süreci GATT / Uruguay Görüşmeleri (UG) ile aynı dönemde gerçekleşen Mac Sharry düzenlemeleridir. OTP, UG de tarım kesiminin GATT kapsamına alınması ve tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi konusunda en önemli engel olarak ortaya çıkmıştır. Görüşmeler başladığında gerek ABD ve Cairns Grubu³⁷ ülkeler OTP'den memnun değildi, çünkü dünya tarım ürünleri ticaretinde, fiyatlardaki düşüşün yanında talepte ortaya çıkan yetersizliğin OTP'den kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Bu sebeple koruyucu–destekleyici politikalardan vazgeçmesi için Topluluğa sürekli olarak baskıda bulunmuşlardır. ABD ve Cairns Grubu ülkeler daha önceki GATT görüşmelerinde başarısız oldukları bu alanda aynı hatayı tekrar yapmak istememektedirler. Bu görüşmelerde daha dikkatli davranarak OTP'yi UG yoluyla değiştirmek için kararlı davranmışlardır. Nitekim bu kararlılık sonucunda OTP'de önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. GATT üyeleri istediklerini tam olarak elde edememiş olsalar da kendi çıkarlarına yönelik başarı elde etmişlerdir. Diğer yandan, Topluluk da UG'nin tarım ile

³⁶ *The Reform of the CAP, European Parliament Fact Sheets, p.1-2. http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_2.en.html. (03.11.2004).*

³⁷ *Cairns Grubu Ülkeler: Arjantin, Avustralya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Macaristan, Endonezya, Malezya, Filipinler, Yeni Zellanda, Tayland, Uruguay.*

ilgili konularını kendi isteklerine göre yönlendirmede başarılı olmuş ve UG'de alınan kararlara uyum için, OTP de yapması gerekli düzenlemeleri, 1992 yılında Mac Sharry düzenlemeleri ile büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.³⁸

Mac Sharry reform paketi:

i. Piyasa düzenleri ve fiyatlarla ilgili önlemleri içermektedir. Reform paketine göre, temel ürün gruplarına verilen destekleme fiyatlarında üç yıllık bir süreye yayılan indirimler ile süt üretim kotalarında ilave indirimler öngörmüştür. Fiyat indirimleri için çiftçilere ödenecek telafi yardımları hektar başına hesaplanmış, böylelikle fiziki üretimden bağımsız hale getirilmiş ve giderek üreticilere doğrudan gelir yardımına dönüştürülmüştür. Ekilebilir arazilerinin belli bir bölümünü nadasa bırakılarak, nadasa yardımı uygulamasına başlanmıştır. Doğrudan gelir yardımları, desteklemeden ziyade vazgeçilen üretime, dolayısıyla gelir kaybına karşı telafi edici tazminatlar şeklinde verilmesi düşünülmüş, yeni stoklara neden olmayacağı, diğer bir deyişle, piyasa arz ve talep dengelerine müdahalelerin, reform paketi ile mümkün olabildiğince asgari seviyeye indirilmeye çalışılmıştır.

ii. Çevreye önem verilmiş ve ağaçlandırma yapılması gerektiği belirtilmiştir.

iii. Sosyal önlemler çerçevesinde, 55 yaşın üzerindeki çiftçilerin tabi olabileceği emeklilik programı ile çiftçilerin erken emekli olmasını sağlamak amacıyla, daha az yoğun çiftçiliği özendirerek önlemler alınmaya çalışılmıştır.³⁹

Olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Söz konusu reform tedbirleri ortak piyasa düzenine tabi ürünlerin üretiminin değer olarak yaklaşık %75'ini kapsamaktadır.⁴⁰ Bunlar da yaklaşık olarak 5-6 sektörü kapsamaktadır. Bu sektörler üretim fazlalığı bulunan ve temel ürün niteliğindeki sektörlerdir. Üretimi kontrol altına

³⁸ Cemil Ertuğrul, "Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye", s.294-296. <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ertugruc.pdf>. (5.10.2004).

³⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, s. 2. http://dtm.gov.tr/ab/AB_Sayfasi/ortktar.htm#. (17.08.2004).

⁴⁰ Mehtap Gündüz, "AB Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Tarım Ürünleri Fiyat Mekanizmaları ve Türkiye'de Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Analiz," *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, Nisan 1997, s.11.

almak üzere üretim kotaları ve tarım ürünlerinde destekleme fiyatlarında azalmaya gidilmiştir. Özellikle OTP bütçesinde büyük yer tutan tahıllar ve sığır eti destek fiyatlarında.⁴¹

1992 reformu belli alanlarda başarı sağlamıştır.

- Piyasalar belli bir dengeye kavuşmuş ve kamu stokları önemli ölçüde azalmıştır,

- Topluluk tarım ürünlerinin fiyatları dünya fiyatlarına yaklaşmıştır,

- FEOGA Garanti Bölümü'nün harcamaları daha öngörülebilir ve kontrol edilebilir duruma gelmiştir,

- FEOGA Yönlendirme Bölümü çerçevesindeki yapısal faaliyetler 1989 ile 1995 yılları arasında iki katına çıkmıştır,

- Tüketiciler bazı fiyat indirimlerinden yararlanabilmişlerdir.⁴²

- Ekim alanı sınırlandırılması ile tahılda üretim kontrol altına alınmıştır. Böylece ihracatta tahıla yapılan müdahalelerde de azalma sağlanmıştır.

- Tarımda kişi başına gelir 1992-1996 döneminde üye ülkelere ve işletme büyüklüklerine göre değişmekle birlikte yıllık ortalama % 4,5 oranında artmıştır.⁴³

1992 yılında uygulanmaya başlanan Mac Sharry reformu ile, yukarıda da belirtildiği gibi, ilk defa fiyat destekleme politikasının bütçe üzerindeki yükünün azaltılması ve bu uygulamadan dolayı geliri azalan çiftçilerin kayıplarının da doğrudan ödemeler yoluyla telafi edilmesi benimsenmiştir. Bu reformla amaçlanan, Uruguay Raund tarım görüşmeleri neticesinde iç desteklerde sektörü rahatsız edecek oranda

⁴¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği Tarım Politikası – Avrupa'da Yenilenme ve Türkiye'ye Etkisi*, s.5. <http://deltur.cec.eu.int>. (22.04.2004).

⁴² Atakan, s.34-35.

⁴³ Aziz Babacan, *Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi*, DPT, Aralık 1999, s.8-13. ; Tayfun Özkaya, Ferruh Işın, Ayşe Uzmay, *Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörüne Yönelik Desteklemeler*, s.2. <http://www.agr.ege.edu.tr/~teder/Sonuz5.html>. (07.05.2004).

indirimden kaçınmaktır.⁴⁴ Bu karar çerçevesinde zaman içinde destekleme fiyatı azaltılmış, hatta bazı ürünlerde kaldırılmıştır.

Doğrudan ödemeler sisteminin işleyebilmesi için Avrupa Birliği'nde ekim yapımına ayrılan alan 53,5 milyar hektar olarak sabitlenmiştir. Belirlenen ekim alanlarının aşılması için de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Doğrudan gelir ödemelerinden yararlanabilmeleri için, küçük çiftçilerin tüm arazilerini üretim dışında tutmaları, büyük çiftçiler ise en fazla 92 ton tahıl üretimine tekabül eden araziyi (yaklaşık 20 hektar civarındadır) üretime açmaları gerekmektedir. Böylece üreticiler, ekim dışı bıraktıkları tarım toprakları için “telafi edici ödemelerden” yararlanabilmektedir.⁴⁵ AB dışında Meksika, ABD ve Romanya Doğrudan Gelir Desteğini uygulayan diğer ülkelerdir. Ülkelere göre uygulamada farklılıklar göze çarpsa da üreticilerin gelirlerinin korunması veya arttırılmaya çalışılması ortak noktalardan olmuştur.

OTP, ilk yıllarda tarım sektöründe çalışan insanların yaşam standartlarının makul seviyelere çekilmesini hedeflerken sonraları sayısal üretim dengesizliklerinin kontrolü önem kazanmaya başlamıştır. Yeni problemlere çözüm yolu bulunmaya çalışırken, yeni ülkelerin katılımı sonucu ortak tarım politikası yine yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde ve uygulama esnasında boşlukları doldurabilecek şekilde zaman içinde değişikliklere uğramaya devam etmiştir.

2.9.4 Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve OTP

1994 Nisan ayında Fas'ın başkenti Marakeş'te 123 ülke tarafından imzalanan anlaşma GATT⁴⁶ (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne bırakmıştır. DTÖ'nün amacı, ticaretteki engelleri ortadan kaldırarak

⁴⁴ Haluk Kasnakoğlu ve Erol H. Çakmak, *Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Işığında Etkin Tarım Politikaları*, Ankara: Harman Ofset Basım, 2001, s.78.

⁴⁵ Zeynel Dinler, *Tarım Ekonomisi*, Gözden Geçirilmiş Beşinci Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.283-284., daha fazla bilgi için, Babacan, s.8-13.

⁴⁶ GATT (General Agreements on Trade and Tariffs): *Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını amaçlayan çok taraflı bir anlaşmaydı.*

uluslararası ticarete serbestleşme (liberalleşme) sağlamak. Böylece bütün ülkelerin yararına olacak şekilde ticaret hacmini arttırmak.⁴⁷

1 Ocak 1995 tarihinde tam anlamıyla faaliyete geçen DTÖ, Dünya ticaretinin %90'ını gerçekleştiren ve 13 Ocak 2004 tarihi itibariye 148 ülke üyesidir.⁴⁸

GATT'tan çok daha kapsamlı bir yapıya sahip olan DTÖ, Uruguay Turu Anlaşması çerçevesinde tarifeler ve tarife dışı önlemlerin dışında farklı olarak ilk defa fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli, tekstil ve tarım ele alınmıştır. Bu çerçevede de Tarım Anlaşması imzalanmıştır.

Tarım anlaşmasının amacı, tarım ürünleri ticaretinde bir reform sürecinin başlatılmasına zemin hazırlayarak tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretini arttırmaktır. Bu amaçla tarımsal ürünlerin ticaretinde etkin, piyasa kurallarına göre çalışan bir sistemin kurulmasını sağlamak ve tarım destekleme politikaları ve korumacılık politikalarında ortak kurallar çerçevesinde indirimle gidilmesini sağlamaktır.⁴⁹

550 sayfalık metinden oluşan Uruguay Round Nihai Senedi'nin 20 sayfası "Tarım Anlaşması"na aittir. Anlaşma üç temel ilkeye dayanmaktadır. Tarım alanında kısıtlama getirilen ve yeni kurallar koyan bu ilkeler; pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarıdır.

2.9.4.1 Pazara Giriş

Yukarıda da bahsedildiği gibi Tarım Anlaşması'nın amaçlarından birincisi, ithalat kısıtlamalarını azaltarak, tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretini arttırmaktır. Bunun için, anlaşmaya taraf olan ülkeler tarife dışı engeller (miktar kotalanması,

⁴⁷ Ali Turhan, *Dünya Ticaret Örgütü ≠ GATT*, DPT, Ankara: Mart 1997, s.2. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html> (12.10.2004).

⁴⁸ World Trade Organization, *Understanding the WTO*, p.2. http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/understanding_e.doc, (05.01.2005).

⁴⁹ Sadi Uzunoğlu ve diğerleri., *Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma – Yeni Destekleme Politikaları ve Ürün Borsalarının Organizasyonu*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2000, s.64

değişken vergiler) yerine sadece ithalat vergisi koymayı ve miktar kotaları gibi yeni engeller koymayı taahüt etmişlerdir.⁵⁰

Buna göre tarım ürünleri ithalatında uygulanan tarife dışı engellerin tümü gümrük tarifelerine dönüştürülecektir. Gümrük tarifeleri ise 1989-88 dönemi baz alınarak gelişmiş ülkelerde 1995-2000 (6 yıl) dönemi içerisinde %36, gelişmekte olan ülkelerde ise 1995-2004 (10 yıl) dönemi içerisinde %24 düşürülecektir. Ürün bazında indirimlere baktığımızda ise gelişmiş ülkeler için %15 iken gelişmekte olan ülkelerde bu oran %10'a düşmektedir.

Tarım ürünleri dış alımının, tarifelendirmeden dolayı belirli bir düzeyin altına düşmesini önlemek amacıyla, dış alımı çok az veya hiç yapılmayan ürünler için dış alım yapan ülkelere "asgari pazara giriş imkanı taahhütleri" vermeleri istenmiştir. Bu kurala göre, gelişmiş ülkeler anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ilk yıl, 1986 – 1988 dönemi baz alınarak belirlenen iç tüketimlerinin %3'ü kadar tarım ürünü dış alımı gerçekleştirecekler ve bu oran 65 yıl sonunda %5'e yükselecektir. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelere yönelik asgari giriş oranı daha düşük olup, 10 yıl sonunda sadece %4'tür.⁵¹ (Tablo 2.5) Gelişme yolundaki ülkelere, daha önce GATT taviz listelerinde yer almayan ürünlerde 1986 yılı hadlerinden daha yüksek oranları konsolide ederek indirim tabi tutabilme imkanı tanınmıştır. "Tavan konsolidasyon" denen bu imkan, gelişmiş ülkelere tanınmamıştır. Öte yandan en az gelişmiş ülkelerin indirim taahhüdünde bulunmaları gerekmemektedir.⁵²

2.9.4.2 İhracat Sübvansiyonları

Tarım Anlaşması uyarınca ihracat sübvansiyonları, bütçeden ayrılan sübvansiyon harcamalarının ve sübvansiyonlu ihracat miktarlarının azaltılması şeklinde indirim taahhüdüne tabidir. İndirim için esas olarak 1986-1990 dönemi alınmıştır. Söz

⁵⁰ Dinler, s.338-339.

⁵¹ Cengiz Sayın, Yavuz Taşçıoğlu, M. Nisa Mencet, "GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımına Etkileri", *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 18-20 Eylül 2002, Erzurum: s. 359.

⁵² Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Tarım Anlaşması*, s.1. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ani/DTO/TARIM-ANL.htm>, (17.07.2004).

konusu yıllarda ihracat sübvansiyonu uygulamamış ülkelerin sübvansiyon kullanma hakkı yoktur. Türkiye, Uruguay Round'da ihracat sübvansiyonu kullanma taahhüdünde bulunan 25 ülkeden biridir. Sübvansiyon kullanma taahhüdünde bulunan diğer ülkeler ise: Avustralya, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Kolombiya, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, AB, Macaristan, İzlanda Endonezya, İsrail, Meksika, Yeni Zellanda, Norveç, Panama, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Güney Afrika, İsviçre, Uruguay, ABD ve Venezuela'dır.⁵³ Anlaşma, gelişmiş ülkelerin sübvansiyon ödemelerinden kaynaklanan bütçe harcamalarının (değerde indirim) ve sübvansiyonlu ihracat miktar olarak hacminin 1995-2000 yılları arasında sırasıyla %36 ve %21 oranında azaltılmasını öngörmektedir. Gelişme yolundaki ülkeler için bu oranlar %24 ve %14, indirim için öngörülen süre ise 10 yıldır. Gelişme yolundaki ülkelere ayrıca, tarım ürünlerini pazarlama maliyetlerini azaltmak amacıyla yaptıkları sübvansiyonları ve ihracata yönelik sevkiyat için iç sevkiyata tanınandan daha elverişli iç taşıma koşullarını uygulayabilme imkanı tanınmıştır.⁵⁴

2.9.4.3 İç Destekler

Ulusal destekleme politikalarının uluslararası ticarete olumsuz etkisi bilinmektedir. Bundan dolayı da iç desteklerin azaltılması önemli bir maddedir. DTÖ Tarım Anlaşmasında üç tür destek tanımlanmıştır. Daha çok müdahale fiyatı şeklinde uygulanan üretim ve ticaret üzerinde bozucu etkileri olduğu kabul edilen iç destekler "amber box" Gelişmiş Ülkeler (GÜ) ve Gelişme Yolunda Ülkelerce (GYÜ) farklı süre ve oranlarda indirim tabii tutulmuştur.⁵⁵ Üye ülkeler için, tarımsal üretime sağlanan tüm iç destekler, 1986 – 88 dönemi baz alınarak, gelişmiş ülkeler için %20 oranında, gelişme yolunda ülkeler için 10 yıllık periyotta %13,33 oranında indirim sağlanacaktır.

Öte yandan, asgari destek (de minimis) durumunda iç desteğin azaltılması gerekmemektedir. "De minimis" kuralına göre, yapılan destek, sözkonusu ürünün

⁵³ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, "II Tarım Şurası", Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliği'ne Uyum Komisyonu Çalışma Belgesi, Ankara: 29-30 Kasım 1 Aralık 2004, s.7.; ve *Understanding the WTO*, p.2, . http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/understanding_e.doc, (05.01.2005).

⁵⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Tarım Anlaşması*, s.2.

⁵⁵ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *II Tarım Şurası*, s.7.

üretim değerinin gelişmiş ülkelerde %5'ini, gelişme yolundaki ülkelerde ise %10'unu geçmemelidir.⁵⁶

Üretimi sınırlayan programlar kapsamındaki doğrudan ödemeler “blue box” iç destek indirim taahhüdü dışında kalan destekleme politikalarından biri olarak düzenlenmiştir. Söz konusu ödemeler, üretimi kısıtlayan bir program çerçevesinde uygulanmak kaydıyla, sabit alan ve verime yapılan ödemelerle, baz üretim seviyesinin %85 veya daha azı üzerinden yapılan ödemeler ile sabit sayıda adet üzerinden yapılan canlı hayvan ödemelerini kapsamaktadır.⁵⁷

Ayrıca “bazı iç destek türleri indirim taahhütlerinden muaf tutulmuştur. Muaf tutulan iç destek önlemlerinin ticaret çarpıtırıcı bir etkiye ya da üretim üzerine bir etkiye ya hiç sahip olamaması, ya da minimal düzeyde sahip olması gerekmektedir. Bu ilkeye göre sürdürülebilecek iç destekler; üretici ya da işleyicilere doğrudan ödemeyi öngörmeyip tarıma yada kırsal nüfusa hizmet ya da yarar sağlayan harcamaları, gıda güvenliği amaçlı kamu stoklamalarını, ihtiyaç içindeki nüfusa sağlanan gıda yardımları, tüketicilerden fon transferini gerektirmeyen kamuca finanse edilen hükümet programları uyarınca verilen ve üreticilere fiyat desteği sağlama etkisine sahip bulunmayan doğrudan ödemeleri, gelir sigortasına hükümet katılımlarını, doğal afetlere karşı yapılan ödemeleri, yapısal uyum, çevre ve bölgesel yardım programları çerçevesinde sağlanacak yardımları içermektedir.”⁵⁸ Bu destek türü “green box” destekleridir.

⁵⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Tarım Anlaşması*, s.2.

⁵⁷ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *II Tarım Şurası*, s.7.

⁵⁸ Tuba Ongun, “Uruguay Round Anlaşmalarının Özü” *TUISAV*, Ankara: 1994, s.23.

Tablo 2. 5 Tarım Anlaşmasında Öngörülen Taahüt Sınırları

Temel Kurallar	Gelişmiş Ülkeler	Gelişme Yolundaki Ülkeler
	1995-2000 (6 yıl)	1995-2004 (10 yıl)
1. Pazara Giriş	Baz Yılı 1986-1988	
Tarifelerde İndirim		
Toplam İndirim	36%	24%
Her Ürün İçin	15%	10%
Asgari Giriş Zorunluluğu		
İç Tüketim	5%	4%
2. İhracat Sübvansiyonları	Baz Yılı 1986-1990	
Değerde İndirim	36%	24%
Miktarda İndirim	21%	14%
3. İç Destekler	Baz Yılı 1986-1988	
Tüm İç Destek İndirimi	20%	13%
"De Minimis" Sınırı	5%	10%

Kaynak: Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum: s.360.

2.9.5 Uruguay Round Görüşmelerinden Günümüze

Uruguay Round görüşmelerinden sonra iki yılda bir toplanmasına karar verilen Bakanlar Konseyi 1996'da Singapur'da, 1998'de Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. 2000 yılında "İleri Tarım Müzakereleri" olarak adlandırılan müzakere sürecinin ilk oturumu yapılmıştır. Doha ve Cancun'daki toplantılardan sonra nihai olarak uzun süren tartışmalar sonucunda Genel Konsey tarafından 31 Temmuz 2004'te karar metni oluşturulmuştur. Genel Konsey Kararı esas itibarıyla dört konu üzerinde durmuştur. Tarım, pamuk, sanayi ürünlerinde pazara giriş, hizmetler ve ticaretin rahatlaması. Bu kararlarda tarımın acil bir şekilde ele alınmasının gerekliliği vurgulanmış ve bu amaçla toplantılarda sunulmak üzere rapor hazırlayacak bir alt komite kurulması kararlaştırılmıştır. Varılan karara göre pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyon ilkeleri üzerinde bazı yenilikler yapılmıştır.⁵⁹

⁵⁹ Daha fazla bilgi için bkz: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 31 Temmuz 2004 Tarihinde Yayımlanan Genel Konsey Karar Metni, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ani/DTO/2004-TEMMUZ-KARAR.doc>. (11.11.2004).

2.9.6 Gündem 2000 Raporu

MacSharry Reformunun devamı niteliğini taşıyan Gündem 2000 ile öngörülen yeniden yapılandırma çerçevesinde, Topluluk tarafından, tarım ürünleri müdahale fiyatları düşürülmekte ve fiyatın serbest piyasada oluşumu hedeflenmektedir. Bu sayede rekabet gücü artacak ve DTÖ'nün hükümlerine de uyulmuş olunacaktır. Topluluk müdahale fiyatları yanında, telafi edici ödemelerle (doğrudan yardımlarla) çiftçi gelirini belirli ölçüde korumayı ve hayat standardının güvence altına alınmasını amaçlamaktadır. Gündem 2000 ayrıca, çevrenin ve kırsal peyzajın korunması ve bu konuda üreticilerin rolünün geliştirilmesi, kırsal alanın istihdam kapasitesini artıracak yönde ekonomik olarak güçlendirilmesi, gıda güvenirliliği, ürün kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçları da kapsamaktadır.⁶⁰ "21 Yüzyıl'da nasıl bir OTP" sorusuna yanıt aranan ve Topluluğun önüne yeni perpektifler koyan Gündem 2000 belgesinde şu düzenlemeler öngörülmektedir:

- *Topluluk içi ve Topluluk dışı piyasalarda rekabet gücünün geliştirilmesi için daha düşük düzeyde kurumsal fiyatların uygulanması:* Bu amaca uygun olarak destekleme fiyatlarının 2001-2006 yıllarında, tahılda %15-20, sütte %10-15 oranında düşürülmesi öngörülmüştür.

- *Tarımsal nüfusa adil bir yaşam standardının sağlanması:* Destekleme fiyatlarındaki azalma, doğrudan yardım ödemeleriyle dengelenecektir. Destekleme fiyat sisteminden doğrudan gelir desteğine geçiş, gelir politikasının tarımsal üretimden daha bağımsız olarak uygulanması anlamına gelmektedir.

- *AB'nin uluslararası ticaretteki konumunun güçlendirilmesi:* Serbest rekabete uyumlu piyasa yapısının oluşturulması yeni üyelerin bütünleşmesini kolaylaştıracak ve AB'yi Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinde daha güçlü kılacaktır.

⁶⁰ Özkaya ve diğerleri, s. 295.

- *Kalite için yoğunlaşma*: Yeni düzenlemeler tüketicilerin ürün kalitesi ve güvenilirliği konusundaki artan ilgilerini tamamen karşılamayı amaçlamaktadır. Piyasa desteklerinde ve yeni kırsal kalkınma politikalarında, çevre, sağlık ve hayvan sağlığı konularında standartlara uyum sağlanacaktır.

- *Çevre ile ilgili hedeflerin OTP ile bütünleştirilmesi*: Üye ülkeler çevre ile ilgili gerekli önlemleri almalıdırlar. Üye ülkeler bu önlemleri gerçekleştirirken üç zorunluluğu da yerine getirmelidir. Birincisi, kırsal kalkınma programlarında uyguladıkları tarımsal çevre önlemleri yeterli olmalıdır. İkincisi, doğrudan destek ödemeleri çevre politikaları ile uyumlu olmalıdır. Üçüncüsü, bu ödemelerin yapılmasında çevre ile ilgili özel yükümlülükler getirilebilir.

- *Kırsal kalkınmanın yeni çerçevesi*: Yeni kırsal kalkınma politikası, Avrupa'nın kırsal alanlarının geleceği için tutarlı ve sürdürülebilir bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.⁶¹

2.9.7 26 Haziran 2003 Reformları

Komisyonun 23 Ocak 2003 tarihinde yayınlanan önerilerine dayanarak, AB üye ülkelerinin tarım bakanlarının Lüksemburg'da 26 Haziran 2003'de aralarında vardığı anlaşma sonucunda OTP'de köklü reformlara gidilmiştir. Yapılan reformun birçok maddesinin 2004 ve 2005 yılında devreye girme kararı alınmıştır.

OTP reformu ile temelde, Avrupa tarım ürünlerinin piyasa odaklı olması ve rekabet gücünün artırılması, OTP'nin basitleştirilmesine katkıda bulunulması, OTP harcamalarının makul seviyede tutulması, genişleme sürecinin kolaylaştırılması ve Dünya Ticaret Örgütü ile gerçekleştirilen müzakerelerde OTP'nin en iyi şekilde temsil edilmesi hedeflenmiştir. Çiftçilere yönelik olarak istikrarlı gelir ve isteğe bağlı üretim deseni oluşturma gibi imkanlar verilirken, tüketiciler ve vergi mükelleflerinin de unutulmamıştır. Bunların yanında çevreye verilen önemin artması, kırsal kalkınmanın

⁶¹ Ertuğrul., *Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye*, s. 296.

desteklenmesi ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının daha fazla teşvik etmesi istenmiştir. Ortak Tarım Politikası'na yönelik olarak gerçekleştirilen yeni düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz.⁶²

- Reformun ana maddesi, 2005 yılında devreye alınması planlanan tek çiftlik ödemesidir. 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren üretimden bağımsız olarak, tarım alanı üzerinden tek ödeme yapılacak (decoupling), böylelikle aşırı üretimin önüne geçilecek ve çiftçilerin pazar ihtiyacına göre üretim yapması, daha kazançlı olan ürünün üretimine devam etmesi sağlanacaktır. Herhangi bir aksilik durumunda bu uygulama 1 Ocak 2007 tarihine kadar ertelenebilecektir. Üreticilere yapılacak olan ödemelerde 2000-2002 döneminde yapılan yardım miktarı referans alınacaktır. Tek ödeme uygulaması, var olan hedeflerle paralel işleyecektir. Bu uygulama için gıda güvenliği, hayvan refahı, çevre gibi amaçlara taviz verilmeyecektir.

- Avrupa Birliği, üretimleri özendirmek ve tarımsal alanları kaybetmemek için doğrudan ödeme miktarlarında oranları arttırmışlardır. Ayrıca üye ülkeler, organik tarım gibi özel üretim şekillerini özendirmek için tek ödeme miktarını %10 oranında arttırabileceklerdir.

- Gıda kalitesi ve hayvan refahı üzerinde yapılan çalışmalara ağırlık verilecektir. Yeni reform paketine göre 5 yıl boyunca gıda üreticilerine yıllık 1500 Euro, hayvan yetiştiricilerine ise yıllık 500 Euro yardım yapılacaktır.

- Çiftçilere, 2005 yılından itibaren, Topluluk üretim standartlarını uygulamaları için yardım edilmesine ilişkin yeni önlemler ve arttırılmış mali imkanlar sağlanacak ve güçlendirilmiş bir kırsal kalkınma politikası oluşturulacaktır. Bu amaçla üreticilere 1000 €'ya kadar katkı sağlanabilecektir.

- 5000 €'dan fazla doğrudan yardım alan büyük tarım arazilerine yapılan doğrudan ödemeler, kırsal kalkınmaya ek fon yaratılması amacıyla azaltılacaktır

⁶² İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, s.21. ; *The Reform of the CAP, European Parliament Fact Sheets*, p.3-4. http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_2.en.html. (03.11.2004).

(2005'te %3, 2006'da %4, 2007-2013 yılları arasında %5). Bu çerçevede kırsal kalkınmaya aktarılmak üzere yıllık 1,2 milyon Euro tutarında bir kaynak yaratılması öngörülmektedir. Yeni üye ülkeler, o ülkelerdeki üreticilere yapılan doğrudan ödeme miktarı diğer ülkelerin seviyesine ulaşınca kadar, bu uygulamanın dışında tutulacaktır.

- 2007 yılından başlamak üzere 2013 yılına kadar kapsayan dönem için tarımsal bütçeye uyulmasını garanti edecek bir mali disiplin mekanizması oluşturulacaktır.

Ortak Tarım Politikası piyasa düzenine ilişkin değişiklikler de bu reform paketinde gündeme gelmiştir. Bu hususla ilgili olarak bir çok üründe müdahale fiyatlarında indirimle gidilmiştir. Prim ödemelerinde de bazı farklılıklar gündeme gelmiştir.⁶³

2.10 Yeni Katılan 10 Ülkenin AB'ye Etkileri

1 Mayıs 2004 itibarıyla Avrupa Birliği tarihinde ilk defa bu kadar çok ülkeyi aynı anda tam üyeliğe kabul etmiştir. Bu genişleme ile birlikte AB pazarı 454 milyon kişiye yükselmiştir.

Genişleme ile birlikte toplam 4 milyon çiftçi de Topluluğa katılmıştır. Bu rakamla birlikte AB –25'te çiftçi sayısı yaklaşık olarak 11 milyona yükselmiştir. Yine tarımsal alan olarak Avrupa Birliği %30 oranında büyüyerek 130 milyon hektar alandan, 166 milyon hektar kullanılabilir tarımsal alana yükselmiştir. Elde edilecek tarımsal hasılda %10 ila %20 oranında artış beklenirken, değer olarak yalnızca %6'lık bir artış olacağı hesaplanmaktadır. AB –15 ülkelerinde tarım ve tarımsal faaliyetlerinde çalıştırılan işçi sayısı %4 iken yeni ülkelerde bu oran %13,4'lere kadar yükselmekte dolayısıyla makineleşmeden çok insan gücünün tarım sektöründe çalıştırıldığı ortaya

⁶³Cap Reform Summary, http://www.europa.eu.int/comm/agriculture/mtr/sum_en.pdf den aktaran İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, s.21-22.

çıkacaktır.⁶⁴ Büyüyen tarım pazarı rekabeti daha da arttıracaktır. Tarımsal üretim açısından AB daha geniş ürün yelpazesine kavuşmuştur. Örneğin: yeni AB-10 ülkelerinde kümes hayvan üretimi yoğundur. Dolayısıyla yeni ülkelerin katılımıyla AB-15 ülkeleri bu ürünlere daha uygun fiyata ulaşabileceklerdir. Nitekim, kümes hayvan üretiminin büyük kısmı (yaklaşık 600 bin ton) AB-15 ülkelerine ihraç edilecektir.⁶⁵

Genişlemeden AB'nin bir diğer kazancı da yeni komşuları ve ticaret ortaklarının olmasıdır. Sınırlarını bu denli genişleten AB bu sayede büyük potansiyele sahip Uzak Doğu pazarına sorunsuz ulaşabilecektir.

AB, yeni katılan ülkelere üye ülkeler ile aynı sorumlulukları yüklerken, aynı hakları tanımamaktadır. Son genişleme hareketinde AB kırsal kalkınmaya daha fazla önem vermiştir. Bu stratejiyi izlemesinin sebebi de yeni üyelerin tarıma dayalı sanayisinin görece olarak ağır basmasıdır.

AB yeni üyelere farklı koşullar ve imkanlar versede, temel amacı Avrupa Birliği'nde çalışan tüm çiftçilere eşit hak, eşit pazar, eşit fırsat sağlamaya çalışmaktır.

2.11 Genişlemenin Yeni Ülkelere Kazancı

Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler bundan böyle Dünya'nın en büyük pazarına dahil olmuşlardır. Bu sayede yeni ülkelerdeki çiftçiler bu pazarda iş imkanı bulmuşlardır. Bu kapsamda AB ile, yeni üye ülkelerin rekabet gücü kazanabilmeleri için kademeli çiftlik ticareti serbestleştirme anlaşmaları imzalanmıştır. Bunlar AB ile yapılan anlaşmalar, çift sıfır ve çift kar düzenlemeleridir. AB anlaşmaları, AB ve aday ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin temelini oluşturur ve aradaki sınırları kaldırmayı hedefler. Çift sıfır düzenlemeleri ile belirli sektörlerde taraflar belirli tarife kotaları koyarak ithalat vergilerini düşürüp, ihracat desteğini azaltmışlardır. Çift kar

⁶⁴ European Commission Directorate-General for Agriculture, "Accession Of 10 New Member States - More Than Just 4 Million Farmers", Newsletter No:64, May 2004. p.3. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/newsletter/64/64_en.pdf. (03.01.2004). Daha geniş bilgi için bkz. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/index_en.htm. (03.01.2004).

⁶⁵ European Commission, "Enlargement and Agriculture", p.4. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/enlarge/text_en.pdf. (25.12.2004).

düzenlemesi ile tahıl, süt, et gibi sektörlerde serbestleşme süreci hızlandırılmıştır. Bu sektörler bilindiği gibi OTP tarafından desteklenen ve üst seviyede koruma altında olan sektörlerdir. Çift sıfır ticaret düzenlemesi sayesinde AB-10 ülkelerinin 2000-2002 dönemi içinde yaptığı tarımsal ürün ihracatı önceki iki yıla (1998-2000) göre artmıştır.⁶⁶

Yeni katılan ülkelerin çiftçileri, diğer AB ülkeleri gibi tarımsal destekleme alanında aynı hakka sahip olamamışlardır. AB Komisyonunun 2002 yılında açıkladığı plana göre, yeni ülkelerdeki çiftçiler mevcut ülkelerdeki çiftçilere verilen doğrudan destek ödemelerinin ilk yılı yani 2004'te %25'ini, 2005'te %30'unu, 2006'da %35'in kademeli olarak arttıracak ve on yıl içinde de verilen destek miktarlarının eşitlenmesi hedeflenmektedir. Bunun yanında özel ihtiyaçlara uygun destek ve kırsal gelişim programları hazırlanmış, böylece hem verimlilik hem de ürün yelpazesinin büyümesi hedeflenmiştir.

Genişlemeden AB-10 ülkeleri özellikle tarım alanında kazançlı çıkacaklardır. Bundan böyle tarımsal yapı ile ilgili Ortak Tarım Politikasının ilkeleri işleyecek, gerekli kaynak ve finansman desteği AB Bütçesi tarafından sağlanacak, ülkeler kaynak ayırmayacaklardır. Diğer taraftan büyük bir gücü arkalarına almanın rahatlığını yaşayacaklardır.

2.12 AB Kırsal Kalkınma Politikası

AB, kırsal kalkınmaya her zaman önem vermiştir. Tarım işletmelerinin modernizasyonu, kırsal nüfusun eğitimi, üretici gruplarının kurulmasını özendirici tedbirler almıştır. Ayrıca oluşturduğu yapısal fonlarla Topluluğun farklı bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal farklılıkların kaldırılması hedeflenmiş, bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bunların dışında kırsal alanlarda gerçekleştirilen projelerde karşılıklı dayanışma ortamı yaratmak, yenilikleri desteklemek amacıyla da LEADER denen Birlik girişimleri olmuştur. "LEADER I" (1991-1994) ve "LEADER II" (1994-

⁶⁶ *European Commission, Enlargement and Agriculture, p.3.*

1999) programlarından sonra AB, 2000-2006 dönemini kapsayacak “LEADER +” programını uygulamaktadır bu programlar FEOGA’nın- Garanti Bölümü tarafından finanse edilmektedir.

Avrupa Birliği son zamanda çevre unsuruna hassasiyet göstermeye başlamıştır. Bu fikirle birlikte tarım alanında önceliklerin değişmesi sonucunda son yıllarda OTP’nin ikinci ayağını kırsal kalkınma konusu oluşturmaktadır. Konu genel olarak tarım politikalarının tamamlayıcısı olarak ele alınmaktadır. Sonuçta tarım politikalarının başarısı yanında tarım sektörünün geleceği kırsal alanlardaki düzgün yapılanma ve eğitimle doğru orantılıdır.

Yeni kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı Gündem 2000 doğrultusunda belirlenmiştir. Buna göre AB’nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktarılacağı da ele alınmaktadır. Avrupa Birliği kırsal kalkınma programının hedefleri:⁶⁷

- i. Tarım ve ormancılık kesiminin güçlendirilmesi,
- ii. Kırsal alanların rekabet gücünün geliştirilmesi,
- iii. Çevrenin ve Avrupa’nın kırsal mirasının korunmasıdır.

2.12.1 Yeni Katılan Üyelere Kırsal Kalkınma Programı

Avrupa Birliği, Gündem 2000 çerçevesinde, tarım kesimi ile ilgili olarak, bir taraftan OTP ile ilgili yeni düzenlemelerde bulunurken diğer yandan 2004’te yeni katılan ülkeler için de özel programlar geliştirmiştir.

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri eskiden komünist sistemde yaşadıkları için tarım alanları kolektif hale gelmiştir. Bu sistemin çökmesiyle tarım alanları gerçek kişilere ve gerçek sahiplerine dağıtılmıştır. Ancak çiftçiler sermaye sıkıntısı ile karşılaşmışlardır. Ayrıca modern üretim yapabilme kapasitesine de sahip değillerdir.

⁶⁷ *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Yayınlanmamış Rapor, Ankara: 2003, s.43.*

Birçok çiftlik rekabete hazır değildir. Bu amaçla AB tarafından yeni üye ülkelere yönelik planlar yapılmıştır. Bu ülkelerdeki tarımsal yapıyı yeniden şekillendirmek amacıyla SAPARD yani Tarım ve Kalkınma İçin Özel Katılım Programı isimli bir mali destek programı geliştirilmiştir. Bu programın dışında ISPA isimli Çevre ve Ulaştırma Altyapılarını geliştirmeyi hedefleyen ve uyum Fonuna benzeyen bir mali araç ve bir de 1990 yılından beri yürürlükte olan idari yapıyı geliştirmeyi ve yatırımları finanse etmeyi amaçlayan PHARE isimli yardım programları bulunmaktadır.

SAPARD Programı bir yandan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin Topluluk müktesebatı uygulamalarına yardımcı olmayı hedeflerken bir yandan da adayların üyelik yolunda tarım sektöründe ve kırsal alanlarda yaşadıkları sıkıntıları aşmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 2000 yılından 2006 yılına kadar, 2001 yılı rakamları itibariyle, yılda 540 milyon EURO'luk bir kaynak aday ülkelere aktarılması hesaplanmaktadır. AB Komisyonu 20 Temmuz 1999 tarih ve 1999/595/EC sayılı Kararı ile bu fonun aday ülkeler arasındaki dağılımını belirlemiştir. Bu dağılım yapılırken ilgili ülkedeki çiftçi nüfusu, tarımsal arazi, satın alma paritesine göre milli geliri ve her bir ülke için özel coğrafi özellikler dikkate alınmıştır.⁶⁸

Tablo 2.6'da görüldüğü gibi fondan en fazla pay alan ülke Polonya, Romanya ve Bulgaristan'dır. Aldıkları pay ile toprak kullanımı ve nüfus doğru orantılı olarak gitmektedir. En az yardım alan ülke ise hem nüfus hem de tarımsal alan olarak küçük paya sahip Slovenya ve Estonya'dır.

⁶⁸ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, s.53.

Tablo 2. 6 SAPARD Kapsamında 2000-2006 Arasında Aday Ülkelere Aktarılacak Kaynak Dağılımı

Ülkeler	2001 Fiyatları - Yıllık - EuroAyrılan Fon	Ayrılan Fon %	Kullanılan Tarımsal Alan (ha) 2001 yılı	Tarım Sektöründe İstihdam 2001 yılı (kişi)
Bulgaristan	54.128.000	%10	5.498.000	266.000
Çek Cumhuriyeti	22.911.000	%4	4.280.000	228.000
Estonya	12.603.000	%2	891.000	43.000
Litvanya	30.976.000	%6	3.487.000	245.000
Letonya	22.688.000	%4	2.485.000	145.000
Romanya	156.429.000	%29	14.897.000	4.801.000
Slovakya	18.992.000	%4	2.444.000	132.000
Slovenya	6.580.000	%1	486.000 *	90.000
Macaristan	39.517.000	%7	5.853.000	235.000
Polonya	175.170.000	%32	18.246.000	2.736.000
TOPLAM	540.000.000	%100	58.567.000	8.921.000

*1999 Yılı Rakamına Göre

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu”, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Yayınlanmamış Rapor, Ankara: 2003, s.53-54. ; TÜSİAD, “AB’ye Uyum Sürecinde Türk Tarım Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, TÜSİAD Görüşleri Dizisi NO:13, Haziran 2003, s.3.

Tarımsal yapıyı yeniden şekillendirmek amacıyla genişleme stratejisi çerçevesinde SAPARD fonu yüzdelerle paylarıyla şu amaçlara yönelmiştir:

- Tarım işletmelerinde yatırım (%22),
- Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işleme ve pazarlanmasının geliştirilmesi (%26),
- Ürünlerde kalite yanında, bitki ve hayvan sağlığı koşullarının iyileştirilmesi (%1),
- Çevreyi korumayı amaçlayan tarımsal üretim yöntemlerinin özendirilmesi (%2),

- Kırsal alanlardaki ekonomik faaliyet koşullarının farklılaştırılması(%11),
- Üretici gruplarının oluşturulması (%1),
- Köylerin onarımı ve kırsal mirasın korunması (%2),
- Arazi parselasyonunun iyileştirilmesi (%1),
- Mesleki eğitimin geliştirilmesi (%3),
- Kırsal alt yapının geliştirilmesi (%21),
- Su kaynaklarının yönetimi (%1),
- Ağaçlandırma, kişisel mülkiyet altındaki işletmelerde yatırım ve orman ürünlerinin işleme ve pazarlanması dahil olmak üzere, ormancılığın geliştirilmesi (%5),
- Araştırmalar dahil olmak üzere, teknik yardımlar için mali kaynak sağlanması (%3).
- Tarım işletmeleri için yönetim ve acil yardım hizmetlerinin oluşturulması
- Arazi kayıt sisteminin kurulması ve güncelleştirilmesi, ⁶⁹

SAPARD kapsamında yapılacak olan yardımlar içerisinde en büyük pay tarımsal işletmelerin modernizasyonu, tarımsal altyapının iyileştirilmesi ve tarım ürünlerinin pazarlanmasına ayrılmıştır.

SAPARD kapsamındaki ülkelerden biri üyeliğe kabul edilirse, programdan çıkmış kabul edilecektir, bu çerçevede SAPARD fonu diğer ülkeler arasında yeniden dağıtılacaktır. Bulgaristan ve Romanya dışında diğer ülkelerin 2004 yılında üyeliğe

⁶⁹Ertuğrul, *Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye*, s.296.

kabul edilmesi dolayısıyla bu programdan çıkmışlardır. SAPARD kapsamında ayrılan fon bu iki ülke arasında dağıtılacaktır.

AB yeni üyelerin az gelişmiş kırsal ekonomilerinde yeniden yapılanmayı teşvik etmek için çiftçilere erken emeklilik, çevresel programlar çerçevesinde özel fonlar sağlayacak ve kendisine yeten çiftlik sayısını artırmak ve eskimiş makine teçizatı yenilemek için özel tedbirler alacaktır. Bu fonlar 2004 yılında 1,5 milyar Euro, 2005’de 1,7 milyar Euro ve 2006’da 1,8 milyar Euro’ya ulaşacaktır. Ayrıca ilgili ülkelerden tarımsal alanla ilgili, değişik projelerin gelmesi durumunda Komisyon tarafından incelenecek proje yardım alma hakkına sahip olabilecektir. Yardımdan yararlanmaya hak kazanan projelerin finansmanının %80’i AB tarafından karşılanacaktır.⁷⁰

⁷⁰ TÜSİAD, “AB’ye Uyum Sürecinde Türk Tarım Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, TÜSİAD Görüşleri Dizisi No:13, Haziran 2003, s.2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TARIMININ OTP'YE UYUMU

AB'ye uyum sürecinde en önemli alanlardan biri olarak tarım sektörü ortaya çıkmaktadır. Türk tarımının son derece problemlili ve Avrupa Birliği ülkelerine göre farklılıklar içerdiğini de düşünürsek, 2005 yılında müzakere sürecinin başlatılmasıyla Türkiye'yi uzun ve zorlu bir dönem beklemektedir.

Tarım alanında Türkiye-AB ilişkilerinde en öncelikli konu, Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumudur. Ancak, Topluluk sistemine uygun, yeterli bir altyapı oluşturulmadan, Ortak Tarım Politikası'nın ülkemizde uygulanması mümkün olamayacaktır. Bu nedenle, uyumun aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Uyum sürecinin tamamlanması için öncelikle belli başlı altyapı çalışmalarının sonuçlandırılması sağlanmalıdır. Altyapının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar, ülkemiz tarım sektörünün idari yapısından, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikalarına, verimlilik ve rekabetten, kırsal, bölgesel ve çevresel kalkınma politikalarına kadar geniş bir alanı içermektedir. ¹

3.1 AB ve Türk Tarım Faaliyetlerin Karşılaştırılması

Tarımsal faaliyetler aşağıdaki dört ana kategoride toplanır:

- a) Bitkisel üretim
- b) Hayvansal üretim
- c) Orman ürünleri üretimi
- d) Su ürünleri üretimi

Türkiye'de bitkisel üretimin diğerleri arasında ağırlıklı bir yeri vardır. Değişen yıllarda bu üretim dallarının toplam içindeki oranlarında pek fazla değişiklik olmamıştır. Bitkisel üretimin payı %55-60, hayvansal üretimin payı %30-34 oranları arasında değişmektedir. Orman ürünlerinin payı günümüzde yaklaşık %6'dır. Su

¹ Özet Ulusal Program, [y.y]: s.7-8. <http://212.154.21.40/2001/02/09/politika/up.htm>. 22.08.2004.

ürünleri ise en küçük yere sahiptir ve toplam içindeki payı 90'lı yıllarda %1.8 civarında kalmıştır.²

Görüldüğü gibi Türkiye'de hayvancılık ve bitkisel üretim dışında kalan diğer iki alt sektörün payı küçüktür. Türkiye'de tarım sektörünün gelişimi esas itibarıyla bu iki sektöre dayanmaktadır. Bu yüzden günümüze kadar uygulanan tarımsal politikalar bu iki sektörü dikkate alarak uygulama alanı bulmuştur. Yine bu sebeptendir ki bu çalışmada orman ve su ürünleri ile ilgili bölümlere değinilmeyecektir.

Türkiye'de tarım sektörü ile ilgili olarak uygulanan kalkınma planlarında amaç; bitkisel üretimin payını azaltmak ve diğer üretim dallarının özellikle hayvancılığın toplam içindeki payını arttırmak olmuştur. Ancak amaçlananın aksine hayvancılığın oranı 1970'lerin sonundan sonra azalmaya başlamış ve bu azalma devam etmiştir.

Genel olarak Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'de bitkisel üretimin payı yüksek iken Avrupa'da hayvancılığın tarımsal üretim içerisindeki payı %50'nin üzerindedir. Bu değer; Fransa'da %60, İngiltere'de %70 ve Almanya'da %75'e kadar yükselmektedir.³ Bu ülkelerde bitkisel üretimin tarımsal faaliyetler içerisindeki payı ikinci sırada yer alırken, su ürünlerinin ve ormancılığın payı da Türkiye'den daha yüksektir. Tablo 3.1'de AB-15 ülkelerinde tarımsal faaliyetlerin Birliğe sağladığı katkıyı değer olarak yüzde oranları verilmiştir. Buna göre sığır, domuz, koyun ve keçinin sağladığı kazancın payı %20,5 iken, süt ve süt ürünlerinin payı %14'tür. Tahıl grubunun katkı payı ise %14,3 seviyesinde görülmektedir.

² Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Gözden Geçirilmiş 6 Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000, s.248.

³Ziraat Odaları Birliği, "Büyük Baş", *Ziraat Odaları Birliği Ürün Raporları-2004*. s.1. http://www.tzob.org.tr/tzob_urun_rapor/rapor_2004_hayvancilik.htm. (05.01.2005).

Tablo 3. 1 AB-15'te Tarımsal Üretimin Değer Olarak % Oranları

Ürünler	Yüzde
Tahıllar	% 14,3
Yağlı tohumlar	% 1,6
Zeytinyağı	% 2,2
Patates	% 2,2
Taze sebze	% 6,3
Taze meyve	% 8,1
Şarap	% 5,0
Süt ve süt ürünleri	% 14,0
Sığır, domuz, koyun, keçi	% 20,5
Kümes hayvanları	% 3,9
Yumurta üretimi	% 1,9
Diğer tarımsal ürünler	% 20,0
Toplam	% 100,0

Kaynak: European Commission, “The Common Agriculture Policy Explained”, October 2004, p.8.

http://www.europa.eu.int/comm./agriculture/publi/cap_en.pdf. 02.12.2004

3.1.1 Bitkisel Üretim

Türkiye’de 2002 yılı tarım sayımı verilerine göre toplam ekilen tarla alanı 1 812 396 hektar, nadasa bırakılan alan 5 040 042 hektar sebze bahçesi olarak kullanılan alan 831 255 hektar ve meyve, zeytin ağaçlarının kapladığı alan, bağ alanı ve çay yetiştirmeye ayrılan alan 2 584 525 hektar olmak üzere toplam tarla alanı 26 579 218 hektardır. Bu veriler Tablo 3.2’de yer almaktadır. Bahsedilen alanlardan toplam üretim 97 867 166 ton olmuştur. Bu ölçüler içerisinde tahıl, baklagil gibi tarla ürünlerinin payı %42.55, sebze üretimi %24.92, meyveler %32.53’lük paya sahiptir.

Tablo 3. 2 Türkiye’de Tarım Alanlarının Kullanışa Göre Dağılımı (1000 Ha)

	Ekilen Alan	Nadas	İşlenen Tarla Alanı	Sebze Alanı	Bağ Alanı	Meyve Alanı	Zeytin Alanı	TOPLAM
1970	15.591	8.705	24.296	447	845	1.019	731	27.338
1975	16.241	8.177	24.418	490	790	1.163	801	27.662
1980	16.372	8.188	24.560	596	820	1.386	813	28.175
1985	17.908	6.025	23.933	662	625	1.470	816	27.506
1990	18.868	5.324	24.192	635	580	1.583	866	27.856
1991	18.776	5.203	23.979	652	586	1.560	877	27.654
1992	18.811	5.089	23.900	663	576	1.565	871	27.575
1993	18.940	4.887	23.827	654	567	1.615	872	27.535
1994	18.641	5.255	23.896	709	567	1.618	881	27.671
1995	18.464	5.124	23.588	785	565	1.340	556	26.834
1996	18.635	5.094	23.729	790	560	1.344	568	26.991
1997	18.605	4.917	23.522	775	545	1.364	658	26.864
1998	18.751	4.905	23.656	783	541	1.389	600	26.969
1999	18.450	5.039	23.489	790	535	1.393	595	26.802
2000	18.207	4.826	23.033	793	535	1.418	600	26.379
2001	18.087	4.914	23.001	799	525	1.425	600	26.350
2002	18.123	5.040	23.163	831	530	1.435	620	26.579

Kaynak:T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
<http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim/istatistikler/istatistikler>.
 10.10.2004

Tablo 3.3’te Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) verileri yer almaktadır. Bu tabloya göre Türkiye tarımsal alan toplamı 28 523 bin hektardır. Bu alan Türkiye yüzölçümünün %37’sini oluşturmaktadır. AB-15 ülkelerinde yüzölçümüne oranla bu denli geniş tarım arazilerine sahip ülkeler Fransa, Danimarka, İspanya ve İtalya’dır. Birlik içinde en büyük tarım arazisine sahip ülkeler, 19 583 bin hektar ile Fransa başta olmak üzere İspanya, Almanya ve İtalya’dır. 2001 yılı itibarıyla Birliğe yeni katılan ülkeler içerisinde en geniş tarım alanına sahip ülke 14 226 bin hektar ile Polonya’dır. AB –25 ülkeleri ile Türkiye tarımsal topraklarını karşılaştırdığımızda en geniş alana sahip ülkenin Türkiye olduğunu bu tablodan net bir şekilde görebiliriz.

Türkiye tarım alanı toprak büyüklüğü AB-15 ülkelerinden yaklaşık 3 kat daha küçük, AB-10 ülkeleri ile hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla bu toprakların Avrupa Birliği'ndeki kadar verimli kullanılması sonucunda bir çok tarımsal üründe müthiş sıçramalar yaşanabileceği görülmektedir.

Tablo 3. 3 2002 Yılı Ülkeler İtibarıyla Üretim Alanı Yüzdeleri

Ülke	Toplam Tarım Alanı (1000Ha)	Yüzölçümü (1000Ha)	Tarım Alanı Yüzdesi
Almanya	11.997	35.703	%34
Avusturya	1.462	8.386	%17
Belçika
Danimarka	2.284	4.309	%53
Finlandiya	2.208	33.815	%7
Fransa	19.583	55.150	%36
Hollanda	949	4.153	%23
İngiltere	5.803	24.291	%24
İrlanda	1.123	7.027	%16
İspanya	18.715	50.599	%37
İsveç	2.682	44.996	%6
İtalya	11.064	30.134	%37
Portekiz	2.705	9.198	%29
Yunanistan	3.846	13.196	%29
AB-15 Toplamı	84.421	320.957	%26
Letonya	1.861	16.954	%11
Litvanya	2.989	19.511	%15
Estonya	631	4.523	%14
Malta	10	32	%31
Polonya	14.226	31.269	%45
Macaristan	4.804	9.303	%52
Slovakya	1.559	4.903	%32
Slovenya	198	2.025	%10
Kıbrıs	113	925	%12
Çek Cumhuriyeti	3.305	7.887	%42
AB-10 Toplamı	29.696	97.332	%31
Türkiye	28.523	77.482	%37

Kaynak: Food and Agriculture Organization (FAO)

<http://faostat.fao.org/faostat/form?collection=landuse> 12.12.2004

AB Ortak Tarım Politikası'nın kuruluş amacı olarak tarımsal üretimde kendi kendine yeterliliği hedeflerken bugün hem bu amacı sağlamış hem de gerçekleştirdiği tarımsal üretimine Tablo 3.4'e baktığımızda hemen hemen bütün ürünleri ürettiklerini görebiliriz. Avrupa Birliği'ndeki bitkisel üretimin büyük çoğunluğu tahıl üretimidir. Kendine yeter seviyeye ulaşılmasının ardından AB, ürettiği tahılın büyük kısmını ihraç etmeye başlamıştır. Tahıl grubu içinde Avrupa Birliği buğday üretimine ağırlık vermiştir. 2002 yılında, tablodaki tahıl grubu için ayrılan alan 36 543 110 hektar iken buğday için ayrılan alan 17 997 865 hektardır. Yani tahıl üretimi için ayrılan tarımsal alanın yaklaşık olarak %49'unda buğday üretilmektedir. Bunu arpa ve mısır üretimi takip etmektedir. Dikkat çekici bir nokta AB verimlilik açısından Dünya ortalamasının çok çok üzerindedir.

Türkiye ise tahıl ürünleri için 1995 yılından bu yana üretim alanında herhangi bir değişiklik yapmamıştır. 2002 yılında Tablo 3.4'teki tahıl ürünleri için ayrılan tarımsal alan 16 765 000 hektardır. Bu alanın %68'inde buğday üretimi yapılmaktadır. Türkiye'nin ekilebilir ürünler sektöründe AB şartlarında önemli bir üretici olması beklenmektedir. Örnek olarak 2002 yılında Türkiye'de tahıl ürünlerine ayrılan alan (pirinç hariç) 13,7 milyon hektar olmuştur ki bu rakam aynı yıl için AB-15 toplamının %38'ine karşılık gelmektedir. Türkiye'de 2002 yılına kadar üretimde artışlar yaşanmış olsa da verimlilik açısından hem Dünya ortalamasının hem de AB ortalamasının çok çok altındadır.

Endüstri bitkileri olarak tütün, şeker pancarı ve pamuk tablomuzda yer almaktadır. Bu ürünler için ayrılan alan ve yapılan üretim miktarlarına baktığımızda Avrupa Birliği ülkelerin yine üretim düzeyinde dolayısıyla verimlilikte birinci sırada bulunduğu ortaya çıkar. Türkiye endüstri bitkilerinde, özellikle pamuğa önem vermiştir. 2002 yılında pamuk üretimi için ayrılan alan 721 077 hektar iken Avrupa Birliği 474 639 hektarlık alan ayırmıştır. Dolayısıyla pamuk üretiminde Türkiye rekabet edebilecek potansiyelè sahiptir. Tütün için ayrılan alan AB-15'ten yüksek olmasına karşılık verimliliğimiz düşüktür. Ancak bazı kaliteli tütün cinslerinde ve pamukta Türkiye AB ve Dünya ile rekabet edebilecek düzeydedir.

Soğan, sarımsak ve patates gibi yumru bitkilerde sarımsak hariç, AB ve Türkiye Dünya ortalamasının üzerinde verim almaktadır. Avrupa Birliği soğan üretimi için Türkiye ile yakın büyüklükte tarımsal (95 000 hektar) alan ayırırken sarımsak ve patates alanları Türkiye'nin alanlarından çok büyüktür. Sarımsak üretiminden elde edilen verim aynı iken diğer iki türünde AB yine sıçrama yapmıştır.

Yağlı tohumlarda AB ve Türkiye'de 1995 yılından 2002 yılına kadar elde edilen verimde önemli değişiklikler yaşanmazken hem Avrupa Birliği hem de Türkiye bu ürünlere ayrılan alanları azaltmışlardır.

Diğer ürünlerde Türkiye, nohut ve mercimek gibi belirli baklagillerde, AB'de ve Dünya'da rekabetçi bir üretici olarak görünmektedir. Tabloyu incelediğimizde bu ürünlere ayrılan ekim alanlarının da Avrupa Birliği'nden çok fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. 4 Dünya, AB-15 ve Türkiye'nin Bitkisel Üretim Karşılaştırmaları

Tahıl Üretimi		DÜNYA		AB-15		TÜRKİYE	
		1995	2002	1995	2002	1995	2002
Buğday	Alan(Ha)	219.837.962	213.716.366	16.617.531	17.997.865	9.400.000	9.300.000
	ÜretimMt Ton	550.597.072	573.513.303	87.712.330	104.391.767	18.000.000	19.000.500
	VerimHG/Ha	25.046	26.835	52.783	58.002	19.149	20.431
Arpa	Alan(Ha)	69.133.530	54.856.046	11.017.686	10.536.431	3.525.000	3.600.000
	ÜretimMt Ton	140.946.016	136.492.624	43.566.696	48.031.734	7.500.000	8.300.000
	VerimHG/Ha	20.388	24.882	39.543	45.586	21.277	23.056
Çavdar	Alan(Ha)	10.523.305	9.177.250	1.412.689	1.069.778	146.000	150.000
	ÜretimMt Ton	22.781.611	20.977.857	6.144.524	4.713.983	240.000	255.000
	VerimHG/Ha	21.649	22.859	43.495	44.065	16.438	17.000
Yulaf	Alan(Ha)	17.375.302	12.569.899	1.895.061	2.101.433	148.000	155.000
	ÜretimMt Ton	28.598.106	25.558.859	5.869.150	7.204.242	250.000	290.000
	VerimHG/Ha	16.459	20.333	30.971	34.283	16.892	18.710
Mısır	Alan(Ha)	136.383.164	138.271.408	3.824.296	4.439.926	515.000	500.000
	ÜretimMt Ton	516.578.545	604.162.340	30.368.211	40.814.764	1.900.000	2.100.000
	VerimHG/Ha	37.877	43.694	79.409	91.927	36.893	42.000
Pirinç	Alan(Ha)	149.472.408	147.551.510	366.790	397.677	50.000	60.000
	ÜretimMt Ton	547.086.131	569.526.642	2.108.903	2.606.510	150.000	216.000
	VerimHG/Ha	36.601	38.598	57.496	65.543	30.000	36.000

Tablo 3.4'ün Devamı

Endüstri bitkileri		DÜNYA		AB-15		TÜRKİYE	
		1995	2002	1995	2002	1995	2002
Tütün	Alan(Ha)	4.150.480	3.789.751	148.167	124.939	209.919	191.000
	ÜretimMt Ton	6.289.969	6.228.886	355.658	328.450	204.400	152.856
	VerimHG/Ha	15.155	16.436	24.004	26.289	9.737	8.003
Şeker Pancarı	Alan(Ha)	7.904.821	6.037.084	2.137.170	1.904.054	312.251	372.468
	ÜretimMt Ton	264.816.428	256.945.953	111.922.331	118.183.223	11.170.569	16.523.166
	VerimHG/Ha	335.006	425.613	523.694	620.693	357.743	443.613
Pamuk (Çiğit)	Alan(Ha)	35.597.305	30.724.585	472.342	474.639	756.694	721.077
	Üretim Mt Ton	56.577.322	52.875.360	1.427.200	1.582.000	1.287.527	1.457.122
	VerimHG/Ha	15.894	17.209	30.215	33.331	17.015	20.208
Yumru bitkiler		1995	2002	1995	2002	1995	2002
Soğan	Alan(Ha)	2.276.783	2.940.511	98.137	95.973	143.000	90.000
	Üretim Mt Ton	37.519.029	51.497.210	3.070.595	3.971.707	2.850.000	2.050.000
	VerimHG/Ha	164.683	175.130	312.889	413.836	199.301	227.778
Sarımsak	Alan(Ha)	855.751	1.127.923	39.250	32.629	10.000	9.000
	Üretim Mt Ton	8.326.229	12.571.489	272.433	265.526	75.000	75.000
	VerimHG/Ha	97.297	111.457	69.410	81.377	75.000	83.333
Patates	Alan(Ha)	18.325.448	19.017.052	1.527.770	1.291.058	200.000	198.000
	Üretim Mt Ton	284.848.375	320.828.508	45.976.906	47.186.251	4.750.000	5.200.000
	VerimHG/Ha	155.439	168.706	300.941	365.485	237.500	262.626
Yağlı Tohumlar		1995	2002	1995	2002	1995	2002
Ayçiçeği tohumu	Alan(Ha)	20.955.832	19.535.537	2.502.765	1.640.007	585.000	550.000
	Üretim Ton	26.367.388	24.172.798	3.339.505	2.771.915	900.000	850.000
	VerimTon/Ha	1,2582	1,2374	1,3343	1,6902	1,5385	1,5455
Susam	Alan(Ha)	6.705.942	6.770.812	235	297	73.000	48.000
	Üretim Ton	2.530.128	2.965.504	148	1.530	30.000	22.000
	VerimTon/Ha	0,3773	0,4380	0,6298	5,1515	0,4110	0,4583
Yerfıstığı	Alan(Ha)	22.380.279	24104789	1123	751	29000	27000
	Üretim Ton	29.118.831	33.303.098	3.314	2.144	70.000	90.000
	VerimTon/Ha	1,3011	1,3816	2,9510	2,8549	2,4138	3,3333
Soya	Alan(Ha)	62.510.797	78.842.277	315.876	244.109	31.000	25.500
	Üretim Ton	126.837.672	180.729.270	1.036.173	818.183	75.000	75.000
	VerimTon/Ha	2,0291	2,2923	3,2803	3,3517	2,4194	2,9412

Tablo 3.4'ün Devamı

Baklagil		DÜNYA		AB-15		TÜRKİYE	
		1995	2.002	1995	2002	1995	2002
Bakla	Alan(Ha)	2.229.378	2.670.143	155.868	233.072	26.000	18.000
	Üretim Mt Ton	3.412.475	4.212.897	274.248	608.224	49.000	32.000
	VerimHG/Ha	15.307	15.778	17.595	26.096	18.846	17.778
Bezelye	Alan(Ha)	7.246.116	6.249.396	913.005	782.760	1.600	1.450
	Üretim MtTon	11.554.759	9.968.077	3.675.643	2.842.764	3.900	4.000
	VerimHG/Ha	15.946	15.950	40.259	36.317	24.375	27.586
Nohut	Alan(Ha)	11.354.753	10.475.071	111.602	96.959	745.000	660.000
	Üretim MtTon	9.108.465	8.268.837	38.462	82.182	730.000	650.000
	VerimHG/Ha	8.022	7.894	3.446	8.476	9.799	9.848
Fasulye	Alan(Ha)	25.027.124	26.562.070	120.609	50.126	170.000	180.000
	Üretim MtTon	17.215.711	19.283.157	128.485	84.724	225.000	250.000
	VerimHG/Ha	6.879	7.260	10.653	15.902	13.235	13.889
Mercimek	Alan(Ha)	3.321.210	3.690.370	42.990	36.855	640.000	492.000
	ÜretimMt Ton	2.843.070	2.922.488	15.712	33.634	665.000	565.000
	VerimHG/Ha	856	7.919	3.655	9.126	10.391	11.484

Kaynak: T. C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın verileri derlenerek hazırlanmıştır.

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

Meyve ve sebze alanında Türkiye, Dünya'da önemli bir üretici ve net ihracatçıdır ve Avrupa Birliği piyasasında önemli bir yere sahip olacaktır. Türkiye'nin mevcut meyve ve sebze üretimi AB-25 üretiminin sırasıyla %40 ve %20'si kadardır. Türkiye, sebze AB'nin en büyük üreticisi, meyve için de İtalya ve İspanya'dan sonra üç numaralı üreticisidir. Kabuklu yemişler alanında Türkiye, fındık ihracatında Dünya'da önemli bir paya sahiptir.⁴ 2002'deki fındık üretimi 600.000 tondur. Aynı yılda AB-15'in üretimi 155.000 tondur. Bu da yaklaşık olarak dört katına yakındır. Türkiye'nin bir avantajı iklim ve düşük üşgücü maliyetleri sayesinde kalite/fiyat oranı açısından rekabet şansı fındıkta yüksektir. Antep fıstığı, incir, üzüm alanında da Türkiye'nin payı AB-15'ten daha yüksektir.

⁴ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*, s.31.

Tablodan da görüldüğü gibi bitkisel üretimde AB-15'in oransal olarak Dünya üretimi içindeki payı küçümsenemeyecek durumdadır. Ayrıca hektar başına alınan ürün miktarında da bir çok ülkeyi geride bırakmıştır. Dünya karşılaştırmasında da genellikle ortalamanın üzerindedir.

AB ve Türkiye'nin 1995-2002 döneminde tarımsal ürünlerde gerçekleştirdiği gelişmeleri ve Birlik ile Türkiye'nin verimlilik farklarını Tablo 3.9 ve 3.10' da görebiliriz.

Tablo 3. 5 Dünya, AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Sebze Üretimi

Meyve üretimi (mton)	DÜNYA		AB-15		TÜRKİYE	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Elma	50.485.853	56.110.704	9.126.381	8.795.346	2.100.000	2.200.000
Armut	12.652.881	17.359.518	2.859.042	2.998.828	410.000	340.000
Ayva	295.782	388.710	21.134	15.194	71.000	110.000
Kayısı	2.077.188	2.486.985	411.131	584.917	250.000	315.000
Kiraz	1.579.400	1.746.452	489.144	519.417	186.000	210.000
Erik	6.505.275	9.004.136	89.624	1.119.769	187.000	200.000
Şeftali	10.881.256	14.738.983	3.671.850	4.121.000	340.000	455.000
Badem	1.034.781	1.876.879	317.841	479.090	37.000	41.000
Fındık	661.902	834.559	142.994	154.536	455.000	600.000
Antepfıstığı	392.307	517.974	7.791	10.377	36.000	35.000
Ceviz	1.040.899	1.379.868	93.909	124.683	110.000	120.000
Muz	56.478.359	67.993.614	42.289	446.600	31.000	95.000
İncir	1.177.479	1.102.561	18.261	175.143	300.000	250.000
Üzüm	56.003.968	61.561.127	23.048.158	23.905.689	3.550.000	3.500.000
Çilek	2.769.260	3.200.308	799.515	803.405	76.000	145.000
Zeytin	10.340.969	15.478.007	7.515.774	10.357.579	515.000	1.800.000
Portakal	59.047.881	61.723.623	5.332.620	6.033.747	842.000	1.250.000
Mandalina	15.780.243		2.294.104		453.000	590.000
Limon	8.479.842	11.862.044	1.184.968	1.569.344	418.000	525.000

Tablo 3.5'in Devamı

Sebze üretimi (m ton)	DÜNYA		AB-15		TÜRKİYE	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Lahana	44.572.006	61.574.745	3.281.818	2.728.395	675.000	720.000
Enginar	1.140.927	1.251.763	855.990	826.686	18.000	27.000
Kuşkonmaz	3.048.800	5.756.812	221.785	231.941		
Marul	14.131.915	19.998.546	3.203.310	3.066.672	249.000	345.000
Ispanak	6.168.938	10.834.095	488.374	480.906	180.000	220.000
Domates	86.771.474	112.995.175	13.016.484	14.066.550	7.250.000	9.450.000
Karnabahar	11.768.628	15.202.295	1.968.449	1.681.705	80.000	90.000
Kabak	13.373.488		898.429		290.000	280.000
Hıyar	23.738.807	38.604.074	1.692.038	1.667.612	1.250.000	1.670.000
Patlıcan	17.902.974	27.973.647	596.655	631.051	750.000	955.000
Yeşil Soğan	3.566.755	4.320.351	127.041	145.293	235.000	210.000
Yeşil Fasulye	3.954.439	5.780.488	868.573	876.404	460.000	515.000
Bezelye	7.102.965	8.221.038	1.606.886	1.235.935	49.000	69.000
Havuç	16.514.535	21.507.332	3.058.473	3.655.456	250.000	235.000
Kavun	15.671.046		1.833.487			
Karpuz	40.903.796	87.654.863	1.960.818	1.795.812	5.400.000	6.395.000

Kaynak: T. C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Verileri Derlenerek Hazırlanmıştır.

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

3.1.2 Hayvansal Üretim

Türkiye'de hayvancılık genellikle bitkisel üretim yapanlar tarafından ek faaliyet olarak gerçekleştirilmektedir. Bunun en önemli nedeni bu iki üretim alanının birbirine birçok açıdan girdi sağlamasıdır. Türkiye'de hayvancılık sektöründe varolan verimlilik probleminin sebebi çoğunlukla hayvanların beslenmesinde yetersizlik, ırkların ıslahının yapılmaması ve hastalıklarla mücadelenin yeterli derecede dikkate alınmamasından kaynaklanır.

AB'de üretilen hayvanların yaşam standartları Türkiye'deki hayvanlara göre daha iyidir. Gerek hayvan sağlığı ve bakımı gerek yemlerin kalitesi konusunda büyük farklılıklar vardır. Tablo 3.6'da AB 15'teki hayvan sayısına baktığımızda 1995 yılından

2001 yılına kadar hayvan sayısında önemli değişiklikler olmamıştır. 2001 yılı itibarıyla sığır sayısı 7 453 897 adet, koyun sayısı 952 211 adet, keçi sayısı 81 492 adettir. AB'deki sığır sayısı koyun sayısından yaklaşık 8 kat daha fazla iken aynı durum Türkiye için geçerli değildir. Tablo 3.7'ye göre Türkiye'de 2001 yılı itibarıyla sığır-dana sayısı 331 590 iken koyun sayısı 85 661 adettir. Yani Türkiye'deki sığır-dana sayısı koyun sayısının 4 katıdır. Dikkat edilirse hayvan sayısında devamlı bir şekilde düşme görülmektedir. 1990'lı yıllarda baş gösteren terorist saldırılar hayvan yetiştiriciliğini önemli ölçüde engellemiştir. Kaliteli yem kullanılmaması, ıslah çalışmalarının hedeflenene bir türlü ulaşmaması ve işletmelerin çok parçalı olması hayvan sayısındaki düşüşü etkilemektedir. Ayrıca son yıllarda görülen kırmızı etten kaçış, büyük baş hayvan yetiştiriciliği üzerinde olumsuz etki yaparak beyaz et ve balık sektörüne olan talebi arttırmıştır.

Türkiye'de hayvancılık genellikle küçük ölçekli aile çiftçiliği faaliyetidir. Çiftliklerin sadece %2'si hayvan yetiştiriciliğinde uzmanlaşmıştır. AB ortalamasından biraz daha düşük olan koyun eti fiyatları haricinde pek çok çiftlik hayvanı ile et ve süt ürünlerinin piyasa fiyatları AB seviyesinden yüksektir.⁵ Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'de toplam tarımın içinde hayvancılık sektörünün payı %30 düzeyindeyken, AB ülkelerine bu pay %50'leri aşmaktadır.

Tablo 3. 6 AB-15'te Hayvan Sayısı

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sığır	7.983.006	7.949.844	7.894.806	7.740.032	7.754.027	7.698.474	7.453.897
Koyun	1.108.985	1.100.347	1.026.519	1.153.341	1.126.962	1.114.255	952.211
Keçi	78.134	76.756	78.925	88.389	78.140	78.945	81.492

Kaynak: T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

⁵ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*, s.31.

Canlı hayvan ve hayvansal ürünler sektöründe Türkiye piyasası korunmaktadır. Türkiye’de kişi başına koyun eti tüketimi AB ortalamasından yüksek olmasına rağmen, kişi başına düşen et tüketimi AB ortalamasının sadece beşte biri kadardır. Türkiye’nin tüketim rakamları AB ortalamasına göre inek sütünde yarısı, yumurtada dörtte üçü kadardır.⁶ Tablo 3.8’de belirli ülkelerdeki süt üretim rakamları verilmektedir. Birinci Bölümdeki nüfus tablosuna göre AB-15’in 2002 yılındaki toplam nüfusu 378 milyon kişidir. Aynı yılda üretilen süt miktarı 117 334 340 tondur. Yapılan bu kaba hesaba göre yılda fert başına düşen süt miktarı 310 kg dır. Türkiye’de ise aynı yılda nüfus rakamı 70 milyon, süt üretimi 8 357 641 ton, kişi başına yıllık süt tüketimi de 119 kg dır. Dolayısıyla bir ferdin günlük alması gereken protein miktarı da gelişmiş ülkelere göre düşüktür. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre ülkemizde fertlerin ortalama günlük hayvansal protein tüketimi gelişmiş ülkelerin yaklaşık üçte biri düzeyinde iken, fert başına bitkisel protein tüketimi ise gelişmiş ülkelerin yaklaşık iki katı fazladır.⁷ 2010 yılında 80 milyona ulaşacağı tahmin edilen nüfusumuzun gelişmiş ülkeler standardında dengeli, kaliteli, ve güvenli beslenebilmesi için kişi başına yılda 182.5 kg süt, 36.5 kg et ve 300 adet yumurta tüketmesi gerekmektedir. Bunun için et üretimimizi üç kat, süt üretimimizi % 50, yumurta üretimimizi ise % 90 oranında artıracak teknik ve ekonomik tedbirler alınmalıdır.⁸

Tablo 3. 7 Türkiye’de Hayvan Sayısı

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sığır-Dana	292.450	301.835	379.542	359.273	349.681	354.636	331.590
Koyun-Kuzu	102.115	98.125	116.104	144.703	132.476	111.138	85.661
Keçi	14.125	12.280	15.592	23.430	23.694	21.394	16.138
Tavuk	282.064	420.482	471.415	486.682	596.854	643.436	614.726

Kaynak: T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

⁶ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye’nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar*, s.31.

⁷ DPT, *2005 Yılı Programı*, Ekim 2004, s.199. <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/program/2005program.zip> (01.25.2005).

⁸ Faik Yavuz, “AB ile En Büyük Sorunu Tarımda Yaşayacağız”, s.2. <http://www.atb.gov.tr/basin/abiletarim.htm>. (22.01.2005).

Hayvancılık sektörü bir bakıma ülkenin gelişmişliğini sergilemektedir. Geliri artan toplum bitkisel beslenmeden vazgeçip hayvansal gıdaya yönelmektedir. Toplum daha fazla et, daha fazla süt ve yumurta gibi hayvansal protein içeren maddeler tüketmeye başlar. Bu da daha sağlıklı nesilleri doğurur. Bu amaçla Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflendiği gibi tarım alanında Avrupa Birliği normlarına yetişebilmemiz için hayvansal proteğin eksikliğini gidermek amacıyla hayvancılık sektörüne ağırlık verilmeli, daha verimli hayvan yetiştirilmeye başlanmalıdır. Bu sayede maliyetler düşecek ve pahalıya satın alınan et, süt, yumurta fiyatları daha makul bir seviyeye düşecektir.

Tablo 3. 8 Seçilmiş Ükelere Göre Süt Üretimi (ton)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
AB15	115.687.370	116.021.840	117.367.850	116.976.100	117.604.210	117.334.340
Almanya	26.986.480	26.752.430	26.783.110	26.984.310	26.882.570	26.582.810
Yunanistan	1.147.300	1.223.600	1.256.700	1.309.700	1.427.500	1.370.700
İspanya	6.009.500	6.017.300	6.246.200	6.039.647	6.388.087	6.639.836
Fransa	23.609.000	23.598.000	23.682.000	23.881.800	23.812.849	24.256.974
İtalya	10.586.000	10.877.000	10.874.530	10.647.750	10.659.600	10.556.642
Polonya	7.038.000	7.153.000	6.681.000	6.782.000
İngiltere	14.260.790	14.063.300	14.455.550	13.931.500	14.155.716	14.359.339
Türkiye*	9.989.826	9.890.716	10.006.767	9.716.632	9.432.223	8.357.641

Kaynak: Eurostat AB İstatistikleri ve T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
http://www.europa.eu.int/common/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_agriculture&depth=2&language=en

Türkiye* verisi: http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

Dönemimizin Tarım Bakanı Sami Güçlü'nün Ekim 2004 tarihinde Trakya'da yaptığı konuşmada hayvancılık sektöründe yapılması gerekenleri şöyle izah etmiştir.

2005 yılından itibaren hayvancılık alanında hem ıslah çalışması, hem hastalıklarla mücadele, hem yem bitkisi ekim alanlarının geliştirilmesi, mera ıslahı gibi konularda çalışmalar çok etkin ve yaygın olmak durumunda. Hayvancılık ile ilgili bir kredi mekanizması getirilecektir. Büyük ölçekli işletmelerin kurulması sağlanacaktır. 500-1000 başlık işletmeler için çok

büyük avantajlar sağlanacak ve bunlar damızlık üretmeye yönelik olacaktır. 20-50 başın üzerine çıkmayı isteyen insanlara da bunları yapmalarına katkı sağlayacak bir kredi imkanı getirilecektir. 3-5 başları büyüterek ticari amaçlı, kar amaçlı hale dönüştürülmesi gerekir.⁹

Hayvancılık sektörüne önümüzdeki yıllarda daha fazla ağırlık verileceği ortadadır.

3.1.3 Tarımsal Üretimde Verimlilik

Türk tarımın küçük ve parçalı olması tarımda verim düşüklüğüne sebep olmaktadır. Genellikle sermaye ve girdi kullanımı yetersiz olup işgücünün yoğun olarak kullanıldığı işletmeler mevcuttur. Bu sebeptendir ki modern tarım teknikleri gelişmemiş, makinalaşma yaygınlaşmamıştır. Yine bu olumsuz koşulun diğer bir olumsuz yanı, zaman ve işgücünün rasyonel kullanılmasını engellemekte, tarımda gizli işsizliklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Tarımsal ürünlerdeki verimlilik karşılaştırıldığında Türkiye'nin AB'nin çok gerisinde olduğunu görebiliriz. Tablo 3.9, Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'deki 2002 yılı verilerini incelediğimizde:

Tütün verimi, Türkiye'de 800 kg/ha, AB'de 2.628 kg/ha,

Buğday verimi, Türkiye'de 2.043 kg/ha, AB'de 5.800 kg/ha,

Şeker pancarı verimi, Türkiye'de 44.361 kg/ha, AB'de 62.069 kg/ha,

Patateste verim, Türkiye'de 26.262 kg/ha, AB'de 36.548 kg/ha,

Yani 2002 yılı itibarıyla Türkiye bir hektar alandan 100 kg ürün alırken AB buğdayda 284 kg, tütünde 328 kg, patateste 139 kg, susamda tam 1124 kg ürün almaktadır. (Tablo 3.9)

⁹ Sami Güçlü, "Trakya'da Çiftçilere Sesleniyor", 19-21 Kasım 2004. s.1-2. <http://www.tarim.gov.tr> (22.02.2005).

AB ile karşılaştırıldığında verim düşük görülse de ülkemizde yıllar itibariyle tarımsal ilaçların ve gübrenin yaygınlaşması bitkisel üretim verimliliğini arttırmaya başlamıştır. Bunu Tablo 3.9'da görebiliriz. 1995 yılından 2002 yılına kadar pirinçte %20, şeker pancarında %24, yer fıstığında %38, buğdayda %7'lik bir üretim artışı gözlemlenirken, tütün ve bakla üretiminde düşüşler yaşanmıştır.

Meyve ve sebze alanındaki gelişmeleri Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'de görebiliriz. Buna göre AB, 1995 yılından 2002 yılına kadar erik üretiminde %1149, muz üretiminde %956 ve incir üretiminde %859 gibi gelişmeler kaydederken, sebze üretimi 1995 yılına göre düşüş göstermektedir. Türkiye ise aynı dönemde muzda %206, zeytinde %250, enginarıda %20, bezelyede %41 düzeyinde üretim artışı sağlamıştır. Bunların dışında üretim oranları çok fazla değişiklik göstermemektedir.

Hayvancılık sektöründe ise, işletme başına düşen hayvan sayısı Türkiye'de 3.9, AB'de 38.7'dir, yani AB'de Türkiye'den 10 kat daha fazladır. Tablo 3.12'de Türkiye verileri yer almaktadır. Buna göre Türkiye'de inek başına yıllık süt verimi 1.600 kg, AB'de ise 5.500 kg'dır. Türkiye'de ortalama karkas ağırlığı 170 kg, AB'de ise 281 kg'dır. Yani AB'de süt verimi Türkiye'ye göre 3 kat, ortalama karkas ağırlığı ise 1.7 kat daha fazladır. Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de inek sütü veriminde 1990 yılından bu yana artışlar olmasına karşılık manda sütünde çok az değişiklikler olmuştur. Ortalama karkas ağırlığı ise hem manda, inek ve danada artmıştır.

Tablo 3. 9 AB-15 ve Türkiye'nin Tahıl Üretimindeki Gelişimi ve Verimlilik Oranları

	AB-15 Gelişme 1995-2002	TÜRKİYE Gelişme 1995-2002	AB 15 / TÜRKİYE VERİM ORANI (%)	
			1995	2002
Tahıl Üretimi				
Buğday	%10	%7	%276	%284
Arpa	%15	%8	%186	%198
Çavdar	%1	%3	%265	%259
Yulaf	%11	%11	%183	%183
Mısır	%16	%14	%215	%219
Pirinç	%14	%20	%192	%182
Endüstri bitkileri				
Tütün	%10	-%18	%247	%328
Şeker Pancarı	%19	%24	%146	%140
Pamuk(Çiğit)	%10	%19	%178	%165
Yumru bitkiler				
Soğan	%32	%14	%157	%182
Sarımsak	%17	%11	%93	%98
Patates	%21	%11	%127	%139
Yağlı Tohumlar				
Ayçiçeği tohumu	%27	%0	%87	%109
Susam	%718	%12	%153	%1124
Yerfıstığı	-%3	%38	%122	%86
Soya	%2	%22	%136	%114
Baklagil Üretimi				
Bakla	%48	-%6	%93	%147
Bezelye	-%10	%13	%165	%132
Nohut	%146	%1	%35	%86
Fasulye	%49	%5	%80	%114
Mercimek	%150	%11	%35	%79

Kaynak: Tablo 3.4'teki verilerden hesaplanarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 3. 10 AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Üretimindeki Gelişmeler ve Üretim Oranları

Meyve üretimi (mton)	AB-15	TÜRKİYE	ÜRETİM ORANI (%)	
	Gelişme	Gelişme	1995	2002
Elma	-%4	%5	%435	%400
Armut	%5	-%17	%697	%882
Ayva	-%28	%55	%30	%14
Kayısı	%42	%26	%164	%186
Kiraz	%6	%13	%263	%247
Erik	%1149	%7	%48	%560
Şeftali	%12	%34	%1080	%906
Badem	%51	%11	%859	%1169
Fındık	%8	%32	%31	%26
Antepfıstığı	%33	-%3	%22	%30
Ceviz	%33	%9	%85	%104
Muz	%956	%206	%136	%470
İncir	%859	-%17	%6	%70
Üzüm	%4	-%1	%649	%683
Çilek	%0	%91	%1052	%554
Zeytin	%38	%250	%1459	%575
Portakal	%13	%48	%633	%483
Mandalina	-%100	%30	%506	%0
Limon	%32	%26	%283	%299

Kaynak: Tablo 3.4'teki verilerden hesaplanarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 3. 11 AB-15 ve Türkiye'nin Meyve Üretimindeki Gelişmeler ve Üretim Oranları

Sebze üretimi (m ton)	AB-15	TÜRKİYE	AB 15 / TÜRKİYE ÜRETİM ORANI	
	Gelişme	Gelişme	1995	2002
Lahana	-%17	%7	%486	%379
Enginar	-%3	%50	%4756	%3062
Kuşkonmaz	%5			
Marul	-%4	%39	%1286	%889
Ispanak	-%2	%22	%271	%219
Domates	%8	%30	%180	%149
Karnabahar	-%15	%13	%2461	%1869
Kabak	-%100	-%3	%310	%0
Hıyar	-%1	%34	%135	%100
Patlıcan	%6	%27	%80	%66
Yeşil Soğan	%14	-%11	%54	%69
Yeşil Fasulye	%1	%12	%189	%170
Bezelye	-%23	%41	%3279	%1791
Havuç	%20	-%6	%1223	%1556
Kavun	-%100	%18	%34	%0
Karpuz	-%8	%18		

Kaynak: Tablo 3.4'teki verilerden hesaplanarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 3. 12 Türkiye'de Yıllara Göre Büyük Baş Hayvan Verimleri (kg/baş)

Yıllar	Yıllık Ortalama Süt Verimi		Ortalama Karkas Ağırlığı	
	İnek	Manda	Manda	İnek-Dana
1990	1.351	929	138	119
1991	1.408	943	147	143
1992	1.436	943	146	146
1993	1.476	949	142	142
1994	1.501	957	144	141
1995	1.576	936	159	161
1996	1.586	951	156	166
1997	1.593	940	155	159
1998	1.609	940	175	163
1999	1.619	941	184	174
2000	1.654	967	172	169
2001	1.669	969	218	180
2002	1.705	986	161	182

Kaynak: Ziraat Odaları Birliği Ürün Raporları "Büyük Baş" s.3.
http://www.tzob.org.tr/tzob_urun_rapor/rapor_2004_hayvancilik.htm. 12.01.2004

3.1.4 Tarımsal Girdi Kullanımı

Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin tarımsal girdi kullanımı olarak önemli iki kalemi gübre ve traktör kullanımını ele alalım. Tablo 3.13'te Avrupa Birliği ve Türkiye'nin tarımsal açıdan mukayesesine bakarsak AB-15'te hektar başına düşen gübre tüketimi 1971-1981 yılına göre 1999-2001 döneminde azalmıştır. Aynı dönemler içinde ise Türkiye'de gübre tüketiminde artış gözlenmektedir. Benzer düşüşü yeni üye ülkelerde de görmekteyiz. Bunun sebebi AB'nin gıda güvenliği, organik tarıma ve çevreye verdiği önemin gittikçe artmasıdır.

1999-2001 dönemine traktör kullanımını açısından bakarsak AB-15'te 1000 tarım işçisi için ortalama düşen traktör sayısı 601 adet iken Türkiye'de yalnızca 65 adettir. Yine 100 km² alana düşen traktör sayılarını karşılaştırdığımızda AB-15'te 1244 iken bu rakam Türkiye'de 391 adettir. Türkiye'de gözle görülen bu farklılığın sebebi tarımsal nüfusun yoğun olmasıdır. Ayrıca toprakların küçük ve çok parçalı olması tarımda makineleşmeyi engellemektedir.

Tablo 3. 13 Girdi Kullanımında Tarımsal Verimlilikler

	Gübre tüketimi		Tarım makineleri			
	(100 gr / 1 hektar alan)		(Traktör sayısı / 1000 tarım işçisi)		(Traktör sayısı / 100 km kare ekilebilir alan)	
	1979-81	1999-2001	1979-81	1999-2001	1979-81	1999-2001
Almanya	4249	2367	624	1018	1340	873
Avusturya	2615	1591	945	1737	2084	2371
Belçika*	5323	3549	917	1299	1416	1266
Danimarka	2453	1516	973	1132	708	547
Finlandiya	2024	1384	721	1355	893	889
Fransa	3260	2367	737	1411	836	687
Hollanda	8620	4755	560	603	2238	1644
İngiltere	3191	3251	726	931	744	860
İrlanda	5373	5871	607	1031	1289	1586
İspanya	1012	1674	200	686	335	668
İsveç	1654	1055	715	1108	623	616

Tablo 3.13 Girdi Kullanımında Tarımsal Verimlilikler (Devamı)

	Gübre tüketimi		Tarım makineleri			
	(100 gr / 1 hektar alan)		(Traktör sayısı / 1000 tarım işçisi)		(Traktör sayısı / 100 km kare ekilebilir alan)	
	1979-81	1999-2001	1979-81	1999-2001	1979-81	1999-2001
İtalya	2295	2078	370	1219	1117	1973
Portekiz	1113	1146	72	260	351	848
Yunanistan	1927	1635	120	323	485	912
AB-15 Ortalaması	1778	1620	592	601	651	1244
Çek Cumhuriyeti	...	1075	...	192	...	293
Estonya	...	393	...	602	...	575
Kıbrıs Rum Kesimi
Letonya	...	305	...	350	...	302
Litvanya	...	533	...	429	...	347
Macaristan	2906	835	59	209	111	228
Malta
Polonya	2393	1110	112	302	425	933
Slovakya	...	610	164
Slovenya	...	4384
Hrvatistan	...	1445	...	13	...	16
Bulgaristan	2334	328	66	86	161	57
Romanya	1448	309	39	100	150	174
Türkiye	529	825	38	65	169	391

* Lüksemburgu da içerir

Kaynak: 2004 World Development Indicators, p.120-122.

[http:// www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf](http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf). 10.02.2005

3.1.5 Kırsal Nüfusun Dağılımı ve İstihdam

Türkiye’de 1980- 2000 yılı döneminde yıllık nüfus artış hızı %2 oranında gerçekleşmiştir. Tarım sektöründeki yıllık ortalama nüfus artış hızı ise daha düşük olup sadece % 1.3 oranında gerçekleşmiştir. Bunun sebebi kırsal kesimden şehre doğru olan göçün yoğunluğudur.

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 1980 yılı verilerine göre Türkiye’nin toplam nüfusu 44 437 000 kişi iken, şehirde yaşayanlar yalnız 19 345 050 kişidir. Nüfusun

%56'sı bu yıllarda hala şehirden uzakta yaşamakta ve kırsal nüfus içinde sayılmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak 25 091 950 kişiye tekabül etmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre 2002 yılında, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 33 olarak gerçekleşmiştir, yani 70 milyon nüfusa sahip Türkiye'de 22 milyon insan kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu durum AB'deki durumdan çok farklı değildir. AB-15 ülkelerine baktığımızda neredeyse üye ülkelerin yarısının kırsalda yaşayan nüfusu bu düzeylerdedir. Almanya'da bu oran %12, Fransa'da %24, İrlanda'da %40 seviyesindedir. Yeni üye olan ve diğer aday ülkelerde de kırsal nüfusun yoğunluğu Türkiye ile aynı düzeylerdedir, yani yüksektir. Kırsal nüfusun yıllık artış oranı ise neredeyse tüm ülkelerde azalma göstermektedir. Türkiye'deki km² düşen kişi sayısı ise AB-15 ve AB-25'in altındadır.

Tablo 3.15'teki verilere göre Türkiye'de 2003 yılı içinde 7,1 milyon kişiye istihdam olanağı sağlayan tarım sektörünün toplam işgücünün yaklaşık olarak %34'ini temsil etmektedir. AB 15 ülkelerinde ise kırsal nüfusun yoğunluğu yüksek olsa da nüfusun tarımla uğraşan kesimi yalnızca %6 seviyesindedir. Dolayısıyla tarımsal üretimden elde edilen hasıla nüfusun %6'sı arasında paylaşılırken, Türkiye'de nüfusun %34'ü arasında bölüşmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ürün başına alınan verimliliğin Türkiye'dekinin 2-3 katı olduğunu düşünürsek Türk çiftçi ve çalışanın daha çok emek harcayarak daha az ürün ve daha az gelir elde ettiğini açık bir şekilde görürüz.

Tablo 3. 14 Kırsal Nüfus Oranı

Ülkeler	Kırsal Nüfusun			Kırsal Nüfus Yoğunluğu
	Toplam Nüfus İçindeki % payı		Yıllık Artış Oranı %	km ² düşen insan sayısı
	1980	2002	1980-2002	2001
Almanya	17	12	-1,4	86
Avusturya	33	32	0,2	187
Belçika	5	3	-0,4	32
Danimarka	16	15	-0,2	35
Finlandiya	40	41	0,5	97
Fransa	27	24	0	78
Hollanda	12	10	0,1	184
İngiltere	11	10	-0,1	109
İrlanda	45	40	0,2	150
İspanya	27	22	-0,6	69
İsveç	17	17	0,3	55
İtalya	33	33	0	232
Lüksemburg*
Portekiz	71	33	-3,2	176
Yunanistan	42	39	0,1	154
AB-15	28,3	23,6	-0,3	117,4
Çek Cumhuriyeti	25	25	0	85
Estonya	30	31	-0,3	62
Kıbrıs Rum Kesimi*
Letonya	32	40	0,6	51
Litvanya	39	31	-0,9	37
Macaristan	43	35	-1,2	78
Malta*
Polonya	42	37	-0,2	104
Slovakya	48	42	-0,3	158
Slovenya	52	51	0	581
AB-10	38,9	36,5	-0,3	144,5
AB-25	33,6	30,1	-0,3	131,0
Bulgaristan	39	32	-1,3	59
Hırvatistan	50	41	-1	128
Romanya	51	45	-0,6	107
Türkiye	56	33	-0,3	97

* Veri Bulunamadı

Kaynak:2004 World Development Indicators, p.116-118<http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf>. 10.02.2005

Tablo 3. 15 Toplam Nüfus ve Kırsal (Tarım) Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)

YILLAR	TOPLAM İSTİHDAM	TARIM SEKTÖRÜNDEKİ İSTİHDAM	TOPLAM İSTİHDAMDA TARIMIN PAYI (%)
1960	11.945	8.940	74,84
1980	16.523	8.960	54,23
1990	19.323	9.233	47,78
1995	20.394	9.538	46,77
2000	20.578	7.187	34,93
2001	21.524	8.089	37,58
2002	21.354	7.458	34,93
2003	20.970	7.185	34,26

Kaynak: T.C.Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=-uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri 10.10.2004

Not: 1995 yılına kadar 12+yaş, 1995 yılından itibaren 15+yaş verilmiştir.

Çalışan kadın ve erkek dağılımı olarak Tablo 3.16'yı incelersek Türkiye'de çalışan kadınların %56'sının tarımda, %15'inin sanayi sektöründe, % 29'nun da hizmetler sektöründe çalıştığı ortaya çıkar. Erkek çalışanların ağırlıklı olarak hizmet sektöründe, en az da tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Bu inanılmaz bir rakamdır. Üye ve aday ülkeler içinde Romanya hariç hiç bir ülkede tarımda çalışan sayısı bu denli yüksek değildir. Üye ülkelerden Portekiz ve Yunanistan hariç, yine hiç bir ülkede kadın çalışanlar erkeklere oranla fazla değildir. Türkiye'de kadınların kırsal, erkeklerin inşaatlara ve diğer hizmet sektörlerine yönelmesi kadınların bu sektördeki ağırlığını arttırmaktadır. Erkeklerin diğer sektörlerde kayma sebebinin de Türkiye'de tarımdan kazanılan gelirin düşük olması ve bu kişilerin korunmamasıdır.

Tablo 3. 16 İstihdamın Sektörel Dağılımı 2000-2002 Ortalaması

Ülkeler	Tarımda çalışan		Sanayi Sek. Çalışan		Hizmet Sek. Çalışan	
	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %
Almanya	3	2	44	18	52	80
Avusturya	5	6	43	14	52	80
Belçika	4	2	44	18	51	79
Danimarka	5	2	36	14	59	85
Finlandiya	7	4	40	14	53	82
Fransa	2	1	34	13	64	86
Hollanda	4	2	31	9	64	86
İngiltere	2	1	36	11	62	88
İrlanda	11	2	39	14	50	83
İspanya	8	5	42	15	51	81
İsveç	3	1	36	11	61	88
İtalya	6	5	39	20	55	75
Lüksemburg*
Portekiz	12	14	44	23	44	63
Yunanistan	15	18	30	12	56	70
AB-15 Ortalaması	6,21	4,64	38,43	14,71	55,29	80,43
Çek Cumhuriyeti	6	3	50	28	44	68
Estonya	10	4	42	23	48	73
Kıbrıs Rum Kesimi*
Letonya	18	12	35	16	47	72
Litvanya	20	12	34	21	45	67
Macaristan	9	4	42	26	49	71
Malta*
Polonya	19	19	40	18	40	63
Slovakya	8	4	48	26	44	71
Slovenya	10	10	46	29	43	61
AB-10 Ortalaması	12,50	8,50	42,13	23,38	45,00	68,25
AB-25 Ortalaması	9,36	6,57	40,28	19,04	50,14	74,34
Bulgaristan*
Hırvatistan	16	15	37	21	47	63
Romanya	40	45	30	22	30	33
Türkiye	24	56	28	15	48	29

Kaynak: 2004 World Development Indicators. p.46-48.

<http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf>. 10.02.2005

*Veri bulunamamıştır.

3.1.6 Tarımın GSMH İçindeki Payı

Tarım sektörü uzun yıllar boyunca Türkiye'nin en önemli sektörü olmuştur. Ülke kalkınmasına değişik şekillerde katkı sağlamış, sanayi sektörüne ivme kazandırmıştır. Tarım sektörü GSMH'da 1923-1924 yıllarında cari faktör fiyatlarıyla %43 pay alırken, bu oran yıllar içerisinde düşme meyline girmiştir. Sanayiye kalkındırmak için 1960 yılından sonra tarım sektörüne olan ilgi de azalmıştır. 1998 yılı rakamlarına göre, Türkiye'de kişi başına düşen GSMH 3.213 dolar düzeyindeyken, bu rakam tarım sektöründe 1.384 dolar civarında kalmıştır. Türkiye'de 2003 yılında GSMH 239 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl itibarıyla kişi başına 3.366 dolar olan gelir AB'ye üyelik için aday olduğumuz 1958 yılına oranla yaklaşık 8 kat artmıştır. GSMH içerisinde tarımın payı 1980 yılında 15.323 milyon dolar iken 2003 yılında 28.087 milyon dolara yükselmiştir.

Görüldüğü gibi tarımın GSMH içindeki önemi de istihdama sağladığı katkı gibi nispi olarak azalmaktadır. Önceki önemini koruyor olmasa da bugün hala Türkiye ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri olmaya devam etmektedir. 1983'den bu yana tarımın GSMH'daki payı %21.4'ten 2003 yılında %12.4'e düşmüştür. DİE'ne göre 1980-2000 döneminde GSMH'da ortalama yıllık büyüme hızı % 3,9 ile en az büyüyen sektör tarım olmuştur. Tarım sektöründe görülen bu yavaş büyümeye karşılık sanayi % 5,5 , hizmetler % 4,6 ile GSMH içindeki önemleri artmaktadır. Diğer taraftan ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerde tarımın üretimdeki payının % 1-2 civarında olduğunu düşünürsek tarım sektörünün Türk ekonomisindeki ağırlığının devam ettiğini net bir şekilde görebiliriz.

2005 yılında sabit fiyatlarla tarımın %1.7 oranında küçülmesi hedeflenirken diğer iki sektörde büyüme beklenmektedir. (Tablo 3.17)

Tablo 3. 17 Sektörlerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları ve Büyüme

	2001	2002	2003	2004 (1)	2005(2)
(Sabit Fiyatlarla Yüzde Değişme)					
Tarım	-6,5	6,9	-2,5	3,1	-1,7
Sanayi	-7,5	9,4	7,8	10,8	6,5
Hizmetler	-7,7	7,5	6,7	10,3	5,3
GSYİH	-7,5	7,9	5,8	9,6	4,8
GSMH	-9,5	7,9	5,9	10	5
GSMH (Trilyon TL)	176 484	275 032	356 681	424 129	480 963
GSMH (Milyar Dolar)	144	181,7	238,5	293,3	298,4
(Sabit Fiyatlarla Yüzde Pay)					
Tarım	13,6	13,4	12,4	11,6	10,9
Sanayi	28,4	28,8	29,3	29,7	30,2
Hizmetler	58	57,8	58,3	58,7	58,9
GSYİH	100	100	100	100	100

Kaynak: 2005 Yılı Programı, s.17.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005program.zip> 25.01.2005

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program Oranları

Tarımsal üretimde mutlak değerlerle artışlar ortaya çıkmasına rağmen, ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine işlemesi, tarım ürünleri talep esnekliğinin düşüklüğü ve diğer sektörlerde sağlanan daha hızlı gelişmeler, tarım sektörünün milli gelirdeki payını azaltmaktadır.¹⁰

Tablo 3.18’de üye ve aday ülkelerin sektörel olarak GSMH içindeki payları yer almaktadır.

¹⁰ Güven Erdal, “Türk Tarım Politikası: Yapısal Sorunlar ve AB’ye Uyum”, *Avrupa Yolunda Türkiye ve Polonya-Değişim Süreci İçerisinde İki Aday Ülke Konulu Uluslararası Kongre*, 2001. s.2. http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_konusma.htm. (22.11.2004).

Tablo 3. 18 Sektörlerin GSMH'ya oranları

Ülkeler	GSMH Milyon \$		Tarım %		Sanayi %		Hizmetler %	
	1990	2002	1990	2002	1990	2002	1990	2002
Almanya	1.671.312	1.984.095	2	1	39	30	59	69
Avusturya	161.692	204.066	4	2	34	32	62	66
Belçika	197.174	245.395	2	1	33	27	65	72
Danimarka	133.361	172.928	4	3	27	27	69	71
Finlandiya	137.224	131.508	6	3	35	33	59	64
Fransa	1.215.893	1.431.238	4	3	30	25	66	72
Hollanda	294.290	417.910	4	3	30	26	65	71
İngiltere	989.564	1.566.283	2	1	35	26	63	73
İrlanda	47.301	121.449	9	3	35	42	56	54
İspanya	509.968	653.075	6	3	35	30	59	66
İsveç	245.941	240.313	4	2	32	28	64	70
İtalya	1.102.437	1.184.273	4	3	34	29	63	69
Portekiz	71.466	121.595	9	4	32	30	60	66
Yunanistan	84.075	132.824	11	7	28	22	61	70
Lüksemburg*
AB-15 Ortalaması	490.121	614.782	5	3	33	29	62	68
Çek Cumhuriyeti	34.880	69.514	6	4	49	40	45	57
Estonya	4.649	6.507	17	5	50	30	34	65
Kıbrıs Rum Kesimi*
Letonya	7.279	8.406	22	5	46	25	32	71
Litvanya	10.259	13.796	27	7	31	31	42	62
Macaristan	33.056	65.843	15	4	39	31	46	65
Malta*
Polonya	58.976	189.021	8	3	50	30	42	66
Slovakya	15.485	23.682	7	4	59	29	33	67
Slovenya	12.673	21.960	6	3	46	36	49	61
AB-10 Ortalaması	22.157	49.841	14	4	46	32	40	64
AB-25 Ortalaması	319.953	409.349	8	3	38	30	54	67
Bulgaristan	20.726	15.486	17	13	49	28	34	59
Hırvatistan	18.156	22.436	10	8	34	30	56	62
Romanya	38.299	45.749	24	13	50	38	26	49
Türkiye	150.642	183.665	18	13	30	27	52	60

Tabloda Sabit fiyatlar ele alınmıştır.

*Veri bulunamamıştır.

Kaynak:2004 World Development Indicators p.186-188.

<http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf>. 10.02.2005

3.1.7 Gelir Dağılımı

Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın derlediği 2001 yılı verilerine bakıldığında AB'de kişi başına düşen GSMH 23 981 dolar iken Türkiye'de kişi başına düşen GSMH 2 143 dolardır. Aynı oran tarım sektöründe de geçerlidir; AB'de tarım sektöründe çalışan kişi başına düşen GSMH 9 286 dolar iken Türkiye'de bu rakam 980 dolardır. Yani AB'de yaşayan bir birey Türkiye'deki bireyin yaklaşık 10 katı gelire sahiptir.

3.1.8 Tarım İşletmelerinin Sayısı ve Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Toplam arazi miktarları incelendiğinde, AB-15'de 134 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında yaklaşık 6,9 milyon kişi çalışmaktadır.¹¹

Ülkemizde ise yaklaşık 27 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında 7.1 milyon kişi istihdam edilmektedir. Buna göre, istihdam edilen kişi başına AB'de 19.4 hektar, Türkiye'de ise 3.9 hektar tarım alanı düşmektedir. Başka bir deyişle, AB'de tarımda istihdam edilen kişi başına düşen arazi miktarı Türkiye'dekinin yaklaşık 5 mislidir.

Tablo 3.19 verileriyle Türkiye'de küçük aile işletmelerinin yaygın olduğunu görebiliriz. 1991 sayım sonuçlarına göre işletme sayısı 3 967.000 adet, işlenen toplam alan 23.451.000 hektar iken 2001 geçici tarım sayımı sonuçlarında işletme sayısında bir düşme (3.021.000 adet) olduğu gibi işlenen tarım arazi miktarında da düşme meydana gelmiştir (18.433.000 hektar). Son on yılda tarım işletmelerinin sayısı %25 oranında azalmıştır. Türkiye'deki çiftlik yapısında Romanya ve Bulgaristan'la benzerlikler vardır. 25 ükeli Avrupa Birliği'nde toplam tarımsal işletme sayısı yaklaşık 13 milyondur. Bu ülkelerin tarımsal işletmelerin ortalama büyüklük göstergeleri, AB standartlarına göre küçük olduklarını ortaya koymaktadır.

¹¹ Erdal., s.2.

Tablo 3.19'a göre arazi büyüklükleri işletmelerimizin %5.88'i 0-5 dekar, %9.61', 5-9 dekar, %17.86'sı 10-19 dekar, %31,46'sı 20-49 dekar, %18,54'ü 50-99 dekar, %10,83'ü 100-199 dekar, %5,82'si ise 200 dekardan daha büyüktür. Bunun sebebi tarım arazilerinin dağınık olması ve miras yoluyla parçalanmasıdır. 2001 sayımında Türkiye'de ortalama tarım işletmelerinin büyüklüğü 6 hektar olarak kaydedilmiştir. AB tarım işletmelerine baktığımızda işletmelerin genellikle büyük olduğunu görürüz. Bu konuda AB-25 ortalaması 16,5 hektardır.¹² Ülke bazında incelediğimizde İngiltere'de 67 hektar, Fransa'da 35 hektar, Almanya'da 28 hektardır. Bunu sağlayabilmek için AB bu alanda bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler arasında arazi toplulaştırılması, kiracılık-ortakçılık ilişkilerinin düzenlenmesi, tarımsal miras hukuku ve tarımsal işletmelerin el değiştirmesine, devlet denetiminin sağlanması sayılabilir.¹³ Avrupa Birliği'nde işletme sayısı gün geçtikçe azalmakta, ortalama işletme genişliği de artmaktadır.

Tablo 3. 19 Tarımsal İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı ve İşletmelerin Tasarrufunda Bulunan Arazi

İşletme büyüklüğü (dekar)	1991 GTS		2001 GTS	
	İşletme Sayısı (%)	İşlenen Alan (%)	İşletme Sayısı (%)	İşlenen Alan (%)
Türkiye	100	100	100	100
5 den az	6,34	0,28	5,88	0,26
5-9	9,61	1,07	9,61	1,06
10-19	18,96	4,28	17,86	4
20-49	32,13	16,49	31,46	16,02
50-99	17,98	19,94	18,54	20,68
100-199	9,66	20,99	10,83	23,81
200-499	4,38	19,82	5,09	22,83
500-999	0,61	6,39	0,58	6,09
1000-2499	0,26	5,91	0,15	2,97
2500-4999	0,05	2,79	0,01	0,38
5000+	0,01	2,04	0	1,91
Toplam:	3.967.000	23.451.000	3.021.000	18.433.000

Kaynak: DİE, VII Genel Tarım Sonuçları
<http://www.die.gov.tr>. 03.08.2004

¹² DPT, 2005 Yılı Programı, s.19.

¹³ Dinler, s.371

3.1.9 Dış Ticaret

Günümüzde Türkiye'nin sanayileşmesinin doğal bir sonucu olarak tarımın ekonomideki yeri küçülse de hala önemini korumaktadır. Türkiye'nin toplam ticareti içinde tarım ürünlerinin payı giderek azalsa da tarıma dayalı sanayi ürünleri hala dış ticaretimiz içinde önemli bir yer tutar. Son 20 yılda tarıma dayalı ihracat toplam ihracat içindeki payı düşmüş ancak ithalatın payı aynı düzeylerde kalmıştır.¹⁴

2003 yılında Türkiye ve AB arasındaki toplam tarımsal ticaret küçük bir artış göstermiştir. Türkiye'nin AB-15'e ihracatı 2002 yılındaki 1.995 milyon €'dan 2.036 milyon €'ya yükselirken, Topluluktan ithalatı 2002 yılındaki 965 milyon €'dan 1.027 milyon €'ya yükselmiştir. AB-15 ithalatının büyük bir kısmını yine meyve ve fındık (bu ürünler bir önceki yıl yine daha düşük miktarda olmasına karşın) oluştururken bu ürünleri sebzeler takip etmiştir. AB-15'in en önemli ihracat ürünleri ise tütün, hububat ile hayvansal ve bitkisel yağlardır.¹⁵ Hayvancılığın geliştirilmesi ve diğer ülkelerden gelebilecek hastalıklardan korunabilmesi amacıyla 1996 yılından günümüze kadar damızlık ve kasaplık sığır ithalatı kısıtlı olarak yapılmaktadır. Bu çerçevede, 2002 yılında ithalat yapılmamış, 2003 yılında 2.127 baş damızlık düve ile 1 baş boğa ithalatı yapılmış, 2004 yılı Temmuz ayı sonu itibarıyla ise ithalat yapılmamıştır.¹⁶

Bu oranlar içinde 2000 yılı itibarıyla tarımsal ihracatımızın %59 ve ithalatımızın %36'sı AB ülkeleri ile yapılmıştır.

¹⁴ Kasnakoğlu ve Çakmak, s.25.

¹⁵ DPT, 2004 İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni, 2004, s.1. <http://www.ikv.org.tr/turkiyeab/guncel/ILERLEMERAPORU-2004.htm>. (18.01.2004).

¹⁶ DPT, 2005 Yılı Program, s.205.

Tablo 3. 20 Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticaretindeki Tarımın Payı (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel İhracat	Tarım Ürünleri İhracatı	Tarımın Genel İhracattaki Payı (%)	Genel İthalat	Tarım Ürünleri İthalatı	Tarım Ürünleri İthalatının Genel İthalata Oranı (%)
1980	2.910	1.672	57,46	7.909	51	0,64
1985	7.958	1.719	21,6	11.343	375	3,31
1990	12.959	2.347	18,11	22.302	1.318	5,91
1995	21.636	2.133	9,86	35.708	2.444	6,84
2000	27.775	1.998	7,19	54.503	2.129	3,91
2001	31.334	2.264	7,23	41.399	1.413	3,41
2002	36.059	2.089	5,79	51.554	1.707	3,31
2003	47.068	2.545	5,41	68.808	2.567	3,73

Kaynak: T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
<http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp>, 10.10.2004

3.2 Türk Tarım Politikası

Türkiye'de diğer ülkelerde ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi yasa gücünde belirlenmiş tarım politikası çerçevesi yoktur. Hemen hemen her parti döneminde farklı tarımsal politikalar uygulanmaya çalışılmış, hatta aynı hükümet döneminde bile farklı bakanlar farklı politikalar uygulayabilmişlerdir. Dolayısıyla Türk tarım politikası uygulamaları, istikrarlı bir çerçevede yürütülmemiştir. Tımar sistemi olarak adlandırılan Osmanlı toprak düzeninden kalan bozuk bir tarımsal yapı üzerinde, Cumhuriyet döneminin ilkeleri ile oluşturulmuş politikalar işlerlik kazanmıştır. Özellikle 1960'lardan 1980'li yıllara kadar uygulanan politikalar, içerde destekleyici ve müdahaleci yani ithal ikameye dayalı, gümrüklerde ise koruyucu ve daha ulusçu bir görünüm arz etmektedir.¹⁷

¹⁷ A. Sadi Ulusoy, "AB'ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler" s.8. <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03/12.pdf>, (05.05.2004).

Türkiye’de planlı döneme geçiş yapıldığından bu yana amaç olarak belirlenen tarımsal politikalar her planlı dönemde değişiklikler göstermiştir. Genel olarak tarımsal politika amaçlarına baktığımızda girdi verimliliğini arttırmak, fiyatlarda ve çiftçi gelirlerinde istikrar sağlamak, enflasyonu önlemek, ihracatta ve tarımsal ürün kalitesinde artış sağlamak, bütçe tasarrufunda bulunmak gibi amaçlar belirlenmiştir. Bunun yanında desteklemelerde de bulunulmuştur. Genele bakıldığında hemen hemen bütün kalkınma planlarında var olan en tutarlı hedeflerin, girdi verimliliğinin artırılması ve enflasyonun önlenmesi olduğu gözlenmektedir. Uygulamada beş yıllık kalkınma planlarında ilk kalkınma planı hariç diğer planlarda tarım sektörü sanayi sektörüne girdi temin eden ve bu sektörün eksikliklerini kapatmaya çalışan bir sektör gibi görünmektedir. Genellikle sanayi sektörünün kalkınması amacıyla yatırımlar bu yöne kaydırılmış, tarım ise hep ikinci plana atılmıştır.

3.2.1 Türk Tarımının Yapısal Sorunları

Türkiye’de tarım sektöründe var olan problemler çok köklüdür. Sorulduğunda herkes bu problemlerden birkaç tanesini sayabilmektedir. Ne yazık ki bugün var olan problemlerin bir çoğu dedelerimizin zamanında da vardı. Tarım faaliyetlerinin karşılaştırılmasında ele alınan her başlık Türkiye’nin bir problemini karşımıza çıkarmıştır. Bunlara başka başlıklar da ekleyebiliriz. Türkiye’deki tarımsal alanlara ve çiftçilere bakmadan evvel tarım sektörünün yönetimine, alınan kararların nereden geldiğine bakmak gerekir. Türk tarımındaki en büyük problemlerden biri tarım ile ilgili alınan kararlarda çok başlılığın olmasıdır. Durum böyle olunca farklı kurumların yetkileri geçerlilik taşımakta bu da tarımda şeffaflığı, istikrarı ve etkinliği bozmaktadır.

Ayrıca yine yukarıdaki bölümlerde değinildiği gibi Türkiye’de kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun fazla olması ve arazilerinin miras yolu ile parçalanması hem işletme sayısını küçültmekte hem de verimliliği olumsuz yönde etkilemekte, hem de işsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri, diğer sektörlerle göre oldukça düşüktür. Bir araya gelen bu faktörler dalga dalga tüm sektörleri olumsuz etkilemekte, işsizlikler ortaya çıkmakta, köyden kente göçler artmakta, şehirlerdeki gecekondu yapılaşması artmaktadır. Yeni gelinen şehirde iş bulamayan aile reisi,

psikolojik ve maddi olarak çökmeye başlar, geçimsizlikler ve çocukların çalışması yada evden kaçmasıyla düzen bozulur. Bu olumsuz etkilere daha onlarcasını yazabiliriz.

Toprak ve su kirlenmesi büyük boyuttadır. Bilinçsiz yapılan şehirleşme faaliyetleri, çevre boyutları gözetilmeden başlatılan yapılaşmalar yüzünden büyük doğal kaynak kayıpları oluşmaktadır. İlerleyen zamanlarda daha da azalacak olan bu kaynaklar ciddi problemleri de beraberinde getirecektir. Yaşanabilecek su kıtlıkları büyük kaoslara da doğuracaktır.

Türkiye’de önemli bir erozyon sorunu vardır. “1986 yılında 50 milyon hektar alanda erozyon sorunu görülürken, bugün 62 milyon hektar alanda bu sorun gözlenmektedir. Erozyon nedeniyle Türkiye her yıl 1,2 milyar ton verimli tarım toprağını yitirmektedir.”¹⁸

Sulama sorunları vardır. Kaynağından çıkan suyu etkin bir şekilde kullanım sağlanamamıştır.

Tarım sektöründe teknoloji kullanımı yetersizdir. AB ülkelerinde tarımsal verimliliği arttırmak için kullanılan araç ve teknoloji, bu yönde tutarlı bir devlet desteği olmadığı için Türkiye’de kullanılamamaktadır.

3.2.2 Türk Tarım Politikalarının ve Destekleme Uygulamalarının Ana Hatları

Destekleme politikalarının temel amaçları; üretici ve tüketici kesimlerini fiyat dalgalanmalarına karşı korumak, dengeli ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmak, tarım sektörü ile diğer sektörler arasında ve tarım sektörü içinde gelir dengesizliklerini en aza indirmek, işsizliği önlemek, halkın beslenme düzeyini arttırmak, tarım işletmelerinin yapısını iyileştirmek, etkin bir tarımsal örgütlenme yoluyla tarımsal üretim ve verimliliği arttırmak, ekonomik kalkınma performansına ivme kazandırmak, ekonomik büyüme ve ödemeler dengesi gibi makro ekonomik büyüklükleri gözetmek,

¹⁸ TÜSİAD Görüşleri Dizisi, s.6.

tarımsal ürün ticaretini geliştirmek, kamusal nitelikli destekleme ile global düzeyde etkiler yaratmak ve dünya tarım piyasalarını etkilemektir. Bunun yanında çevreyle uyumlu altyapıların oluşturulması ve bu yönde gelişecek sorunların aza indirilmesi ile verimli tarım topraklarının sanayi alanlarına dönüşmesini engellemek gibi unsurları da içermektedir.¹⁹ Söz konusu hedefler, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası hedefleri ile paralellik göstermektedir.

Türkiye’de tarım politikalarının önemli bir bölümünü oluşturan ve devlet tarafından bazı tarım ürünlerine taban fiyatı verilerek yapılan destekleme politikalarının tarihçesi 1930’lu yıllara kadar uzanmaktadır. Ülkemizde tarım sektöründe uygulanan en yaygın destekleme şekli fiyatlar ve alım yoluyla destekleme olmuştur. Hükümet tarafından bazı ürünlere taban fiyatı belirlenerek yapılan desteklemeler 1932 yılında buğday ile başlamıştır. Bu ürünler Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından satın alınmıştır. 1970’lerin sonuna doğru 30’a yükselmiş olan destekleme yapılan ürün miktarı, 1994 yılında ekonomik ve sosyal açıdan önem taşıyan ve geniş üretici kitlelerini ilgilendiren 3 ürün grubu (hububat, şeker pancarı ve tütün) ile sınırlandırılmıştır.

Destekleme alımları, özellikle başlangıç yıllarında bir takım olumlu sonuçlar vermesine rağmen, uygulamalardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle son yıllarda etkinliğini yitirmiştir.

Diğer destekleme yöntemleri Girdi Destekleri, Tohum Desteği, Tarımsal İlaç Desteği, Gübre Desteği, Damızlık Hayvan Desteklemesi, Faiz Kolaylıkları, Tarım Ürünleri İhracat Destekleri ve İthalat Korumaları, Teşvik veya Destekleme Primi Ödemesi, Tütünde Kota ve Çayda Budama Tazminatları Ödemesi, Sulama Yardımları ve Elektrik Desteği, Yatırımları Destekleyici Yardımlar, Tarımsal Araştırma Eğitim ve Öğretim Desteği, Genel Hizmetler, Tarımsal Yayım Hizmetlerinden oluşmuştur.

¹⁹ Uzunoğlu ve diğerleri, s.44., ve “Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyumu”, http://www.atb.gov.tr/tarim_abortaktarim.htm, s.1 (23.04.2004). ve DPT, “Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler”, 8 Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: 2000, s.3.

1980’li yılların başlarında destekleme uygulamasında ilk büyük reform sayılabilecek politika değişikliğine gidilmek istenmiş ve aşağıdaki amaçların gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır:

- i. Destekleme kapsamını daraltmak ve destekleme yapan kamu kurumu sayısını azaltmak,
- ii. Girdi sübvansiyonunu düşürmek,
- iii. Liberal politikalarla dış ticareti özendirmek,
- iv. Tarımsal KİT’leri özelleştirmek,
- v. Sulama gibi kamu yatırımlarından yararlananlardan maliyetin bir kısmını tahsil etmek.²⁰

3.2.3 Türkiye’de Bugüne Kadar Uygulanmış Olan Tarım Destekleme Politikalarının Sonuçları

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda geçmiş tarım politikaları sonucu gelinen nokta ile yapılmak istenen reformlar “Tarım Sektöründe Reform” çalışmasıyla duyurulmuştur.

Bu çalışma ile bugüne kadar uygulanan tarım politikalarının sonuçları ve bu sonuçlardan hareketle yapılması gereken reformlar anlatılmaktadır. Söz konusu çalışmaya göre bugüne kadar uygulanmış politikaların sonuçları şöyledir:

- i. Üretimde planlama yapılamamıştır. Tütün, fındık, şeker pancarı, çay gibi ürünlerde ülkenin birkaç yıllık ihtiyacını karşılayacak stoklar oluşurken, pamuk, yağlı tohumlar ve yem bitkilerinde arz açığını kapatmak için önemli miktarda (890 milyon dolar tutarında) ithalat yapılmıştır. Böylece, hem arz fazlası ürünlerin stok maliyetine katlanılmış hem de ithalat yoluyla başka ülkelerin çiftçileri desteklenmiştir.

²⁰ Ulusoy, s.10

ii. Üretici gelirlerinde istikrarsızlık yaratılmıştır. Siyasi kaygılarla açıklanan taban fiyatlarına göre üretim yapan çiftçiler, bir sonraki yıl aynı ürüne yöneldiğinde yüksek rekolte sebebiyle, piyasada fiyatların düşmesi sonucunda gelir kaybına uğramışlardır.

iii. Üretici fiyat yoluyla desteklenirken, destekleme alımlarının yol açtığı fiyat artışları nedeniyle tüketiciler yükün önemli kısmını üstlenmişlerdir.

iv. Destekler kamuya ve tüketiciye çok büyük mali yük getirdiği halde transferin hedeflendiği kitlenin gelirine etkisi sınırlı kalmış, büyük pay büyük üreticiye gitmiştir.

v. Ürün stoklarının oluşmasından dolayı stok maliyetleri artmıştır. Tarım sektöründe verimlilik istenilen düzeye ulaşamamış, üretkenlik arttırulamamıştır.²¹

Ayrıca bu sonuçlardan başka şunları da ekleyebiliriz:

Türkiye’de tarımsal politikalar belirlenirken daha çok iç dinamikler göz önünde bulundurulmuş, dış dünyadaki gelişmeler gözardı edilmiştir. Özellikle son yıllarda tarım alanında dış ilişkiler ve tarımsal uyum daha çok gündeme gelmektedir.

AB’de destek kuruluşlarının tek ve merkezi olmasının aksine Türkiye’de ürüne göre değişmesi, AB’nin destek mekanizmalarını, ürünlerin kalitesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyine göre ayarlayabilmesi, buna karşılık Türkiye’de söz konusu unsurların dikkate alınmaması, Türkiye’deki üretici örgütleri yapılanmasının AB’deki kadar güçlü olmaması, iki mekanizma arasındaki diğer önemli farklılıktır.²²

Ürüne göre destekleme kurumlarının kurulmuş olması ve destekleme politikalarıyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması uygulanan destekleme politikalarının amaçlarına ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

²¹ Gökdemir, s.17. ve Ulusoy, s.13-14.

²² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği Tarım Politikası Avrupa’da Yenilenme ve Türkiye’ye Etkisi*, s.7.

Bu olumsuz hususlara karşılık destekleme politikalarının çok önemli olumlu sonuçları da olmuştur. Türkiye'nin tarım ürünlerindeki ihracat payı artmış, devlet alımlarının etkisiyle ürün fiyatlarında istikrar sağlanmıştır. Yapılan desteklemelerle verim arttırıcı gübre, tohumluk, zirai ilaç kullanımı sonucu tarımsal üretimde artışlar yaşanmıştır. Ayrıca, gıda güvenliği, tarım sektörünün yüksek istihdam kapasitesi, tarımsal politikaların iktisadi şokları yumuşatma özelliği, diğer sektörlerle girdi ve talep katkısı da destekleme politikalarının olumlu sonuçlarındandır.²³

3.3 Tarım Sektöründe Türkiye ile Topluluk İlişkileri

Tarım sektörü konusunda Türkiye AB ilişkilerinde Ankara Anlaşması'ndan bu güne istenen sonuç elde edilememiştir.

3.3.1 Ankara Anlaşması Sonrası Gelişmeler

12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile başlayan tarımsal ilişkiler Katma Protokolde şöyle ifade edilmektedir;

Topluluk, tarım politikasının tespiti ve gelişmesi sırasında Türk tarımının çıkarlarını koruyacak ve Türkiye, bu amaca yararlı bütün unsurları Topluluğa bildirecektir. Topluluk ayrıca, OTP'nin tespit edilmesi ve gelişmesi ile ilgili Komisyon tekliflerini, bu tekliflere ilişkin görüşleri ve alınan kararları Türkiye'ye bildirecektir. Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin 22 yıllık dönem sonunda OTP tedbirlerini aldığını belirlemesini takiben tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili hükümleri tespit edecektir. Ortaklık Konseyi, uyum için öngörülen tarihi değiştirebilecektir.²⁴

Görüldüğü üzere 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile AB üyesi olabilmek için taraflar arası geçerli olacak kurallar tespit edilmiştir. Anlaşmanın geçiş dönemini belirleyen bu protokol Ortak Tarım Politikasına uyum için Türkiye'ye önemli yükümlülükler getirmiştir. Diğer bir deyişle protokolün 33/1 maddesine göre, tarım

²³ Ulusoy, s.14.

²⁴ Dışişleri Bakanlığı, *Katma Protokol 1973*, s.2. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruba/ab/abab/protokol.htm> (12.08.2004).

alanındaki serbest dolaşımın gerçekleştirilebilmesi için, Türk Tarım politikasının Topluluğun OTP'ye uyumu zorunlu görülmektedir. Katma Protokol'de tarım sektörü Gümrük Birliği'nin dışında bırakılmış ve ayrıca, tarafların geçiş dönemi boyunca tarımsal ürün ticaretinde karşılıklı olarak tavizler uygulayabileceği belirtilmiştir.

30 Haziran 1980 tarihli ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye tarımının Topluluk tarımına, tarım politikasının da OTP'ye uyum sağlayacak biçimde yönlendirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede 1/80 sayılı Konsey kararıyla Türkiye ve AB arasında belirli tarım ürünlerinde tavizli bir ticaret rejimi uygulamasına başlanmıştır.

Türkiye, Geçiş dönemi boyunca tarım ürünleri ithalatında önemli sayılabilecek tavizlerden yararlanmamıştır. AB ise Katma Protokol'e dayanarak hemen hemen bütün tarımsal ürünlerde çeşitli vergi muafiyetlerinden yararlanarak Türkiye pazarına giriş kolaylığı sağlamıştır. 1980 yılında 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile tarım ürünlerinde tercihli rejim genişletilerek uygulanmaya başlanmıştır. Aşağıdaki tabloda 1995 yılı rakamlarına göre, taraflararası tarım ürünleri ticaretindeki tavizler gösterilmektedir. Buna göre, Türkiye'den Topluluğa yapılan tarımsal ihracatların %71'i vergiden muaf tutulmuş, %5'i ise gümrük vergisi indirimiyle gerçekleştirilir olmuştur. Toplamda AB'ye sağlanan tavizler %76'yı bulmuştur.

Tablo 3. 21 Taraflararası Tarım Ürünleri Ticaretinde Tanınan Tavizler

	Türkiye'nin AB'ye İhracatı	AB'nin Türkiye'ye İhracatı
Vergi Muafiyeti	% 71	-
Vergi İndirim	% 5	% 7
<i>Toplam Taviz</i>	<i>% 76</i>	<i>% 7</i>
<i>Tavizsiz Kısım</i>	<i>% 24</i>	<i>% 93</i>

Kaynak: "Türkiye Avrupa Birliği Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim" DTM, Yayınlanmamış Rapor, Ankara, Ocak 1999, s.8.

Türkiye'den yapılan ihracatın yalnızca %24'ü herhangi bir tavizden yararlanmamıştır. 1/80 sayılı OKK ile; taze ve konserve balıkçılık ve su ürünleri, çiçekler, ağaç ve bitki kökleri, baklagiller dahil taze ve kurutulmuş meyve ve sebzeler, kahve, çay ve baharatlar, hayvansal ve bitkisel yağlar, tohumlar, içme suyu, bira, şarap,

rakı vb, işlenmiş meyve ve sebzeler (kurutulmuş ve meyve suları) ile ham tütün gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.

Bu karar ile Türkiye çıkışlı patates, kavun, karpuz, fasulye, bakla, soğan, kabak, patlıcan, kereviz, erik ve sofralık üzümün yılın belirli dönemlerinde gümrük muafiyeti tanınmıştır. Ayrıca beyaz peynir, tulum peyniri ve kaşar peynirine %66 oranında vergi indirimi uygulanmaya başlamıştır. Bahsedilen ürünler, tarımsal ihracatın büyük bölümünü oluşturmaktadırlar.²⁵

Türkiye gerçek anlamda 1993 yılındaki ithalat rejimiyle bazı tarım ürünlerine taviz uygulamaya başlamıştır. Bu ana kadar Türkiye ithalatta hiç bir taviz tanımamıştır. Karşılıklı olarak tanınan tavizlere baktığımızda oransal farklılıkları görebiliriz. AB menşeli bazı peynir, şarap, kaşar vb. ürünlere uygulanan tavizler dışında Türkiye'ye ithal edilen malların %93'ü tavizsiz olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerinden yapılan tarımsal ithalatların ancak %7'lik kısım için vergi indirimi uygulanmıştır.

Avrupa Birliği'nden gelen talepler doğrultusunda karşılıklı tarım ticaretinde taviz dengesinin kurulması amacıyla 1993 yılının Eylül ayında, AB ile görüşmelere başlanmıştır. Bu müzakerelerin sebebi, 1995 yılında Avustralya, Finlandiya ve İsveç'in tam üye olması ile GATT Tarım Anlaşması'nın tamamlanması nedeniyle bazı ülkelerde pazar payının azalması sonucunun ortaya çıkmasıdır. Avrupa Birliği Katma Protokolün ilgili hükümleri ile GATT Anlaşmasının maddeleri gereği Türkiye'den tarım ürünleri itibarıyla AB'ye ticari taviz tanınması talebinde bulunmuştur. Bu çerçevede, Nisan 1995 tarihinden itibaren müzakereler "karşılıklılık" niteliği kazanmıştır. Böylece Türkiye'nin yararlanmakta olduğu tavizler GATT kuralları gereği karşılıklı ve dengeli hale getirilmiştir.

Aynı dönemde Uruguay Round görüşmelerinin de sonuçlanmasıyla tarım ürünleri ticareti için yeni bir düzen oluşturulmuştur. İmzalanan GATT Tarım Anlaşmasıyla Avrupa Birliği'nde 1995 yılına kadar tarım ürünleri ithalatı bakımından

²⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye Avrupa Birliği Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim*, Yayınlanmamış Rapor, Ankara: Ocak 1999, s.7.

yoğun uygulanan değişken ithalat vergileri, asgari ithal fiyatı gibi bir çok dış ticaret önlemine son verilmiştir.²⁶

Türkiye'ye verilen tavizlere yönelik değişiklikleri içeren müzakereler 1997 yılında tamamlanarak, 1/98 sayılı OKK ile 1998 yılı başında uygulamaya girmiştir.

OKK ile domates salçası, kümes hayvanları eti, koyun ve keçi eti, meyve suları, zeytinyağı, peynir, marmelat ve reçeller de taviz kapsamına alınmış ve Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının %25'i vergi indiriminden yararlanırken %68'i vergiden muaf tutulmuştur. Diğer bir ifadeyle tarımsal ürün ihracatımızın %93'ü taviz kapsamına alınmıştır.²⁷

3.3.2 Gümrük Birliği'ne Dahil Edilmeyen Tarım Sektörü

1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'e göre 22 yıllık geçiş döneminden sonra Türkiye ile Topluluk arasında sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği'nin imzalanması, tarım ürünlerinde de serbest dolaşımının tesis edilmesi hedeflenmişti. Bu hedefe ulaşabilmek içinde Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluğun tarımına ve tarım politikasına yakınlaştırması gerekmektedir.

6 Mart 1995 ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararına (OKK) göre Katma Protokolün geçiş dönemi sona erdirilmiş ve Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Ancak geçiş dönemi boyunca tarım alanında mesafe katedilmemesi nedeniyle tarım ürünleri ticaretinde serbest dolaşıma geçilebilmesi için belirsiz bir ek süre tanınmış ve tarım ürünlerinin Gümrük Birliği kapsamına alınmasının OTP'ye uyum ile mümkün olacağı bir kez daha yinelenmiştir.²⁸ Bu karar, sanayi mallarının ve işlenmiş tarım ürünlerinin taraflar arasında dolaşımını serbest kılmıştır. 1/95 sayılı OKK'nın beşinci bölümü işlenmiş tarım ürünleri ile ilgilidir.

²⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye Avrupa Birliği Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim*, s.9.

²⁷ Mustafa Taşar, "Tarım ve Hayvancılıkta AB Ülkeleriyle İlişkiler" *Asomedy*, Şubat 1998, s.2. www.mustafatasar.gen.tr/makaler/98_02_asomedy.htm (21.04.2004).

²⁸ "Avrupa Birliği Tarım Politikasına Uyum" *Export Dergisi*, Nisan 2000, s.32.

Avrupa Birliği terminolojisine göre, işlenmiş tarım ürünleri, “tarım ürünlerinin ikinci kez işlenmesi sonucunda elde edilen ve bünyesinde tahıl, süt, şeker veya bu ürünlerden herhangi birini bulunduran üründür.”²⁹ Bu rnlerin bir kısmına Avrupa Birliği, ad-valorem vergilerle (sanayi koruması / sanayi payı) birlikte spesifik vergi (tarımsal koruma / tarım payı) de uygulandığından bu tür ürünler sanayi payları itibarıyla Gümrük Birliği’ne dahil edilmişlerdir.³⁰ AB mevzuatına uygun olarak, işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi ve tarım payları tespit edilerek toplam verginin sanayi payına isabet eden kısmının Topluluğa ve EFTA ülkelerine karşı sıfırlanması öngörülmüştür. Aynı şekilde Avrupa Birliği’de bu ürünlerde ülkemize karşı daha önce sıfırlamadığı sanayi paylarındaki korumayı kaldırmıştır.

Gümrük Birliği’ni kuran 1/95 sayılı karar kapsamında taraflar arasında tarım ürünleri ticaretinde tavizli bir rejimin uygulanmasına ilişkin işbirliği nerisi bulunmaktadır. Yani, tarafların uyguladıkları tarım politikaları konusunda düzenli danışmalarda bulunmaları kararlaştırılmış ve Türkiye’nin OTP’ye daha iyi bir şekilde uyum sağlaması için, AB’nin teknik yardımda bulunması öngörülmüştür.

Bir süre sonra tarım ürünlerinde karşılıklı tavizli bir rejim uygulamasını öngören 1/97 sayılı OKK yürürlüğe girmiştir. Kararın amacı Gümrük Birliği’ne dahil olmayan tarım ürünleri ticaretinde de zamanla serbestleşmeye gidilmesidir.³¹

3.3.3 Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler

1998 senesinde AB’nin mevzuat uyumuna başlatılması için Türkiye’ye “Türkiye için AB Stratejisi” alışması başlatılmıştır. Tarım ile ilgili mevzuat uyumunun  aşamada gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. İlk aşamada tarımı kapsayan alt sektörlerin belge uyumu gerçekleştirilecek, ikinci aşamada sektörler incelenecek ve son olarak da uygun görülen alt sektör ve alanlara teknik ve mali yardımlar yapılacaktır.

²⁹ Hüsamettin Nebioğlu, “Türkiye – AT Gümrük Birliği Bağlamında Işlenmiş Tarım rnleri Ticareti” , *DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Mdrlğu alışma Raporları 1997-03, Kasım 1997, s.1.*

³⁰ *Export, s.32.*

³¹ *TÜSİAD, Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri, s.29.*

1999 yılında Helsinki’de Avrupa Birliği’ne adaylığımızın açıklanması ile Türkiye AB ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bu gelişme ışığında 1998 yılında başlatılan Türkiye için AB stratejisi durdurulmuştur. Bunun yerine sektörel bazda alt komiteler kurulmuş ve tarım sektörü ile ilgili olarak Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi oluşturulmuştur. Brüksel’de yapılan ilk toplantıda taraflar karşılıklı olarak kendi politikalarını ve yapısal durumlarını açıklamışlardır. Yapılan bu görüşmeden sonra Türkiye’nin OTP’ye uyum konusundaki yükümlülükleri Katılım Ortaklığı Belgesinde sunulmuştur. KOB, AB’ye tam üyeliğin gerçekleşebilmesi için Türkiye tarafından yerine getirilmesi gereken koşulların AB tarafından belirlendiği belgedir. AB tarafından 2000 yılında açıklanan ilk KOB’da Türkiye’nin yerine getirilmesi istenen koşullar açıklanmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi tarımda da kısa ve orta vadeli hedefler belirlenmiştir. Kısa dönem hedefler olarak hayvan kimlik sistemi, bitki pasaport sistemi, tapu ve kadastro sistemlerinin genişletilmesi, mevcut olmayan düzenlemelerin de bir an önce yapılandırılması öncelikli hedefler içinde yer almıştır.

Orta dönem öncelikler olarak, Türkiye'nin tarımsal reformu tamamlaması; tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde müktesebat ile ilgili hazırlıkları tamamlaması ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi suretiyle AB standartlarına ulaşması istenmektedir.³²

Türkiye tarafından 19 Mart 2001 tarihli Avrupa Birliği Muktesebatı’nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programında, bu belgeye cevap niteliği taşıyarak ülkemizin görev ve sorumluluklarının yerine getirileceği taahhüt edilmiştir. Türkiye tam üyelik doğrultusundaki çalışmalarını bu şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan bu çalışmaların yanı sıra her yıl yayınlanan İlerleme Raporları ile gelişmeler takip edilmekte ve değerlendirilmektedir. Nisan 2003’te açıklanan gözden geçirilmiş KOB’a göre tarım alanında Türkiye’nin AB Ortak Tarım Politikası’na uyum konusundaki yükümlülükleri yine kısa ve orta vadede belirlenmiştir.

³² 2. Türk Veteriner Hekimliği Kurultayı Avrupa Birliği Uyum Komisyonu Sonuç Raporu, 11-12 Ekim 2002. s.1. http://www.ist-vho.org.tr/kurultay/ab_uyum.htm (02.01.2005).

Helsinki Zirvesinden sonra Türkiye ile Avrupa Birliği arasında uyumu kolaylaştırmak ve AB ile ilişkilerde koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulan AB Genel Sekreterliği bünyesinde 2000 yılında AB ile ortak çalışmalar yürüten Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi kendi faaliyetlerini yürütebilmek amacıyla 8 Alt Komite oluşturmuştur. Ulusal Programın Tarım ve Balıkçılık bölümlerinde belirtilen mevzuata uyum çalışmalarını planlamak ve gerçekleştirmekle sorumlu bu Alt alışma Grupları Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından Haziran 2004 tarihinde yapılan bir düzenleme ile sayıları 7'ye düşürölerek yeniden düzenlenmiştir.

Bu Alt alışma Grupları sırasıyla:

- i. Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum Alt alışma Grubu,
- ii. Veterinerlik Alt alışma Grubu,
- iii. Bitki Sağlığı Alt alışma Grubu,
- iv. Balıkçılık Alt alışma Grubu,
- v. Kontrol Alt alışma Grubu,
- vi. Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Alt alışma Grubu,
- vii. Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Alt alışma Grubudur.³³

3.4 Türk Tarımında Yenilikler

Türkiye'de tarım devamlı olarak reform arayışları içinde olan bir sektördür. Nihai amaç Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlama olmakla birlikte, Türkiye tarımını arayış içine yönlendiren nedenleri iki grup içinde sınıflandırabiliriz.

a. İçsel Nedenler

³³ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, "II Tarım Şurası", s. 71.

b. Dışsal Nedenler: Tarım politikalarında reform sürecine giden Türkiye, tarım politikalarının esaslarını şu unsurlara göre belirlemektedir.

- i. IMF Ekonomik İstikrar Tedbirlerine Uyum ve uluslararası ticaretteki gelişmelere uyum,
- ii. DTÖ Tarım Anlaşmasına Uyum,
- iii. AB Ortak Tarım Politikası'na Uyum.

3.4.1 İçsel Nedenler

Türk tarımı, yukarıda da değinildiği gibi yapısal olarak oldukça sorunlu bir sektördür. Gerek tarımsal alanların verimli kullanılmaması, istihdamın yüksek olması gerek bugüne kadar uygulanan tarımsal politikaların kendi içinde çelişmesi, uzun vadeli ve istikrarlı bir politikanın noksanlığı, gerekse uygulanan destekleme politikalarının devlete olan mali yükün artması tarımda reformu gerekli kılmıştır. Bu sebeple Türk tarımını daha kaliteli ve daha verimli bir sektör haline getirebilmek amacıyla, son yıllarda tarımsal altyapıyı ve tarımsal devlet desteğini yeniden yapılandırmak için programlar uygulamaya konulmuştur.

3.4.1.1 Tarım Reformu Uygulama Projesi

Hükümet, Dünya Bankası'nın desteği ile, Tarım Reformu Uygulama Projesini (TRUP) geliştirmiştir. TRUP, aynı zamanda, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nda yer verilen tarımsal reform düzenlemelerinin de temelini oluşturmaktadır. Bu proje, esasında 2001-2004 dönemi için hazırlanmıştır, ancak 2005 yılında da devam etmesi planlandığı halde bu projenin devamı niteliğinde başka bir proje uygulamaya konulmuştur. Tarım Reformu Uygulama Projesinin ana amacı; üretim ve girdi esaslı desteklerin kaldırılması ve bunlar yerine alan esaslı gelir desteği programının getirilmesidir.³⁴ Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse tarım için bütçeden yapılan destekleme harcamalarında kısıntıya gidilmesi hedeflenmiştir. Dünya Bankası'nın 2000

³⁴ DPT, 2004 İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni, s.72.

yılındaki tahminine göre (Tablo 3.23), 2003 yılında yapılan tarımsal reformlar sayesinde Türkiye tarım harcamalarından 4 milyar dolar tasarruf edebilecektir.

Reform programının ilk aşamasında tarım alanında uygulanan destekleme sisteminin tamamen değiştirilmesi hedeflenmiş bu sayede hedef kitleye, şeffaf ve verimli bir destekleme sisteminin kurulması amaçlanmıştır.

Tablo 3. 22 Tarımda “Reform” Programının Mali Etkisi, (Milyon ABD doları)

	Reformsuz	Reformlu		
	2000	2001	2002	2003
Kredi Sübvansiyonu	1,4	0	0	0
Gübre Sübvansiyonu	245	221	0	0
TMO	865	364	0	0
Tütün	538	192	196	0
Pamuk	269	202	0	0
Yağlı Tohumlar	51	38	0	0
TSKoB	860	432	185	0
Şeker	811	569	0	0
Ara Toplam	5,039	3,018	381	0
Doğrudan Gelir Desteği	0	576	1,152	1,152
Toplam	5,039	2,594	1,533	1,152

Kaynak: Haluk Kasnakoğlu, Erol H. Çakmak, “Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Işığında Etkin Tarım Politikaları”, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ankara, 2001, s.81.

TSKoB: Tarım Satış Kooperatif Birlikleri

TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi

Bu doğrultuda tarım reformu projesi Doğrudan Gelir Desteği , Alternatif Ürün, Devlet Müdahale Kuruluşlarının Özelleştirilmesi, ile Kamuoyu Tanıtım Kampanyası ve Destek Hizmetleri olmak üzere dört başlıkta toplanmaktadır.

3.4.1.1.1 Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin Getirdiği Yenilik

Ortak Tarım Politikasına uyum sürecinin önemli unsurlarından birini çiftçilere yönelik doğrudan gelir desteği uygulaması oluşturmaktadır. Hem 1999 yılında IMF'ye

verilen niyet mektubu hem de AB Ortak Tarım Politikasına uyum gereği destekleme politikasında değişikliğe gidilmiştir.

Devlet bütçesinden tek tek çiftçilerin gelirlerini arttırmak için yapılan tüm ödemelere doğrudan gelir desteği (DGD) denir. İsminden de anlaşılacağı gibi fiyatları etkilemediği için üretici ve tüketicilerin vereceği kararı etkilemez.

DGD vergi verenlerden tarım kesimine doğrudan kaynak transferini içermektedir. Gelir dağılımı etkisi vardır, ancak esas amacı üreticilerin değişen üretim koşullarına uyum göstermesi için geçici bir önlemdir.³⁵ Ekonomik reform programının bir parçası olarak 22.12.1999 tarihinde IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması ile Türkiye’de uygulanmakta olan destekleme politikaları uygulama dışı bırakılarak, üretimden ve girdi kullanımından bağımsız, doğrudan çiftçi gelirini arttırmaya dönük doğrudan gelir desteği sistemi uygulamasına geçilmiştir. Bu doğrultuda 2000 yılı Nisan ayında 4 pilot ilde (Adıyaman, Ankara, Antalya ve Trabzon) toplam 72 köyde uygulanmaya başlayan doğrudan gelir desteği, 2001 yılında ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Doğrudan Gelir Desteğine ek olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından Çiftçi Kayıt Sistemi ile Arazi Kayıt Sistemi oluşturularak uygulamaya konulmuştur. 81 ilde uygulamaya konan bu sistem sayesinde çiftçilere ilişkin bilgiler kaydedilmektedir. Oluşturulan veri tabanında Doğrudan Gelir Desteğinin verilmesinde esas alınan çiftçi kayıt ve arazi kayıt bilgileri yer almaktadır. 2003 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 2.770 bin çiftçi ve 16,7 milyon hektarlık arazi kayıt altına alınmıştır.³⁶

Doğrudan Gelir Desteği ödemesi, tarımsal toprağı üretim için kullanan herkese verilecektir. Hatta yarım hektardan az toprağı olan çiftçilere dahi hektar alanı 0,5’e tamamlanarak ödeme yapılması öngörülmüştür. Görüldüğü gibi küçük çiftçiyi de içine alan çok esnek bir sistem gibi görünmektedir. 2001 yılı için hektar başına 100 milyon TL ödeme yapılmıştır. Bu sistemin Türkiye uygulamasının başlatılması Avrupa Birliği

³⁵ Kasnakoğlu ve Çakmak, s.77-79.

³⁶ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *II Tarım Şurası*, s. 38.

ve uygulanan diğer ülkelerdeki gibi olamamıştır. Çünkü sistemin eksik yanları çok fazladır.

3.4.1.1.2 Yeni Destekleme Politikasının Sorunları

Öncelikle tarımsal destekleme politikalarının aksayan yönlerinin düzeltilmesi için hangi tedbirlerin alınması gerektiğine bakılmalı, tarımsal faaliyetler için daha rasyonel ve doğru bir yönetimle parasal destek sağlanıp sağlanamayacağına ve ABD ile AB'nin de yapmış olduğu gibi belli bir amaca ulaşmak için bütçeden önemli bir miktarın tarıma ayrılıp ayrılmayacağına karar verilmesi gerekirdi. Ancak 2001 yılında yaşanan bütçe açıkları ve ekonomik kriz, destek için ayrılan miktarın önemli ölçüde azaltılmasını zorunlu kılmıştır.³⁷

Destekleme politikasındaki köklü değişikliğin AB tarım politikasına uyum çerçevesinde yapılmakla birlikte Avrupa Birliği'nde uygulanan Doğrudan Gelir Desteği sistemi Türkiye'de uygulanan sistem ile çok fazla benzerlikler içermemektedir. Türkiye diğer tüm destekleme mekanizmalarını saf dışı bırakıp yalnız Doğrudan Gelir Desteği'ni uygulamayı amaçlamıştır. Ancak bu sistem, piyasa müdahalelerine bir alternatif ve geçiş dönemi politika araçlarından biri olduğundan tek başına uygulama alanı bulamamıştır. Bu sistemi uygulayan diğer ülkeler, tarım üzerinde gerçekleştirilecek reform önlemleri çerçevesinde çiftçilerin gelir kayıplarını telafi edilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Türkiye'de tarımsal destekleme bütçesinden Doğrudan Gelir Desteği için ayrılan pay uygulamaya konulduğu dönemden 2004 yılına kadar %75-80 civarındayken, AB'de toplam destekleme içindeki oranı daha sınırlı olup %30 civarındadır. Bu desteğin yanında AB ülkeleri, pazar fiyat desteğini %55, girdi desteğini ise %8 oranında gerçekleştirmektedir. ABD'de ise Doğrudan Gelir Desteği'nin payı %10, pazar fiyat desteğinin %50, girdi desteğinin payı ise %10 dolayındadır. Bunun yanında AB'deki Doğrudan Gelir Desteği uygulamasında, ürün veya ürün gruplarının karakteristikleri ve

³⁷ Ulusoy, s. 13.

kalite standartlarına uygunluk göz önüne alınırken, Türkiye'deki uygulamada henüz böyle bir ayırım yapılamamış ve destek, dekar başına ve desteğin alınabileceği azami tarımsal arazi büyüklüğü dışında, herhangi bir şarta bağlı olmaksızın verilmeye başlanmıştır.³⁸

Görüldüğü gibi AB müdahale alımlarına ve üretim yardımlarına devam ederken, ilave olarak doğrudan ödemeler yapmakta, üretimi kısıtlayıcı (en azından arttırmaya tevik etmeyen) önlemler çerçevesinde bu desteğe başvurmaktadır. Doğrudan Gelir Desteği uygulaması, üretkenlik ve verimlilik problemi olmayan ülkelerde ve arz fazlası olan ürünler için uygun bir destek aracıdır.³⁹ Ülkemizde bu sistem verimsiz işletmeleri de kapsamıştır. Verimlilik farkları on katına kadar çıkan Orta ve Doğu Anadolu köylüsü ile Ege ve Çukurova çiftçisi miktar bazında aynı oranda destek primi kazanmışlardır. Dolayısıyla verimlilik ve etkinliğin artırılması için gerekli tedbirler alınmadığı için çiftçiler arasında adaletsizlikler olmuştur. Ayrıca bu sistemin güvenilir bir şekilde işleyebilmesi için çiftçi kayıt ve arazi kayıt sisteminin bitirilmiş olması gereklidir. Sistemin fayda sağlayacağı hedef grupların belirlenmiş, tapulama ve kadastro işlerinin oturmuş olması gerekirdi.

Tapusu olduğu halde fiilen topraksal üretim yapmayan kesimler bu desteğin ödemelerinden faydalanırken, tapusu olmadığı halde tarımla uğraşan ortakçı ve kiracılar destekten faydalanamamıştır.

Türkiye'de uygulanmaya başlanan Doğrudan Gelir Desteği sisteminin diğer ülkelerdeki uygulamalar ile benzer yönleri, çiftçilere yönelik olarak belirlenen amaç ile desteğin verileceği azami alanın aynı olmasıdır. Bu ortak özelliklerin dışında Türkiye, uygulamaya oldukça hazırlıksız bir dönemde başlamıştır. Doğrudan Gelir Desteğinin, yapısal sorunların devam ettiği ve üreticilerin piyasayla bütünleşmesini sağlayacak kendi organizasyonlarından yoksun olduğu, dolayısıyla bu alanlarda devlet politikasına

³⁸ Ali Urkan, "Türkiye - AB Tarım Sektörlerinde Destek ve Yardım Politikaları", *Analiz Dergisi*, Ocak-Şubat 2003 Yıl:2, Sayı:7 s 23.

³⁹ Ulusoy, s.16.

ihtiyaç bulunduğu bir dönemde, sektörün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kalmıştır. Ayrıca bu sistem işletmelerin modernleşmesinde, verimlilik ve kalitenin artırılmasında ve alt sektörler arası denge kurulmasında etkili de olamamıştır. Ortaya çıkan bu tabloya göre DTÖ bünyesindeki kurallar da gözletilmek suretiyle sektörün süratle geliştirilmesini sağlayacak yeni politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla, 2004 yılında Tarım Bakanlığı tarafından ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, tarım sektöründe 2006–2010 döneminde uygulanacak politikaların temel doğrultuları ile stratejiler ve destekleme araçlarını kapsayan bir “Tarım Stratejisi Belgesi” hazırlanmıştır.⁴⁰ Bu açıdan 2005 yılı bir hazırlık, geçiş yılı olacaktır.

3.4.1.2 2006-2010 Tarım Stratejisi Belgesi

Doğrudan Gelir Desteği'ne geçiş nedeninin bir sebebi de bir çok ülkenin özellikle de AB ülkelerinde uygulanıyor olmasıdır. Ancak geçen dört sene içinde uygulamalar göstermiştir ki Doğrudan Gelir ödemeleri yaklaşımı tarım sektörü üzerinde Türkiye'de beklenen etkiyi gerçekleştirilememiştir. Bu uygulamanın sorunsuz işleyebilmesi için Türkiye'nin sosyolojik yapısı, kurumsal yapı ve örgütlenmesi yeterli değildir. Bu sebeple 2005 yılı itibarıyla tarımsal desteklemelerde yeni bir çerçeve oluşturulması planlanmıştır.

2005 yılıyla birlikte Tarımsal Destekleme Bütçesi, 2004 yılına nazaran %15 oranında arttırılmıştır. Destekleme ödeneklerinin dağılımında Doğrudan Gelir Desteği'nin payı 2006 yılından sonra %78-81 aralığından %45'lere çekilerek, Tarım Strateji Belgesi ile öne çıkan Prim, Hayvancılık, Tohumluk, Tarım Sigortası, Kredi Desteği gibi araçlara kaynak tahsisi yapılacaktır. Ayrıca bu desteklere ek olarak, gübre ve mazotta üretici maliyetlerini düşürerek destekleme tedbirleri üzerinde de çalışmalar yapılacaktır. Çiftçilere yapılan ödemelerin öne çekilmesi, hayvancılık desteklerinin sektörün canlanmasını sağlayacak şekilde üçe katlanması, tarım sigortası, sertifikalı tohumluk, enerji, patatese alternatif ürün destekleri gibi hususlar da 2005 yılında

⁴⁰ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, "Tarımsal Desteklemeler %15 Oranında Artırıldı" s.2. <http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/habergoster.asp?ID=554> (15.01.2005).

getirilen yenilikler arasındadır. 2005 yılında uygulanacak destekleme tedbirleri için 2005 yılı bütçesinde 3.462 Milyar YTL ödenek ayrılmıştır.⁴¹ 2006-2010 Tarım Stratejisine belirlenen amaçlar şöyledir.

- Kaliteli üretim ön planda tutularak gıda güvenliğinin sürekliliğinin sağlanması,
- Üreticilerin maliyetlerinin düşürülmesi ve tarımsal gelişmelerin üreticiye yansıtılması yoluyla rekabet düzeylerinin arttırılması,
- Üretici gelirlerinin arttırılması ve istikrarın devamlılığı,
- Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin kolaylaşması, tarım ve sanayi sektörü arasındaki bağların geliştirilmesi, tarımsal ürün işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi,
- Üretici esaslı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması. Burada amaç tüm sorumluluğun üreticilere verilerek hem kendi kararlarını uygulama fırsatı bulabilmeleri hem de elde edilen gelirin direkt olarak onlara ait olmasıdır. Söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirecek biçimde uygulanması da gerekmektedir,
- Üreticilere, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere; kar amacı gütmeyen Tarımsal Üretici Birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi ile tarımsal nitelikli diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi, söz konusu örgütlerde denetimin özerkleştirilmesi amaçlanmaktadır.⁴²

⁴¹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Tarımsal Desteklemeler %15 Oranında Artırıldı*, s.2.

⁴² Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *2006-2010 Tarım Stratejisi*, s.2. http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/icerik.asp?efl=sanal_kutuphane/sanal_kutuphane.htm&curdir=\\sanal_kutuphane&fl=../sanal_kutuphane2/TarimStratejisi/tarimstratejisi_2006_2010belgesi.htm. (15.01.2005).

Tablo 3. 23 Tarımsal Destekleme Araçlarının Bütçe Payları

Tarımsal Destekleme Araçları	Bütçe Payı (%)
DGD Ödemeleri	45
Fark Ödeme Uygulaması	13
Hayvancılık Destekleri	12
Kırsal Kalkınma Destekleri	10
Alternatif Ürün Projesi	5
Ürün Sigortası Ödemeleri	5
ÇATAK Programı Destekleri	5
Diğer Destekler	5
Toplam	100

Kaynak: Tarım Stratejisi (2006-2010), s. 3.

http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/icerik.asp?efl=sanal_kutuphane 15.01.2005

3.4.1.2.1 2006-2010 Tarımsal Destekleme Araçları

Yeni tarımsal çerçeve programına göre desteklemeler için bütçeden ayrılan kaynak dağılımı Tablo 3.24'te görülmektedir. Doğrudan Gelir Desteği ödemeleri bütçeden % 45 oranla en fazla payı almaktadır, Fark ödemeleri %13, Hayvancılık Destekleri %12, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri %10, Telafi Edici Ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri %5'lik pay alması öngörülmektedir.

3.4.1.2.1.1 Doğrudan Gelir Ödemeleri ve Hayvancılık Destekleri

Öncelikle oluşturulmaya çalışılan yeni tarımsal destekleme dağılımına göre yeni sistemde desteklemeler üretimden bağımsız olmayacaktır. Bu durum ilk haliyle uygulamaya konan Doğrudan Gelir Desteği sisteminden farklıdır.

Yeni planla birlikte Doğrudan Gelir Desteği oranı 2005 yılı içerisinde aşamalı olarak %45 gibi daha makul bir seviyeye düşürülecek, diğer alanlara özellikle hayvan yetiştiriciliğine daha fazla destek sağlanmaya çalışılacaktır. Böylece hem destek oranı AB'deki oranlara düşürülmüş olacak hem de hayvancılık sektörüne daha fazla ağırlık verilecektir. Bu sayede bütçeden hayvancılığa ayrılan payın %12'lere çıkması

hedeflenmektedir. Bütçeye bakıldığında hayvancılığa ayrılan pay 2004 yılına nazaran 3 kat arttırılmıştır.

“Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahı, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi amacıyla mevcut destekleme araçlarına ek olarak et primleri, pazarlama destekleri, hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu destekleri ile çevresel önlemlere yönelik tedbirler uygulamaya konulacaktır. Su ürünleri üretiminin artırılması amacıyla, içsu ve deniz balıkçılığının geliştirilmesi, avcılığın kontrolü ve desteklenmesi, işletmelerin kurulması ve modernizasyonu, su ürünleri işleme tesislerinin iyileştirilmesine yönelik desteklemeler yapılacaktır.”⁴³

3.4.1.2.1.2 Fark Ödeme Uygulaması

Bu destekleme ile amaçlanan fasulye, kırmızı mercimek, ayçiçeği, soya gibi üretimi az olan ürünlerin desteklenmesini sağlamaktır. Mevcut dönemde belirlenen hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasında fark varsa bu açık üreticilere prim olarak ödenecektir. Böylece çiftçilerin gelir kayıpları da önlenmiş olacaktır. Yeni projeye birlikte hem uygulama alanı hem de ürün yelpazesinin genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple destekleme bütçesinden ayrılan pay %4 oranında arttırılarak % 13'e çıkarılmıştır.

3.4.1.2.1.3 Kırsal Kalkınma Destekleri

Türkiye'de kırsal kalkınmaya önem verilmeye başlanmıştır. Bu sebeple destekleme bütçesinin de 1/10'u bu kaleme ayrılmıştır.

Kırsal kalkınma yardımları şunlardır;

⁴³ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006-2010 Tarım Stratejisi, s.3

- i. Çiftçi ve çiftçi grupları tarafından yapılan köy bazlı yatırımlar
- ii. Özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları ve çiftçi kuruluşları tarafından yapılan kırsal yayım hizmetleri,
- iii. Arazi toplulaştırma faaliyetleri,
- iv. Mikro-finans faaliyetleri,
- v. Kadın ve dezavantajlı gruplara yönelik programlar olmak üzere 5 başlıktan oluşmaktadır.⁴⁴

3.4.1.2.1.4 Alternatif Ürün Projesi

Bu projenin amacı Türkiye'nin belirli bölgelerinde, özellikle arz fazlası olan fındık, çay, şekerpancarı ve tütünde üreticilerin faaliyet alanlarını, arz açığı olan ürünlere (ayçiçeği, soya, yem bitkileri, kırmızı mercimek vb.) kaydırmaktır. Uygulamaya başlanıldığı dönemden bu güne kadar tütün ve fındıkta başarı sağlanmıştır.

Alternatif ürün projesi kapsamında fındık üreticilerinin, sökülme bedeli, girdi desteği, bakım ve hasat masraflarının karşılanmasına yönelik gelir kayıplarının karşılanması hedeflenmektedir. Tütün üreticisi, 2001 yılında hem doğrudan gelir desteğinden faydalandırılmış hem de alternatif ürün projesiyle arz açığı olan ürünlere yönlendirilmiştir.⁴⁵

Geçen yıllarda Alternatif ürün projesine tarımsal bütçeden ayrılan pay %3 iken yeni dönem uygulamada pay %5'e çıkarılmıştır. Bu proje çoğunlukla ihtiyaç fazlası üretimin yapıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaktadır.⁴⁶

⁴⁴ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *2006-2010 Tarım Stratejisi*, s.4.

⁴⁵ Ulusoy, s.14.

⁴⁶ Bülent Gökdemir, *Tarımsal Reform ve Rekabet Politikası*, s.25. <http://www.rekabet.gov.tr/word/dergi12Bulent.doc>, (27.07.2004)

3.4.1.2.1.5 Diğer Destekler

Yeni tarımsal destekleme programına göre Avrupa Birliği'nde de geçerli olan tarım sigortası uygulanmaya başlanacaktır. Tarımsal ürünler iklim koşullarıyla bire bir bağımlı oldukları için olumsuz koşulların oluşması durumunda üreticilerin gelir kayıplarının telafi edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca ürün sigorta destek programı ile de gerekli teşviklerin sağlanması için sigorta priminin belirli bir oranının desteklenmesi sağlanacaktır.⁴⁷

Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması programı ile erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri ile çok yıllık yem bitkilerinin korunması amacıyla, belirli yerlerde organik tarım ve ağaçlandırma gibi yöntemleri kullanmalarını teşvik etmek üzere, talep etmeleri durumunda tarım işletmeleri veya üretici grupları ile devlet arasında en az beş yıl süreyle ve birim alan başına belirlenen yıllık ödemelere dayalı sözleşme karşılığında yem ve örtü bitkileri ile ağaçlandırma faaliyetlerinin yapılması hedeflenmektedir.⁴⁸ Bu desteklemelerin yanında AR-GE desteklemeleri, kredi destekleri, ihracat destekleri gibi desteklemeler de sağlanacaktır.

3.4.1.2.2 Devlet Müdahale Kuruluşlarının Özelleştirilmesi

Amaç, tarım ürünlerinin pazarlanma ve işlenmesinde devletin yer almasını azaltmaktır. Müdahale kuruluşları ikiye ayrılır. İlk grup, tamamen devletin mülkiyetinde olan kuruluşlardır. Bunlar TEKEL; ÇAYKUR, TŞFAŞ, TZDAŞ, TMO. İkinci grup ise Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleridir (TSKoB). Bunlar toplam 16 tanedir. TMO dışındaki tüm kamu kuruluşlarının satışı hedeflenmekte, TMO ise yalnızca küçültülerek piyasa fiyatlarından sınırlı miktarda alım yapan bir kurum haline getirilmesi düşünülmektedir. Bu amaca ulaşabilmek için tarımsal KİT'lerin küçültülmesi veya özelleştirilmesini sağlayacak tüm tedbirler alınacaktır.

⁴⁷ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006-2010 Tarım Stratejisi, s.4.

⁴⁸ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006-2010 Tarım Stratejisi, s.5.

3.4.2 Dışsal Nedenler

IMF ekonomik istikrar tedbirleri, DTÖ Tarım Anlaşması ve Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikası'na uyum süreci Türk tarımındaki yeniliklere yön veren dışsal nedenleri oluşturmaktadır.

3.4.2.1 IMF Ekonomik İstikrar Tedbirlerine Uyum

Türk tarım politikalarında AB'ye uyum süreci kadar olmasa da yeni düzenlemeler yapılmasını öngören bir dış neden IMF politikalarıdır. Türkiye ile IMF arasında yapılan düzenlemelerde tarım sektörü de ele alınmaktadır. Ancak 2000 yılı istikrar programında daha köklü düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir.

Buna göre 2000 yılı istikrar önlemleri gereği tarım sektöründe;

- i. Serbest piyasa ekonomisine geçiş,
- ii. Rekabet gücü yüksek ürünlerin desteklenmesi,
- iii. Desteklemelerin hazineye yük olmaması amaçlanmaktadır.⁴⁹

Bu amaçlara ulaşılabilmesi için, destekleme alımlarıyla ortaya çıkan görev zararlarının ortadan kaldırılması gerekli görülmüştür. Bu sebeple de destekleme alımlarına son verilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi, girdi sübvansiyonlarına son verilmesi hedeflenmiştir. 2000 yılında tasarlanan bu plana göre mevcut destekleme alımları kaldırılacağı için oluşan boşluğu dolduracak Doğrudan Gelir Desteği'nin uygulanması kararı alınmıştır. Ancak 2005 yılında bu destekleme sisteminin uygulama alanı daraltılmaya çalışılmaktadır.

3.4.2.2 DTÖ Tarım Anlaşmasına Uyum İçin Yapılan Düzenlemeler

Türk tarım politikasını yeni düzenlemelere iten bir diğer neden DTÖ Tarım Anlaşmasıdır. Bu anlaşma Türkiye ile birlikte toplam 148 ülkeyi kapsamaktadır ve

⁴⁹ Cengiz Sayın ve Ayhan Tufan, "Tarım Politikalarında Reform Arayışları ve Olası Etkileri" *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, Erzurum: 18-20 Eylül 2002, s.371.*

çoğunlukla tarım ürünleri dış ticaretini ilgilendirmektedir. Anlaşma, serbest ticareti bozabilecek her türlü tarımsal desteklemelerin azaltılmasını, tarımsal ürünlerde haksız şekilde rekabet şansı yakalamış ülkelerin ihracat teşviklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve pazarların korunması amacıyla alınan gümrük vergilerinin düşürülmesi amaçlanmaktadır.

Uruguay Round görüşmeleri sonucunda imzalan Tarım Anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye de pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonları başlıkları altında bazı sorumluluklar yüklenmiştir.

3.4.2.2.1 Pazara Giriş

Daha önce bahsedildiği gibi DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında Türkiye, gelişme yolundaki ülke statüsü içinde ele alınmıştır. Pazara giriş kuralı gümrük vergilerinin indirimini ifade etmektedir. Bu kurala göre gelişme yolundaki ülkeler her bir tarım ürününde en az %10, tarım ürünlerinin tümünde ise ortalama %24 oranında indirim taahhüdünde bulunmalıdırlar. Hayvancılık ürünleri, tahıl, şeker, ve işlenmiş tütün gibi ürünlerde tarife indirim taahhütleri en düşük düzeyde tutulmuştur. Net ithalatçı olunan ürünlerde ve ihracata dönük sanayi ara malların tarife oranlarında yüksek indirim taahhüt edilmiştir. Bu nedenle tavan konsolidasyon imkanından yararlanan mallar dışında bütün tarife pozisyonlarında Eylül 1986'da geçerli kanuni tarife oranları indirime esas alınmıştır. İndirimler yıllık eşit dilimler halinde 10 yıl içerisinde yapılacaktır. Son dilim indirim 1.1.2004 tarihinde yapılmıştır. Diğer taraftan, ülkemiz balıkçılık ürünleri hariç, tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye konsolide etmiş ancak, AB'nin Ortak Gümrük Tarife hadlerini en düşük tarife haddi olarak uygulama hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir.⁵⁰

3.4.2.2.2 İç Destekler

Ülkemizde destekleme alımları yoluyla yapılan yardım miktarı üretim değerinin %10'unu geçmemesi nedeniyle "de minimis" kapsamına girmekte, dolayısıyla

⁵⁰Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Tarım Anlaşması*, s.2.

Türkiye’de uygulanan iç desteklerle ilgili olarak indirim taahhüdü bulunmamaktadır. Diğer iç destekler ise, Tarım Anlaşması’nın, taahhüt kapsamı dışında bıraktığı yatırım sübvansiyonu, girdi sübvansiyonu gibi destekleme türleridir.⁵¹

3.4.2.2.3 İhracat Sübvansiyonları

Türkiye, tarım ürünlerinde 1986-1990 yıllarında sübvansiyon verilmeyen ürünlere, bundan sonra da sübvansiyon sağlamayacağını taahhüt edilmiştir.

Yıllık ortalama değer üzerinden 10 yıl içinde yıllık eşit dilimler halinde, kaynak tahsisinde %24, sübvansiyonlu mal miktarlarında ise %14 oranında indirim yapacağını taahhüt etmiştir.

44 üründe sübvansiyon taahhüdünde bulunan Türkiye, ihracat sübvansiyonu taahhüt listesi XXXVII Sayılı DTÖ Taviz Listesi ekinde yer almaktadır.⁵²

3.5 Türk Tarımının OTP’ye Uyum Süreci

Türkiye ile Topluluk ilişkilerinin tarımla ilgili bölümü,

i. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı çerçevesinde Türk tarımının OTP’ye uyumu,

ii. Tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak tercihli bir rejim uygulanması (tarım tavizleri)

iii. İşlenmiş tarım ürünleri olarak üç ayrı başlık altında yürütülmektedir.

Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikasına uyumu gerçekleştiğinde tarım ürünlerinin serbest dolaşımı da sağlanmış olacaktır. Otomatik olarak da diğer iki madde ile ilgili problemler de ortadan kalkmış olacaktır.

⁵¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Tarım Anlaşması*, s.2.

⁵² Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *II Tarım Şurası*, s. 7.

Avrupa Birliği'nde tarıma yönelik desteklemelere baktığımızda tarım sektörünün bir bütünlük içinde ele alındığını, tarımda verimliliği arttırmanın, tarımsal ürün fiyatlarının kararlılığının sağlanması yanında çiftçi gelirlerinin arttırılması ve tarım nüfusunun yüksek bir yaşam standardına ulaşılmasının en önemli amaçlar arasında yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu amaçla da Avrupa Birliği'nde hemen hemen bütün ürünlerde Ortak Piyasa Düzenleri oluşturulmuştur.

3.6 Türkiye'nin OTP'ye Uyum Sürecindeki Yükümlülükleri

Türkiye, Ortak Tarım Politikası'na uyum konusunda gerekli tarımsal düzenlemeleri yaparken, bir taraftan da Avrupa Birliği'nin uyguladığı diğer politikalara uyum göstermesi gerekmektedir. Sonuçta iç ve dış tüm düzenlemelerin tamamlanması ve Avrupa kriterlerine yaklaşılması gerekmektedir. Yapılacak olan iç düzenlemeler, tarımsal yapıyı ve tarımsal nüfusu ilgilendirdiği için uyum konusu daha problemli olacaktır. Avrupa Birliği hukuki düzenlemelerine ayak uydurmak ise daha kurumsal bir faaliyettir. Dolayısıyla yapılan uyum ilki kadar acı verici olmayacaktır. Bu aşamaları başarı ile tamamlamak kısa bir sürede olmayacaktır. AB ile ilişkilerin başlamasından bu yana 40 yılı aşan bir zaman geçmesine rağmen tarım alanında çok az bir ilerleme sağlanmıştır, bu yüzden gelecekte de uyum çalışmalarının hemen tamamlanabileceği akla gelmemelidir.

3.6.1 Tarım Sektöründe Düzenlemeler

Tarım sektörünün yapısal olarak sorunları ülke genelinde çok fazladır. Bu sorunlar çerçevesinde ele alınabilecek alanlar şunlardır.

3.6.1.1 Tarımsal Yapının İyileştirilmesi

Türkiye'nin tarımsal bakımdan yapısını tekrar gözden geçirdiğimizde, işletmelerin çok parçalı ve küçük olduğunu, bu işletmelerin girdi, finansman ve teknoloji bakımından yeterli olmaması nedeniyle optimal verimi sağlayamaması ve bu yüzden küçük işletmelerin ürünlerini gerçek değeri üzerinden pazarlayamaması, üretici ve tüketici arasında pazarlama kanalında aracılardan çok olması, gelirin önemli bir

kısının ara kademelerde kalması, iç ve dış piyasaların ürün taleplerini bilmemeleri gibi nedenlerle Türkiye’de üretim planlaması yapılamamakta ve bu sebeplerle rekolte durumuna göre bazen talep fazlası bazen üretim noksanlığı ile karşılaşmaktadır.

Bu itibarla ürün desenini ülke içi ve ülke dışı ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirmeye imkan verecek piyasa düzenlerinin işleminin sağlanması gerekmektedir.⁵³

Genel olarak, ortak piyasa düzenleri mekanizmalarının bir çoğunun uygulanması henüz başlatılmamıştır.

Günümüzde Türkiye nüfusunun yarısı tarımda çalışmaktadır. AB’ye uyum konusunda yapılacak değişiklikler tarım sektöründe çalışan bir çok kişiyi memnun etmeyecek hatta yaşadıkları bölgelerden göç etme durumunda bırakacaktır. Bunun sonucunda büyük işsizlikler yaşanacaktır. Tarım dışında kalan işgücünün rahatlıkla bu değişikliği benimseyebilmesi için sanayi ve hizmet dallarında iş imkanlarının açılması gerekir. Bu değişikliklerin gerçekleşebilmesi için de kaynağa ihtiyaç vardır.

3.6.1.2 Kurumsal Düzenlemelerde Yapılanma

Türk tarımı, faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için oldukça yaygın bir örgütlenme mekanizmasına sahiptir. Tarım politikalarının yürütülmesinde sorumlu kuruluşlar içerisinde en başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bulunmaktadır. Ayrıca Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Ziraat Bankası ve bazı Devlet Bakanlıkları sorumlu kuruluşlardır.⁵⁴ Bu sebeple dağınık olan kamu kuruluşlarının koordinasyonunu sağlamak üzere 21 Aralık 1999 tarihinde “Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu” oluşturulmuştur.⁵⁵

⁵³ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Ortak Tarım Politikası*, s.2. http://www.tarim.gov.tr/sanal_kutuphane/UlusalPr/481.htm. (20.11.2004).

⁵⁴ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Ortak Tarım Politikası*, s.3.

⁵⁵ Gökhan Günaydın, “Tarım Yönetiminde Kurullar Devri”, *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Sayı 1, Mayıs 2000.s.25.

Ayrıca AB'ye uyum kapsamında Başbakanlığa sevk edilen Tarım kanunu Tasarısı'na göre tarım sektöründe üretimi ve verimliliği arttırmak, tarım ve sanayi entegrasyonunu sağlamak, tarımsal ihracatı yükseltmek, tarım ürünlerinin piyasa düzenlerini oluşturmak ve tarım politikalarını tek elden yürütmek için Tarımda Destekleme ve Yönlendirme Kurulu (TDYK) oluşturulması planlanmaktadır.

Bahsi geçen kurul, Başbakan'ın başkanlığında DPT, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Maliye, Sanayi ve Ticaret, Tarım ve Köy İşleri Bakanlıkları temsilciliklerinden oluşacaktır.⁵⁶

Topluluk muktesebatının uygulamaya konulabilmesi için öncelikle sistemdeki bu çok başlılığı ortadan kaldırmalı ve yeni bir idari yapılandırmaya gidilmelidir.

Var olan yetki dağınıklığının giderilmesinin yanında tarımsal politika ve hedefleri belirlemek, tarım sektöründe yeniden yapılandırmayı sağlamak, sürdürülebilir tarımın temel ilkelerini belirlemek, uzun süreli tarımsal planlar yapmak, tarımsal destekleme modellerini belirlemek, tarıma ayrılan plasmanların rasyonel bir şekilde kullanımını sağlamak, üretici ve yetiştirici birliklerinin kurulmasını desteklemek, tarımsal örgütlenme çalışmalarının tek elden yürütülmesini sağlamak, ürün deseni yapmak, tarımsal ürünlerin doğal afetlerle ilgili risklere karşı sigorta ettirilmesini teşvik etmek, tarımsal sigorta uygulamalarını yaygınlaştırmak, devletçe yapılacak prim desteği ile ilgili esasları düzenlemek, doğal ve sınırlı bir kaynak olan tarım topraklarının korunması, geliştirilmesi, sürekli olarak üretken bir şekilde kullanımını sağlamak, toprağın amaç dışı kullanımlarını ve yanlış tarım uygulamalarını önlemek, arazinin koruma ve kullanım öncelikleri ile uygulama esaslarını belirlemek, tarımsal üretim parsellerinin, ekonomik işletme büyüklüğünün altında parçalanmasını önlemek, tarımsal üretime konu olabilecek her türlü gen kaynağını korumak, ekolojik ve sözleşmeli tarımsal üretimi desteklemek ve geliştirmek amacıyla "Tarım Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı" hazırlanmıştır.⁵⁷

⁵⁶ TÜSİAD Görüşleri Dizisi, s.4

⁵⁷ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, *Ortak Tarım Politikası*.s.9.

Böylece yapılan çalışmalar sistemli bir şekilde işler duruma gelecek hem de daha hızlı sonuçlar alınacaktır. Diğer taraftan tarım sektöründe oldukça yaygın olan sivil toplum kuruluşları da OTP'yi uygulayabilecek bir hukuki yapıya kavuşturulmalıdır.

3.6.1.3 Tarım Piyasalarında Yeniden Yapılanma

Tarım ürünlerinde kalite ve standardizasyon bakımından Topluluk mevzuatına uyum önemli ölçüde gerçekleşmiş olsa da geliştirilmesi gereklidir. Özellikle DTÖ kuralları göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece OTP'nin gerektirdiği uyum da sağlanmış olacaktır.

İlk aşamada, taze işlenmiş meyve, sebze ve ormancılıkta, ikinci aşamada tarla bitkilerinde, son aşamada da diğer bitkisel ürünlerde ve hayvansal ürünlerde uyumun gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Uyumun gerçekleştirilmesinde bir diğer önemli alan ise, bitki sağlığı, hayvan sağlığı, gıda kontrolü, ve tarım ürünlerinin kalite ve standartları ile ilgili düzenlemelerdir.⁵⁸

3.6.1.4 Üretici Organizasyonları

Üretici organizasyonu ile ilgili olarak Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu Parlamento tarafından kabul edilmiş ve 6 Temmuz 2004 tarihinde yayınlanmıştır. Bu kanunun amacı, tarım üreticilerinin ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik ve sosyal haklarının korunması ve tarımla ilgili ürün grubu, konu bazında oluşturulacak tarımsal ürünlerin üretimi ve işlenmesini en son teknoloji ve pazar standartlarına paralel olarak geliştirmeyi amaçlayan tarımsal üretici birliklerinin kurulmasını ve teşvik edilmesini

⁵⁸ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, *Ortak Tarım Politikası*.s.6.

sağlamaktır.⁵⁹ Bu kanun ile AB’de mevcut olan çiftçi örgüt yapısı Türkiye’de de oluşması amaçlanmaktadır.⁶⁰

3.6.1.5 Tarıma Bağlı Sanayiler

Tarıma dayalı sanayinin üretici ile yeterli derecede işbirliği içinde olmadığı, devlet politikalarının bu işbirliğini teşvik ve koordine edici çalışmalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Tarım sektörüne ilişkin teşvik ve ürün geliştirme politikalarının yetersiz olmasının yanı sıra sanayi sektörlerinin (tekstil, gıda, deri vb.) girdisini sağlayan tarım kesimi arasında gerek üretim ihtiyacı, gerekse verim ve kalite açısından yeterli koordinasyonun bulunmaması çoğu zaman her iki tarafı da zor durumda bırakmaktadır. Ayrıca tarımdaki üretim maliyetlerinin kontrol edilememesi ve dünyadaki gelişmelerin dışında gelişim göstermesi de sorun yaratmakta olup, sektörün dış pazarda rekabet edebilme konumunu sarsmaktadır.

3.6.1.6 Kırsal Kalkınma

AB son yıllarda kırsal kalkınma ve çevre bilincini Ortak Tarım Politikası’nın ikinci ayağı olarak görmektedir. Bu amaçla Türkiye’nin de yeni bir yapılanmaya gitmesi gereklidir.

Ulusal kalkınma planı çerçevesinde ilk adımlar atılmış olmakla birlikte, kırsal kalkınma ile ilgili çok az ilerleme kaydedilmiştir. Henüz kapsamlı bir kırsal kalkınma stratejisi hazırlanmamıştır.

Bununla birlikte, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından, sulama, arazi iyileştirmesi, köy yolu yapımı, orman yolu yapımı, içme suyu sağlanması ve ağaçlandırma gibi faaliyetleri içeren ayrı ayrı bir dizi kırsal kalkınma projesi yürütülmüş ya da yürütülmektedir.

⁵⁹ *Tüsiad Görüşleri Dizisi, s.8.*

⁶⁰ *DPT, 2004 İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni, . s. 75.*

1970’li yıllardan beri Türkiye’de değişik zamanlarda değişik bölgelerde kırsal kalkınma projeleri uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir.

Bunlar arasında:

i. Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projesi (MEYSEP),

ii. Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi,

iii. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi,

iv. Hayvancılığı Geliştirme Projeleri (5 Adet),

v. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri (TYUAP I Ve II),

vi. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi,

vii. Doğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi,

viii. Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi,

ix. Ürün Borsaları Geliştirme Projesi,

x. Köy –Kent Projesi (Ordu/Mesudiye/Çavdar ve Yöresi Köyleri Köy-Kent Projesi) ⁶¹

Avrupa Birliği kırsal kalkınma amaçlarına uygun olarak sürdürülebilir kalkınmaya dayanan, yaşam kalitesinin iyileştirilmesini ön planda tutan ve bu amaçla istihdam ve gelir artırıcı faaliyetlere dayanan yeni kırsal kalkınma yaklaşım ve modelleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, kırsal alanda tarım sektöründe faaliyet gösteren nüfus için yeni imkanlar oluşturulması temel amaçlar arasında yer almaktadır. 2005 yılı programına göre Türkiye’de devam eden ve planlanan kırsal kalkınma projeleri şunlardır.

⁶¹ TÜSİAD, *Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, s.29-30.

i. Finansmanı, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından karşılanan Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 olmak üzere toplam 280 köyün kalkınmasına yönelik proje faaliyetlerine devam edilecektir.

ii. IFAD ve OPEC'den sağlanan dış kaynaklı, bitkisel ve hayvansal üretime dayalı gelişme ve kooperatifleşme yoluyla toplumsal kalkınmayı hedefleyen Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi'nin hazırlık çalışmaları tamamlanmıştır.

iii. Gümüşhane-Bayburt-Rize Kırsal Kalkınma Projesi etüt aşamasında olup, projenin dış finansmanı konusundaki çalışmalara devam edilmektedir.

iv. Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesinin hedefleri çerçevesinde bitkisel ve hayvansal üretimle ilgili örnek uygulamaların yapılması ve 3 adet kooperatifin desteklenmesi planlanmaktadır.

v. Samsun, Amasya, Tokat, Çorum, Sivas ve Kayseri (Seyhan, Kızılırmak ve Yeşilirmak Havzaları) illerinde 28 mikro havzayı kapsayan Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi Dünya Bankasınca onaylanmıştır. Bu proje kapsamında, Dünya Bankası ve GEF'ten sağlanan kaynakla 5 ilde birer mikro havzada uygulamaların başlaması planlanmaktadır.⁶²

Bu projelerin dışında Türkiye'de uygulanan bölgesel gelişme projeleri mevcuttur. Bunlar: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesidir (DOKAP).

3.6.1.7 Finansal Sistem ile Entegrasyon

Avrupa Birliği'nde tarım sektörünün finansmanı ile ilgili olarak bir fon görev yapmaktadır. Bu amaçla Türkiye'de de öncelikle adaylık esnasında gelecek mali yardımların kullanılması daha sonra da üyelik döneminde FEOGA harcamalarının yönetimi için Bakanlık bünyesinde bir "Tarım Fonu" kurulması gerekmektedir.

⁶² DPT, 2005 Yılı Programı, s.129.

3.6.2 AB'nin Ortak Politikalarına Uyum

Türkiye'nin, Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlayabilmesi için Topluluğun uyguladığı politikaları da özümsemelidir. Bu politikalar üye olan ve olacak tüm ülkeler için geçerlidir. Türkiye, fiyat politikası, Topluluk içi ve Topluluk dışı ülkelerle ticaret politikası, ortak rekabet politikası, finansman politikası ve AB tarım hukuku politikasına uyum sağlaması gerekir.

Türkiye'nin uyum konusunda başarılı olabilmesi için AB ortak politikalarındaki değişiklikleri dikkatli bir şekilde takip etmesi ve ilgili kuruluşlar tarafından düzenlemelerin acilen gerçekleştirilmesi gereklidir.

3.6.2.1 Ortak Fiyat Politikasına Uyum

Birlik içinde ürünlerin fiyatının ve pazarlama koşullarının her yerde aynı olmasını amaçlayan Ortak Piyasa Düzenleri kurulmuştur. Bu sistemin sürdürülebilmesi için iç piyasada destek, dış pazarlara karşı da koruma mekanizmaları belirlenmiştir. Birlik içinde uygulanan fiyat politikası çerçevesinde hem üreticiler, hem de tüketiciler korunmaktadır.

Türk tarım ürünleri fiyatlarının Avrupa Birliği fiyatlarına uydurulması halinde, Türk tarım ürünlerinin ihracatında serbest dolaşım sağlanabilecektir.⁶³

Türk tarım mevzuatında özellikle fiyat ve pazar sistemi ile ilgili mevzuatta farklılıklar göze çarpmaktadır. Tarım sektörünün belkemiği piyasa ve fiyat mekanizmalarıdır.

Bu sebeple Türkiye'de 2001 yılı öncesinde fiyat ve piyasa mekanizmaları alanında tarımsal destek sistemi olarak fiyat desteği ağırlığını taşıırken bu tarihten itibaren OTP'ye uyum amacıyla yurt genelinde uygulanmak üzere doğrudan gelir desteği uygulamasına başlanmıştır. Bunun sebeplerinden biri AB'de 1992 yılında uygulanmaya başlanan doğrudan gelir desteğinin kullanılmasıdır.

⁶³ Ayyıldız ve diğerleri . s.186

OTP'ye uyumun gerçekleşebilmesi için, bu düzenlemelerin yanında AB tarım piyasa fiyatlarını da gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

3.6.2.2 Topluluk Ticaret Politikası

Topluluk ticaret politikası Topluluk içi ticaret ve dış ülkelere yönelik ticaret olmak üzere ikiye ayrılır.

3.6.2.2.1 Topluluk İçi Ticaret Politikası

AB ülkeleri topluluk içinde birbiri ile gerçekleştirdikleri ticaretlerde herhangi bir engel, kısıtlama ile karşılaşmamaktadır. Bu da üye ülkeler için büyük avantajlar getirmektedir. Türkiye üyeliğinin gerçekleşmesi halinde bu avantajdan yararlanabilecek ve hiçbir kısıtlama ile karşılaşmayacaktır. AB ile olan Gümrük Birliği'ne tarım ürünleri de dahil edilirse ithalat ve ihracattaki engeller ortadan kalkacak ve rekabet gücümüz yükselecektir.

Bu durumda avantajlı olduğumuz ürünlerde ihracatımız artarken (mısır, nohut, kuru üzüm, incir vb.), ülke genelinde üretim oranı düşük tarımsal ve hayvansal ürünlerde ithalatlar artacaktır. Ayrıca yurt dışından gelerek Türk pazarını kaplayacak olan AB'nin üretim fazlası olan ürünler için de müzakereler başladıktan sonra belli bir plan dahilinde kontrollü üretime geçilmesi gerekmektedir.

3.6.2.2.2 Topluluk Dışı Ülkelerle Yapılan Ticaret Politikası

Birlik üyesi ülkeler arasında ticarete her türlü engel kaldırılırken, Birlik dışı ülkelerle olan tarım ürünleri dış ticareti yüksek koruma oranlarına eşlik eden bir düzen içinde yürütülmektedir. Türkiye AB'ye tam üye olmadan tarım ürünleri hariç Gümrük Birliğine giren bir ülkedir. Bundan dolayı Türkiye Avrupa Birliği'ne karşı gümrüklerini zaman içinde sıfırlarken, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrüklerini de Birlik düzeyine getirmiştir.

Türkiye'nin tarımsal ürünleri Gümrük Birliği'ne dahil olmasıyla ithalat ve ihracatta Avrupa Birliği gümrük koruma sistemi de olduğu gibi kabul edilecektir.

Böylece Türkiye Birlik içinde gerçekleştirdiği ticaretlerde bazı avantajlar elde ederken, Birlik dışı ülkelere tanınan tüm tavizleri de kabul etmek zorunda kalacaktır. Türkiye'nin bu tavizlerden zarar görmemesi için, Birlik dışı ülkelere satın aldığı, birkisel yağ ve çeltik gibi ürünlerin üretimini daha dikkatli bir şekilde planlaması gerekmektedir. Diğer taraftan, Türkiye ile aynı tarımsal üretim desenine sahip Birlik ülkelerine ihracat yapan Akdeniz ülkelerinin ihraç malları olan taze meyve, sebze ve turunçgillere karşı Türkiye'nin rekabet gücü arttırılmalıdır.⁶⁴

3.6.2.3 Ortak Rekabet Politikası

Roma anlaşmasınının 85-94. maddeleri rekabet kurallarına ayrılmıştır. Bunlar işletmelere uygulanacak kurallar, dumping uygulamaları ve üye ülkeler devletleri tarafından yapılacak yardımlar şeklinde gruplandırılmıştır.

Türkiye'de tarımsal maliyetlerin yüksek olması, çalışan nüfusun yoğunluğuna rağmen verimliliğin düşük olması, tarımsal işletmelerin küçük olması, teknolojinin AB standartlarının altında olması tarım sektöründe rekabet şansını düşürmektedir. Buna ilave olarak, standardizasyon ve pazar organizasyonu yönünden de dezavantajlı olan Türk tarımcısı, Birliğe katılımından evvel modern tarımsal üretim biçimlerini iyice özümsemelidir.⁶⁵

Türkiye ileri bir tarım tekniği ve yoğun bir girdi kullanımına sahip, yüksek verimle çalışan, maliyetleri düşük bir pazarda rekabet edebilmek için bazı tedbirler almalıdır. Mesela, sektördeki arz-talep dengesizliğinin giderilerek rekabetçi bir piyasanın işler hale getirilmesi gerekir. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki gibi büyük çiftliklerin kurulmasına zemin hazırlanmalı, yüksek verim elde etmek için gerekli tedbirler gözden geçirilmelidir.

Ayrıca Türkiye'nin,

i. Tarımsal yapıyı düzenleme.

⁶⁴ Dinler, s.378.

⁶⁵ Dinler, s.378.

- ii. Teknolojiyi yayma.
- iii. Kaliteli üretim yapma.
- iv. Pazar organizasyonunu ıslah etme.
- v. Tarım ürünleri fiyat ve maliyetlerini Topluluk fiyatlarına yaklaştırma.

konularında yapacağı düzenlemeler ile Ortak tarım politikasına uyumu kolaylaşacaktır. Alınacak olan bu tedbirler “arazi toplulaştırılması” denilen çalışmalar kapsamında yer almaktadır. Türk tarımı bu düzenlemelerle ve uzun vadede gerçekleştireceği yapısal düzenlemelerle rekabet gücü kazanabilecektir.

Türk tarım sektörünün ABD ve AB sektörlerinden büyük farklılıklar göstermesi nedeniyle bu ülkelerde uygulanan tarım-rekabet politikalarının Türkiye’de aynen uygulanmasında bazı güçlüklerle karşılaşılacaktır. Bu yüzden uygulanacak politikaların Türk tarım sektörünün sorunları ışığı altında ele alınması gerekmektedir.

3.6.2.4 Finansman Politikasına Uyum

AB’nin tarım politikasının finansmanı FEOGA adlı fondan karşılanmaktadır. Topluluk üyesi ülkeler bu fona hem katkıda bulunmakta hem de Fon’dan yararlanabilmektedirler.

Türkiye’nin OTP’ye uyumunda en önemli sorunlardan biri mali konulardır. Türkiye’nin tam üye olması durumunda , tarım ürünleri de koşulsuz olarak Gümrük Birliği’ne dahil edilmiş olacaktır. Bu durumda Türkiye FEOGA’dan bazı yardımlar alabilecek, aynı zamanda da fonun finansmanına katılacaktır. Fonun Yönverme bölümünden yardım alabilmek için kuruluşa belirli bir proje ile başvurup onaylanması gerekmektedir. Türkiye bu alanda da kendini geliştirmeli ve yapısal eksikliklerin bulunduğu bölgeleri tespit edip bu alanlar üzerinde ne tür projelerin daha yüksek verim getireceğini tespit etmeli ve bu alanda teknik elemanlar yetiştirmelidir.

Ayrıca tarım sektörünün desteklenmesine ve yönlendirilmesine yönelik finansman sağlanması için, AB'deki FEOGA benzeri bir "Tarım Fonu" oluşturulmalıdır.

3.6.2.5 Topluluk Tarım Hukuku

Avrupa Birliği ülkeleri herşeyde olduğu gibi hukuk alanında da yasalar ve çeşitli hukuki konularını birbirine paralel hale getirmeye çalışmaktadırlar. Hazırlanan yasalar arasında Tarım Hukuku ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye, Birlik ile uyum için özellikle tarım hukuku ile ilgili konuları araştırmalı ve uyum için yapılabilecek değişiklikleri şimdiden hazırlamaya başlamalıdır.

SONUÇ

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran altı üyenin imzaladığı Roma Anlaşması 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma aynı zamanda Ortak Tarım Politikası'nın oluşmasını öngörmektedir. Bu politikanın esasları da aynı anlaşmayla belirlenmiş olup üyeler arasında uygulanmaya başlanmıştır. Topluluğun başarılı işleyişi ve belirlenmiş olan amaçlara ulaşması yeni üyeleri kendine çekmiştir.

Ancak sonradan katılan bazı devletler tarım alanında daha geri ve yapısal olarak diğer birlik ülkelerinden daha farklı bir yapıya sahiptir. Bu da bazı problemleri beraberinde getirmiştir. Mesela, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'ya Ortak Tarım Politikası çerçevesinde bazı tavizler tanınmış ve yardım oranı artırılmıştır. Bu sebeple tekrar aynı zorlukları çekmek istemeyen AB ülkeleri yeni üye olacak olan aday ülkelere aynı kolaylığı tanımamaktadır. Bu durum da özellikle tarım alanında Birliğe uyum sürecini zorlaştırmaktadır.

Avrupa Birliği ilk yıllarda verimlilik, daha adil gelir dağılımı, tarım ürünleri piyasasını istikrar altına alma ve tarımsal ürünlerin arzının güvenliğini hedeflemiştir. Son yıllarda ise Ortak Tarım Politikası'nın hedeflerinin iki ayak üzerinde olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi tarımsal destekleme politikaları, diğeri ise kırsal kalkınma politikalarıdır.

Tarımsal ürünleri destekleme sürecinde Türkiye, 2000 yılından bu yana önemli gelişmeler kaydetmiştir. Destekleme politikaları AB'de uygulanan politikalara yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Doğrudan Gelir Desteğine geçiş sağlanmış, bu uygulamanın alt kolları olan çiftçi kayıt, arazi kayıt sistemi uygulamaya alınmıştır. Uygulamada bazı problemlerle karşılaşmış olsa da getirilen yeni düzenlemeler bu aksaklıkları kapatmaya yönelik olmaktadır. Türkiye'de destekleme politikalarının yanında kırsal kalkınma projelerine de ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Ortak Tarım Politikasına uyum çalışmaları başlatılmış olsa da kaydedilen ilerleme yeterli düzeylerde değildir. Türk tarım sektöründe görülen farklılıkları dört ana grupta sınıflandırabiliriz:

- i. Tarımsal yapı ve nüfus dağılımı,
- ii. Kurumsal yapı,
- iii. Tarımın ekonomideki ağırlığı,
- iv. Destekleme sistemindeki farklılık.

Türkiye, küreselleşen dünya pazarlarında daha çok pay almak, tarımsal nüfusun ekonomik ve sosyal anlamda refah düzeylerini iyileştirmek, verimliliği arttırmak, tarımda teknolojiyi yaygınlaştırma ile modern üretim tekniklerine geçişi sağlayabilmek, sağlıklı ve kaliteli üretim yapabilmek için tarım alanında önemli değişikliklere gitmesi gereklidir.

Türk tarımının değişebilmesi için öncelikle:

i. Kurumsal ve hukuki yapıya ilişkin düzenlemelere gidilmelidir. Böylece yetkilerin tek bir organda toplanması sağlanacaktır. Bu sayede kararlar daha etkin ve hızlı alınabilir. Ayrıca Avrupa Birliği tarım mevzuatına uyum için neler yapılması gerektiği de incelenmelidir.

ii. Tarım piyasalarına ilişkin politikalarda yeniliklere gidilmelidir. Tarımsal yapının iyileştirilmesi için arazi toplulaştırılmasına gidilerek büyük çiftlikler özendirilmeli, çiftçi eğitimine ağırlık verilmelidir. Çiftçi kayıt sistemi daha geniş alana yayılmalı, ürün borsaları kurulmalıdır.

iii. Verimlilik ve alt yapı politikalarına ağırlık verilmeli, araştırma- geliştirme ana planı hazırlanmalı, öncelikli araştırma alanları ile tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü bölgelerdeki acil yardımlar ve çiftçi gereksinimleri haritası çıkarılmalıdır. Yapılan düzenlemeler rekabet şansını da arttıracaktır.

iv. Tarım sektörü ile finansal sistemin entegrasyonu artırılmalıdır. Çiftçinin ürettiği ürünün garanti kapsamına alınması için tarım ürünleri sigortası daha fazla tanıtılarak yaygınlaştırılmalıdır.

v. Uyum çalışmaları, Türkiye'nin şartları göz önünde bulundurularak yapılmalı ve süreklilik göstermelidir. Uygulanacak tarım politikasının hedefleri net olarak belirlenmelidir.

vi. Tarım sektörü için daha fazla kaynak aktarılmalıdır.

Türkiye'de tarım sektörünün AB'ye uyum süreci uzun ve çaba gerektiren bir süreç olacaktır. Gelecekte tarım sektörünün AB tarımına uyumu için çok büyük bir emek, zaman ve para harcanacaktır. Yapılan bu çalışmaların sonucu AB'ye üye olsak da olmasak da ülkemize olumlu şekilde yansıtacaktır. Bu sebeple tarımda gerçekleştirilecek reformlar AB'ye üyeliğinin getirdiği bir zorunluluk olarak değil, küreselleşen dünyanın gerekliliği olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

2. Türk Veteriner Hekimliği Kurultayı Avrupa Birliği Uyum Komisyonu Sonuç Raporu, 11-12 Ekim 2002.
http://www.istvho.org.tr/kurultay/ab_uyum.htm. 02.01.2005.
- AB Bölgesel Kalkınma Politikaları.
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>. 03.11.2004.
- AB Bütçesi ve Mali Perspektifler, <http://www.abhaber.com>. 25.12.2004.
- AB, Türkiye İle Süper Güç Olacak, **Hürriyet**, 18 Aralık 2004, s.8.
- AB'ye Uyumda Yapılacak İş Çok, **Radikal**, 12 Ekim 2004, s.16-23.
- Aktan, Coşkun Can. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri"
<http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/Turkiye-ab-iliski.htm>.
20.07.2004.
- Alpar, Cem ve M.Tuba Ongun. **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar-Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme**, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1987.
- Atakan, Mehtap. "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TC Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara, Eylül 1998.
- Avrupa Birliği Tarım Politikasına Uyum, **Export Dergisi**, Nisan 2000, s.32-34.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. **AB Bölgesel Politika - Yerel Kaynakların Ekonomik Gelişme İçin Harekete Geçirilmesi**, Ankara, 2000.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası – Avrupa'da Yenilenme ve Türkiye'ye Etkisi, <http://deltur.cec.eu.int>.
22.04.2004.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000**, Ankara, 2000.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu ve Aday Ülkelerin Katılım**

Yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporun Sonuçları, Ankara, 2000.

- Avrupa Toplulukları Komisyonu. **Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar**, Çev: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yapılan gayri resmi tercümedir, Brüksel: 6.10.2004,
http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/Etki_Raporu.doc. 12.01.2005.
- Aydın, Ali Kemal. AB Bütçesi: Hazırlanması, Gelir Kaynakları, Gider Kalemleri ve Denetimi, http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues13/AB%20_butcesi.htm. 23.05.2004.
- Ayyıldız, Tayyar., Sibel Açikel, Atilla Keskin, Tecer Atsan. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:850, Erzurum: 1997.
- Babacan, Aziz. **Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi**, DPT , Aralık 1999.
- Baykal, Sanem ve Tuğrul Arat. **AB'ile İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Birand, Mehmet Ali. "Türkiye AB'ye Çok Kazandıracak" **Posta**, 31 Temmuz 2004.
- Bozkır, Volkan. Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci, 3 Nisan 2002.
<http://www.mfa.gov.tr>. 14.06.2004..
- Bozkurt, V. **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992..
- Çayhan, E. ve N. Güney Ateşoğlu. **Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları: NATO-AB-Türkiye**, İstanbul: AfaYayınları-Tüses Vakfı, 1996.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. İstatistikler, <http://dtm.gov.tr/AB/rakamlar/genel.xls>. 28.02.2004.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. "Tarım Anlaşması".
<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/DTO/TARIM-ANL.htm>. 17.07.2004.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **31 Temmuz 2004 Tarihli Genel Konsey Karar Metni**,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/DTO/2004-TEMMUZ-KARAR.doc>. 11.11.2004.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 1996.

- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası**,
http://dtm.gov.tr/ab/AB_Sayfasi/ortktar.htm#. 17.08.2004.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. Dış Ticaret İstatistikleri,
<http://www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/diticaret.htm>. 01.01.2005.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. Türkiye-AB İlişkileri,
<http://www.dtm.gov.tr/ab/ABgenisleme/gensleme.htm>. 02.05.2004.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Türkiye Avrupa Birliği Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim**, Ankara, Ocak 1999.
- Dışişleri Bakanlığı. Gümrük Birliği Konusunda Not, Aralık 2002,
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/ababa/GumrukBirligi020103.html>
. 10.12.2004.
- Dışişleri Bakanlığı. Katma Protokol 1973.
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruba/ab/abab/protokol.htm>. 12.08.2004.
- Dışişleri Bakanlığı. Türkiye - AB İlişkileri / Gümrük Birliği ve Tam Üyelik,
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/TurkiyeABiliskileri.htm>.
25.05.2004
- DİE. VII Genel Tarım Sonuçları, <http://www.die.gov.tr>. 03.08.2004.
- Dinler, Zeynel. **Tarım Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş Beşinci Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- DPT. "Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler", **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: 2000.
- DPT. 2004 İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni.
<http://www.ikv.org.tr/turkiyeab/guncel/ILERLEMERAPORU-2004.htm>.
18.01.2004.
- DPT. **2005 Yılı Programı**, Ekim 2004.
<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/program/2005program.zip>.01.05.2004.
- DPT. **Türkiye'nin Üyeliği'nin AB'ye Muhtemel Etkileri**, 2004.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi-i.pdf>. 20.02.2005.
- Eraktan, Gülcan. "2000'li Yıllarda Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası"
İGEME'den Bakış-Avrupa Birliği Bilgi Dosyası, Ocak-Mart 2000.
- Erdal, Güven. "Türk Tarım Politikası:Yapısal Sorunlar ve AB'ye Uyum", Avrupa Yolunda Türkiye ve Polonya-Değişim Süreci İçerisinde İki Aday Ülke Konulu Uluslararası Kongre, 2001.

- http://www.abgs.gov.tr/dokuman/aylik_bulten_dosyalar/kasim_bulten_dosyalar/guven_erdal_konusma.htm. 22.11.2004.
- Ertuğrul, Cemil. “Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan Gelişmeler Karşısında Türk Tarımı”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara, 1995.
- Ertuğrul, Cemil. **Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye**,
<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ertugruc.pdf>. 05.10.2004.
- Ertürk, Emin. **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993.
- European Commission. “Common Agriculture Policy”,
http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/index_en.htm.
- European Commission. “Agenda 2000”,
http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/reports_en.htm.
17.05.2004.
- European Commission Directorate-General for Agriculture. “Accession Of 10 New Member States — More Than Just 4 Million Farmers”, **Newsletter No:64**, May 2004.
http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/newsletter/64/64_en.pdf.
03.01.2004,
- European Commission. “Enlargement and Agriculture”,
http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/enlarge/text_en.pdf.
25.12.2004.
- European Commission. “New Interinstitutional Agreement And Financial Perspective (2000-2006)”
<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l34003.htm>. 25.01.2004.
- European Commission. “The Common Agriculture Policy Explained”, October 2004, http://www.europa.eu.int/comm./agriculture/publi/cap_en.pdf.
02.12.2004.
- Eurostat İstatistikleri,
http://www.europa.eu.int/common/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_agriculture&depth=2&language=en. 26.01.2004.

- Food and Agriculture Organization (FAO), statistic,
<http://faostat.fao.org/faostat/form?collection=landuse>. 05.01.2005.
- Genişleyen AB, <http://www.bbc.co.uk/turkish/special/149/eu-enlargement>.
15.09.2004.
- Gökdemir, Bülent. "Tarımsal Reform ve Rekabet Politikası",
<http://www.rekabet.gov.tr/word/dergi12Bulent.doc>. 27.07.2004.
- Güçlü, Sami. "Trakya'da Çiftçilere Sesleniyor" 19-21 Kasım 2004,
<http://www.tarim.gov.tr>. 15.01.2005.
- Günaydın, Gökhan. "Tarım Yönetiminde Kurullar Devri", **Kamu Yönetimi
Dünyası Dergisi**, Sayı 1, Mayıs 2000.s.25-26.
- Gündüz, Mehtap. "AB Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Tarım Ürünleri Fiyat
Mekanizmaları ve Türkiye'de Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Analiz,"
Uzmanlık Tezi, Hazine Müstesarlığı, Ankara, Nisan 1997.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), **Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ve
Türkiye'nin Uyumunu**, İstanbul: Ağustos-2001.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), **Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası**, 15
Soruda 15 AB Politikası Serisi No:2, İstanbul, Ağustos 2003.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), **Topluluk Ortak Tarım Politikasında Reform**,
İstanbul: Mayıs-1990.
- Karlık, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eskişehir: İkinci Baskı, Anadolu
Üniversitesi Basımevi, 1994.
- Kasnakoğlu, Haluk. Erol H. Çakmak. **Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Işığında
Etkin Tarım Politikaları**, Ankara: Harman Ofset Basım, 2001.
- Manisalı, Erol. **Türkiye Avrupa İlişkileri**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- Mazgit, İsmail. **Avrupa Birliği – Türkiye Gümrük Birliği Çerçevesinde Türk
Tarım Sektörü**, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayın No: 13, 1995.
- Nebioğlu, Hüsamettin. "Türkiye – AT Gümrük Birliği Bağlamında İşlenmiş Tarım
Ürünleri" Ticareti", DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme
Genel Müdürlüğü Çalışma Raporları 1997-03, Kasım 1997.
- Ongun, Tuba. "Uruguay Round Anlaşmalarının Özünü" **TUİSAV**, Ankara: 1994.
- Özet Ulusal Program, <http://212.154.21.40/2001/02/09/politika/up.htm>.
22.08.2004.

- Özgülven, Ali. **Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası**, 3. Baskı, İstanbul,:Filiz Kitabevi Yayınları, 1997.
- Özkaya, Tayfun., Ferruh Işın, Ayşe Uzman, **Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörüne Yönelik Desteklemeler**, <http://www.agr.ege.edu.tr/~teder/Sonuz5.html>. 07.05.2004.
- Sayın, Cengiz. ve Ayhan Tufan, "Tarım Politikalarında Reform Arayışları ve Olası Etkileri" **Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi**, Erzurum: 18-20 Eylül 2002.
- Sınırlı Yeşil Işık" **Hürriyet**, 7 Ekim 2004, s.16-22.
- Soğuk, Handan. "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarım Politikası", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, İstanbul, Ocak- Nisan 2001.
- Soğuk, Handan. **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı Çalışması, <http://ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birliği.htm>. 10.05.2004.
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Gözden Geçirilmiş 6 Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000.
- Şahin, Ragıp. **Avrupa Birliği Bütçesi – Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Ağustos 1998. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.html>. 03.05.2004.
- Tan, Sibel ve İlkay Dellal. "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası", **T.E.A.E. Bakış**, Sayı 2, Nüsha 1, Mart 2003.
- Tan, Sibel., Banu Şener, Selma Aytüre. **FEOGA ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE) Yayınları, Ankara, 1999.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı İstatistikleri, http://www.tarim.gov.tr/arayuz/5/icerik.asp?fl=uretim-istatistikler-istatistikler.htm&curdir=uretim-istatistikler&fl=uretim_istatistikleri. 10.10.2004.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. "Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu", Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Yayınlanmamış Rapor Ankara: 2003.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. “**II Tarım Şurası**”, Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu Çalışma Belgesi, Ankara: 29-30 Kasım 1 Aralık 2004.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. “Ortak Tarım Politikası”,
http://www.tarim.gov.tr/sanal_kutuphane/UlusalPr/481.htm. 28.11.2004

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. “Tarım Stratejisi (2006-2010)”,
http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/icerik.asp?efl=sanal_kutuphane/sanal_kutuphane.htm&curdir=\sanal_kutuphane&fl=../sanal_kutuphane2/TarimStratejisi/tarimstratejisi_2006_2010belgesi.htm. 15.01.2005.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Tarımsal Desteklemelerde Yeni Yılda Yeni Yaklaşımlar Bakan Güçlü: "Tarımsal Desteklemeler %15 Oranında Artırıldı"
<http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/habergoster.asp?ID=554>. 15.01.2005.

Taşar, Mustafa. Tarım ve Hayvancılıkta AB Ülkeleriyle İlişkiler, **Asomedy**, Şubat 1998, http://www.mustafataşar.gen.tr/makaler/98_02_asomedy.htm. 21.04.2004.

The Reform of the CAP, European Parliament Fact Sheets, Erişim;,
http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_2.en.html. 03.11.2004.

Turhan, Ali. Dünya Ticaret Örgütü ≠ GATT, DPT, Ankara: Mart 1997, s.2.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html>. 12.10.2004.

Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyumu, <http://www.atb.gov.tr/tarimabortaktarim.htm>. 23.04.2004.

Türkiye –AB Karma Parlamento Komisyonu. **Geçmişten Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara: Ekim 2000.
http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/yayinlar/SariKitap.doc. 24.05.2004

TÜSİAD. “AB’ye Uyum Sürecinde Türk Tarım Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **TÜSİAD Görüşleri Dizisi No:13**, Haziran 2003.

TÜSİAD. **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri**, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, Ekim 2003.

TÜSİAD. **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Rapor, İstanbul: Aralık 1999.

Ulusoy, Sadi. “AB’ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler”,
<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03/12.pdf>. 05.05.2004.

- Urkan, Ali. "Türkiye - AB Tarım Sektörlerinde Destek ve Yardım Politikaları"
Analiz Dergisi, Oca: 12.12.2004k-Şubat 2003 Yıl:2, Sayı:7 s. 21-24.
- Uzunoglu, Sadi., Kerem Alkin, Can Fuat Gürlehel, Uğur Civelek. **Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma – Yeni Destekleme Politikaları ve Ürün Borsalarının Organizasyonu**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2000.
- World Bank. "World Development Indicator Database", August 2004,
<http://devdata.worldbank.org/data-query>. 01.01.2005.
- World Bank. 2004 World Development Indicators.
<http://www.rrojasdatabank.info/wdi04/ch4.pdf>. 10.02.2005.
- World Trade Organization. "Understanding the WTO",
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/understanding_e.doc.
02.01.2005.
- World Trade Organization. "World Trade Organization Statistic",
<http://stat.wto.org/ContryProfile>. 12.12.2004.
- Yavuz, Faik. "AB ile En Büyük Sorunu Tarımda Yaşayacağız",
<http://www.atb.gov.tr/basin/abiletarim.htm>. 22.01.2005.
- Yıldırım, Ali Ekber. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Destekleme-1, Dünya,
07.06.2000, **http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display_prn.asp**.
05.08.2004.
- Ziraat Odaları Birliği, "Büyük Baş", Ziraat Odaları Birliği Ürün Raporları-2004.
http://www.tzob.org.tr/tzob_urun_rapor/rapor_2004_hayvancilik.htm.
05.01.2005.